

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Μάθημα :Ερευνητικές Εργασίες
Σχολικό Έτος : 2013 – 2014

Ιστορία του Χρήματος...

Με το όρο χρήμα εννοούμε τα περιουσιακά στοιχεία που χρησιμοποιούνται και γίνονται ευρέως αποδεκτά για πληρωμές. Αν και ο ορισμός αυτός είναι κατά κάποιο τρόπο ταυτολογία (αντίστροφα: πληρωμή είναι η χρήση χρημάτων) δηλώνει ακριβώς ότι χρήμα μπορεί να είναι οτιδήποτε χρησιμοποιείται ως τέτοιο. Η φυσική μορφή των χρηματικών στοιχείων μπορεί να διαφέρει, και έχουν υπάρξει ιστορικά διαφορετικές μορφές χρημάτων. Για τον ακριβή προσδιορισμό της έννοιας του χρήματος είναι χρήσιμο να γίνεται με σαφήνεια η διάκριση ανάμεσα στα χρηματικά περιουσιακά στοιχεία και τα μη-χρηματικά περιουσιακά στοιχεία (όλα τα άλλα εκτός από τα χρηματικά,).

Σήμερα ο ορισμός του τι είναι χρήμα σε μια οικονομία είναι πολύ συγκεκριμένος: Χρήμα είναι το σύνολο των κερμάτων, τραπεζογραμματίων και καταθέσεων. Οτιδήποτε άλλο εκτός από αυτά τα τρία δεν είναι χρήμα. Ο όρος τραπεζογραμμάτιο είναι συνώνυμος με τον όρο χαρτονόμισμα. Το σύνολο κερμάτων και χαρτονομισμάτων ονομάζεται σύνολο νομισματικής κυκλοφορίας. Χρήμα όμως δεν είναι μόνο η νομισματική κυκλοφορία. Οι καταθέσεις είναι καταθέσεις των ιδιωτών στις εμπορικές τράπεζες και καταθέσεις των εμπορικών τραπεζών στην κεντρική τράπεζα. Ο σύγχρονος ορισμός του χρήματος σημαίνει για παράδειγμα ότι οι επιταγές είναι χρήμα (αρκεί βέβαια το ποσό της επιταγής να υπάρχει διαθέσιμο στο λογαριασμό καταθέσεων του εκδότη, και η επιταγή αντιπροσωπεύει ακριβώς μια άμεση εγγραφή στο λογαριασμό καταθέσεων χωρίς την ανάγκη μεταφοράς χαρτονομισμάτων). Επίσης χρήμα είναι η χρέωση πιστωτικών και χρεωστικών καρτών.

Όμως για να καταλήξει το χρήμα να ορίζεται κατά αυτόν τον

σύγχρονο επιστημονικό τρόπο διέσχισε μία αξιοπρόσεκτη διαδρομή, περνώντας μέσω από την ιστορία των σημαντικότερων πολιτισμών και διαδραματίζοντας σπουδαίο ρόλο στην εξέλιξή τους. Σκοπός της συγκεκριμένης ερευνητικής εργασίας είναι η συνοπτική μελέτη και ανάλυση της ιστορικής διαδρομής αυτού του μέσου που αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί αιτία πολέμων, διχόνοιας και συνάμα καθοριστικό παράγοντα από τον οποίο εξαρτάται σε υψηλό βαθμό η ζωή και εξέλιξη των ανθρώπων.

- Ομηρική εποχή – Γεωμετρική περίοδος

Η οικονομία των Σκοτεινών χρόνων και της Γεωμετρικής περιόδου εμφανίζεται πολύ διαφορετική ως προς τη δομή και τις λειτουργίες της από αυτή της Μυκηναϊκής εποχής με επίκεντρο όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων το ανάκτορο και τα μέγαρα. Η παρακμή των μυκηναϊκών κρατών και οι μεταναστεύσεις ορισμένων ελληνικών φύλων –Δωριείς- στις περιοχές με μυκηναϊκό παρελθόν –Λακωνία...κ.α.- προκάλεσαν την πλήρη κατάρρευση της οικονομικής οργάνωσης που είχε δημιουργηθεί γύρω από τα ανάκτορα. Σε αντίθεση με το συγκεντρωτικό και γραφειοκρατικό σύστημα των ανακτόρων, αυτή την εποχή δημιουργείται καθεστώς ατομικής ιδιοκτησίας και η οργάνωση της οικονομίας αποκτά χαρακτήρα οικογενειακό (οίκος).

Κατά τον 11^ο, 10^ο ακόμη και τον 9^ο αιώνα π.Χ. παρατηρείται σημαντική απουσία υλικών καταλοίπων από το μεγαλύτερο μέρος του ελλαδικού χώρου, γεγονός που οδήγησε αρκετούς μελετητές να θεωρήσουν ότι οφείλεται σε ερήμωση και δημογραφικό μαρασμό. Υπάρχουν, παρ' όλα αυτά, μερικά κέντρα τα οποία ή δεν επηρεάστηκαν τόσο από τις νέες συνθήκες, όπως η Αθήνα, ή κατόρθωσαν να διατηρήσουν τη μινωική/μυκηναϊκή παράδοση, όπως ήταν η Κρήτη.

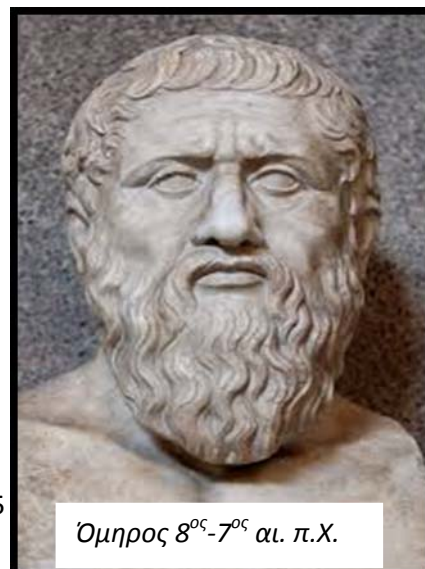
Οι πρώτες αλλαγές που σηματοδότησαν την αρχή μιας νέας εποχής ξεκίνησαν γύρω στα μέσα του 11^{ου} αιώνα π.Χ. με την ανανέωση των εμπορικών επαφών με την Κύπρο, μέσω της οποίας πιθανότατα έφτασε η γνώση της επεξεργασίας του σιδήρου στον ελλαδικό χώρο. Η βαθμιαία και σταδιακή αποκατάσταση των επαφών με τις χώρες της Ανατολής αποτελεί ένα από τα κύρια και

Προϊόντα ανταλλαγών και
εμπορίου

βασικότερα στοιχεία της εξέλιξης στην ηπειρωτική Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου κατά τη διάρκεια των Σκοτεινών χρόνων. Γύρω στα μέσα του 9^{ου} αιώνα π.Χ. παρατηρείται μία πρώτη άνθιση και ανάπτυξη τόσο των εμπορικών και πολιτισμικών σχέσεων ανάμεσα στις περιοχές του Αιγαίου όσο και των ανταλλαγών με την Εγγύς Ανατολή. Η αληθινή αναγέννηση, ωστόσο, ξεκίνησε από το δεύτερο τέταρτο του 8^{ου} αιώνα π.Χ. με την αύξηση του πληθυσμού, που πυροδότησε μία σειρά κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών, όπως τη μεγαλύτερη επαγγελματική εξειδίκευση της εργασίας και την ανάγκη για νέες καλλιεργήσιμες εκτάσεις. Η εντατικότερη καλλιέργεια της γης δημιούργησε εμπορεύσιμα αποθέματα, τα οποία διοχετεύονταν και εξάγονταν σε μακρινές αγορές. Παράλληλα, η ανεπάρκεια των εκτάσεων γης και η δημιουργία ενός είδους αριστοκρατίας γαιοκτημόνων έστρεψαν όσους δε διέθεταν κλήρους στο εμπόριο. Η ανάπτυξη του εμπορίου δημιούργησε ευκαιρίες επαφής με άλλους λαούς και διευκόλυνε τις μεταξύ τους πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις.

Τα στοιχεία που διαθέτουμε για τη μελέτη της οικονομίας αυτής της εποχής είναι κυρίως αρχαιολογικά. Πληροφορίες συνάγονται από τα ομηρικά έπη, δηλαδή Ιλιάδα και την Οδύσσεια του Ομήρου, ο οποίος έζησε περίπου την περίοδο από τον 8^ο έως και 7^ο αιώνα π.Χ., καθώς και από τα *Εργα και Ημέραι* και τη *Θεογονία* του Ησιόδου (υπολογίζεται ότι έζησε γύρω στο 700 ή 800 π.Χ.)- οι πληροφορίες όμως αυτές θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με προσοχή και επιφύλαξη, καθώς αναφέρονται όχι μόνο στην οικονομική και κοινωνική διάρθρωση της εποχής του ποιητή αλλά και σε προγενέστερες. Έτσι, λόγω της έλλειψης και ανεπάρκειας των γραπτών πηγών η έρευνα βασίζεται, ως επί το πλείστον, αποκλειστικά στη μελέτη των υλικών καταλοίπων, προκειμένου να επιχειρηθεί μία ανασύνθεση της οικονομίας-.

Η πλειοψηφία των Ελλήνων των Σκοτεινών χρόνων και της

Γεωργικές εργασίες επιτελούμενες στο πλαίσιο του οίκου

Γεωμετρικής περιόδου, όπως άλλωστε και των προγενέστερων αλλά και μεταγενέστερων εποχών, ζούσε από την αγροτική παραγωγή, η οποία στηριζόταν σε μία μορφή κλειστής αγροτικής οικονομίας. Τα μέλη , δηλαδή κάθε οικογένειας, μαζί με άλλα άτομα που εξαρτιόνταν οικονομικά από την οικογένεια, συγκροτούσαν έναν οίκο στο πλαίσιο του οποίου επιτελούνταν όλες οι παραγωγικές εργασίες-.

Αν και δεν έχουν εντοπιστεί πολλά κατάλοιπα απλών εργαλείων, ειδών νοικοκυριού ή ακόμη και των ιδίων των οικημάτων, είναι γνωστό ότι ο αγροτικός κόσμος ήταν το θεμέλιο της οικονομικής δραστηριότητας. Η γη χρησιμοποιούνταν με κάθε τρόπο, για αγροτικές και κτηνευτικές καλλιέργειες, ενώ η σημασία της κτηνοτροφίας φαίνεται από το ότι ο πλούτος υπολογιζόταν συχνά από τον αριθμό των ζώων, ιδιαίτερα των βοοειδών καθώς επίσης και των δερμάτων. Η αγροτική παραγωγή αποτελούσε κύρια πηγή πλούτου είτε όταν καταναλωνόταν στο πλαίσιο του οίκου είτε όταν το πλεόνασμά της γινόταν αντικείμενο εμπορικής ανταλλαγής. Η γεωργία πιθανότατα διαδραμάτιζε μεγαλύτερο ρόλο στα κατώτερα στρώματα, καθώς η μέση περιουσία αποτελούνταν από ένα σπίτι και ένα κομμάτι γης.

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η κτηνοτροφία αποτελούσε τη βασική πηγή διατροφής κατά τους Σκοτεινούς χρόνους, ενώ η καλλιέργεια της γης ήταν απρογραμμάτιστη και σποραδική, έγινε όμως πολύ πιο εντατική και συστηματική κατά τη διάρκεια της Γεωμετρικής περιόδου,

*Γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες,
Τοιχογραφία*

μια και ήταν πιο αποτελεσματικός τρόπος για να τραφεί ο ταχύτατα αυξανόμενος πληθυσμός. Η μελέτη των σκελετικών υπολειμμάτων μιας οικογένειας της Ύστερης Γεωμετρικής περιόδου, έδειξε ότι το γάλα και το κρέας κάλυπταν σημαντικό ποσοστό της διατροφής της. Αντίθετα, στα ομηρικά έπη οι άνθρωποι γενικά περιγράφονταν ως καταναλωτές κρασιού και άρτου και όχι ως κρεοφάγοι. Αν και το κρέας συμπεριλαμβανόταν σχεδόν πάντα στη διατροφή ενός ομηρικού ευγενή, δε φαίνεται ότι αποτελούσε τη βάση της διαίτας του. Οι περιπτώσεις που καταναλωνόταν το κρέας φαίνεται ότι ήταν ειδικές, όπως στην περίπτωση που δέχονταν επισκέπτες ή μετά από θυσίες προς τους θεούς.

Η επιθυμία των ανώτερων κοινωνικά στρωμάτων για μεγαλύτερη ποικιλία βιοτεχνικών και καλλιτεχνικών προϊόντων,

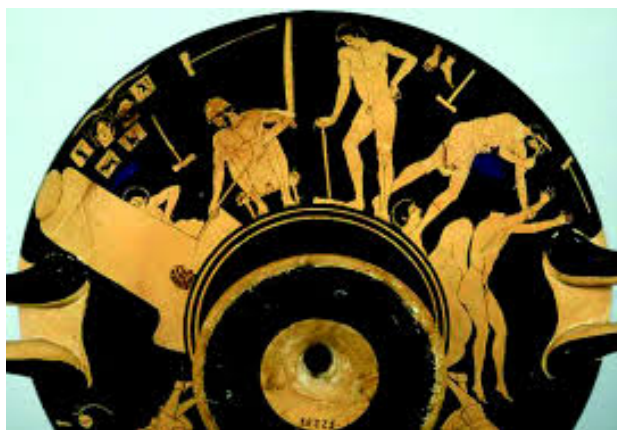

που προέρχονταν είτε από τις περιοχές της Ανατολής –εξωτερικό εμπόριο με τους Φοίνικες για την προμήθεια κυρίως μετάλλων και δούλων- είτε από τοπικά εργαστήρια, επέφερε την ανάπτυξη του εμπορίου κατά τον 8^ο αιώνα π.Χ. και την αύξηση της αγροτικής παραγωγής σε ορισμένες περιοχές πέρα από τα επίπεδα ικανοποίησης των τοπικών αναγκών ώστε το πλεόνασμά της να χρησιμοποιηθεί ως αντάλλαγμα για την απόκτηση των παραπάνω προϊόντων.

Η βιοτεχνία στην Ελλάδα των Σκοτεινών χρόνων κάλυπτε αποκλειστικά τις τοπικές ανάγκες, χωρίς τη δυνατότητα να προβαίνει σε σημαντικές εξαγωγές και να τροφοδοτεί το διαμετακομιστικό εμπόριο (= το εμπόριο κατά το οποίο φορτία ξεφορτώνονται σε μία περιοχή προσωρινά ενώ προορίζονται για κάποια άλλη χώρα). Δεν υπήρχαν ούτε τα ανακτορικά εργαστήρια των μυκηναϊκών χρόνων, ούτε οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που θα μπορούσαν να αντέξουν το κόστος κατασκευών από πολύτιμα υλικά και με επιμελημένη εργασία. Έτσι, σε αυτές τις κοινωνίες διατηρήθηκαν οι κλάδοι που παρήγαν μόνο είδη πρώτης ανάγκης.

*Βιοτεχνικές εργασίες
παραγωγής ενδυμάτων*

Βασικές ανάγκες της καθημερινής ζωής καλύπτονταν, επακόλουθα, στο εσωτερικό του οίκου. Στο βαθμό όπου τα εργαστήρια ανήκαν στο χώρο τροφοδότησης κάποιων αγροτικών νοικοκυριών, δεν υπήρχαν οι προϋποθέσεις για διεξαγωγή κανονικού εμπορίου. Η ανάγκη για προϊόντα που θα παράγονταν τοπικά, όπως ήταν ο οπλισμός και τα μεγάλα γραπτά αγγεία, έκαναν επιτακτική την απεξάρτηση των τεχνιτών από κάποιες μόνο ισχυρές οικογένειες. Έτσι, με την πάροδο του χρόνου τα εργαστηριακά επαγγέλματα άρχισαν να αναπτύσσονται εκτός των

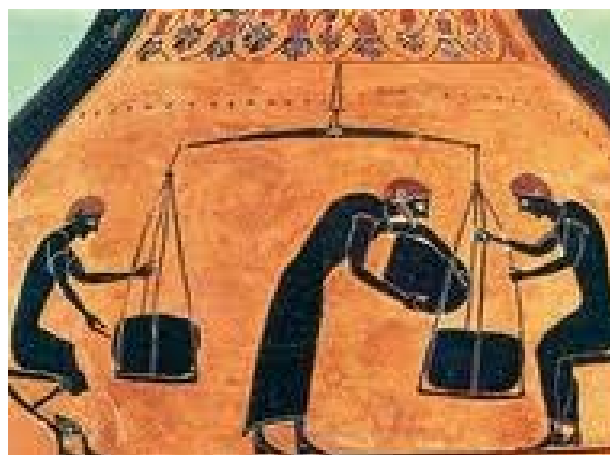
ορίων του οίκου. Αν και η δουλειά των τεχνιτών φαίνεται ότι εξαρτιόταν σε υψηλό βαθμό από τις προτιμήσεις των αριστοκρατών, ιδιαίτερα όσον αφορά στα έργα που γίνονταν κατόπιν παραγγελίας, οι τεχνίτες –Δημιουργοί όπως ονομάζονταν - εργάζονταν ως ελεύθεροι επαγγελματίες. Ετοίμαζαν προϊόντα για να αντιμετωπίσουν την όποια ζήτηση, αλλά εκτελούσαν και

Τεχνίτες εν ώρα εργασίας, Αγγείο

παραγγελίες πελατών, οι πλουσιότεροι από τους οποίους πρόσφεραν τις κατάλληλες πρώτες ύλες. Η διάθεση των έργων τους γίνονταν μέσα στο πλαίσιο του ανταλλακτικού εμπορίου, αλλά δεν πρέπει να υπήρχε καθορισμένη, σταθερή τιμή για την αξία τόσο της εργασίας τους όσο και των προϊόντων της τέχνης τους.

Από τα μέσα του 9^{ου} αιώνα π.Χ. και μετά, οι συχνές επαφές με την Ανατολή αύξησαν την ποσότητα των εισαγόμενων πρώτων υλών, οι οποίες μπορούσαν πλέον να καλύψουν περισσότερες παραγγελίες, και παράλληλα διευκόλυναν τις πολιτισμικές επιδράσεις. Η διεύρυνση των εργασιών και η απομίμηση έργων ανατολικών εργαστηρίων έδωσαν στους τεχνίτες την ευκαιρία να εξασκηθούν, να εμπλουτίσουν τις γνώσεις και να βελτιώσουν την επιδεξιότητά τους. Τα εργαστήρια περιοχών με έντονη εμπορική δραστηριότητα, όπως η Εύβοια, η Αττική, η Ρόδος, η Σάμος, η Κρήτη, η βορειοανατολική Πελοπόννησος, συνέβαλαν στην τεχνική πρόοδο και την ανάπτυξη της βιοτεχνίας.

Στους Σκοτεινούς χρόνους και τη Γεωμετρική περίοδο, όπως άλλωστε και σε παλαιότερες εποχές, η ανάγκη να καλυφτούν οι ελλείψεις της οικονομίας του οίκου και να αποκτηθούν δούλοι, μέταλλα ή πολύτιμα αντικείμενα με άλλα μέσα, εκτός του πολέμου που πάντα εγκυμονούσε κινδύνους, αναπόφευκτα

οδήγησε σε ένα σύστημα περιορισμένων ανταλλαγών σε είδος, με αναγνωρισμένες αξίες για τα διάφορα προϊόντα. Για τα αγαθά που είχαν γίνει αντικείμενα καθημερινών συναλλαγών διαμορφώνονταν τιμές που τις συνέθεταν η γενική αξιολόγηση της χρησιμότητας και της ιεράρχησής τους σε συσχετισμό με άλλες ανάγκες, καθώς επίσης οι τρέχουσες πιέσεις των νόμων της προσφοράς και της ζήτησης. Οι ανταλλαγές, ανάλογα με το ρόλο που είχε σε αυτές το κέρδος, μπορούν εύκολα να ταξινομηθούν σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη, την τεχνική του δώρου και του αντίδωρου, λειτουργούσε η έννοια της ισοδυναμίας των ανταλλασσόμενων αντικειμένων και αποκλειόταν αυτή του κέρδους. Αντίθετα στη δεύτερη,

Ανταλλαγές προϊόντων, Αγγείο

το εμπόριο, το κέρδος αποτελούσε το κίνητρο για αυτού του είδους τις δραστηριότητες.

Οι πολεμικές συγκρούσεις που διεξάγονταν μεταξύ των κοινοτήτων, κατά τους Σκοτεινούς χρόνους και τη Γεωμετρική περίοδο, στο μεγαλύτερο μέρος τους αφορούσαν στη διένεξη γειτονικών οικισμών, φυλών ή οικογενειών για την κατοχή εκτάσεων γης. Μέσω του πολέμου μία κοινότητα είχε την ευκαιρία να αυξήσει τη δύναμή της, ενώ την ίδια στιγμή έθετε σε κίνδυνο την επιβίωση των γειτόνων της με την καταστροφή ή την προσάρτηση της γης τους, την αρπαγή των κοπαδιών και της γεωργικής παραγωγής τους ή την υποδούλωση των ίδιων των ανθρώπων τους. Το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών των συρράξεων είχε τη μορφή επιδρομών με σκοπό τη λαφυραγωγία. Η αρχή που επικρατούσε πρέσβευε πως ήταν αναμφισβήτητο δικαίωμα των νικητών των πολεμικών επιχειρήσεων να οικειοποιούνται τις περιουσίες των ηττημένων αντιπάλων τους. Γι' αυτό η πολεμική υπεροχή ήταν ίσως το μόνο μέσο που θα μπορούσε να εξασφαλίσει τον πλούτο και τη διατήρηση του τρόπου ζωής της κάθε κοινότητας.

- Αντιπραγματισμός

Ο αντιπραγματισμός ή ανταλλακτική οικονομία ή ανταλλακτικό εμπόριο σύμφωνα με την οικονομολογία ορίζεται η οικονομία εκείνη εντός της οποίας λαμβάνει χώρα η ανταλλαγή αγαθών (υλικών και άυλων) μεταξύ των οικονομικών μονάδων χωρίς τη διαμεσολάβηση του χρήματος.

Ιστορικά πολλές προκαπιταλιστικές οικονομίες ανταλλαγές προϊόντων στην ανταλλαγή αγαθών. Η συνεχιζόμενη εξειδίκευση των οικονομικών υποκειμένων όμως οδηγούσε σε όλο και μεγαλύτερη ανάγκη για εμπόριο. Αυτό σε συνδυασμό με τη μη διαιρετότητα πολλών προϊόντων οδήγησε στην ανάγκη για ένα ευέλικτο, διαιρετό, καθολικά αποδεκτό μέσο ανταλλαγής, το χρήμα.

Στις πρωτόγονες οικονομίες, τα οικονομικά αγαθά ανταλλάσσονταν μεταξύ τους, χωρίς προσφυγή στον ενδιάμεσο ρόλο του χρήματος. Ο αντιπραγματισμός παρουσιάζει πολλές

δυσκολίες και μειονεκτήματα, όπως είναι η ανάγκη, αν ένα πρόσωπο έχει στην κατοχή του ένα συγκεκριμένο αγαθό για ανταλλαγή, να βρει ένα άλλο πρόσωπο που να θέλει να το δεχτεί και ταυτόχρονα να μπορεί να προσφέρει ως αντάλλαγμα στον πρώτο εκείνο ακριβώς το οποίο ο άλλος χρειάζεται. Υπάρχει επίσης η δυσκολία της εξίσωσης της αξίας των αγαθών που ανταλλάσσονται η δυσκολία επίσπευσης ή αναβολής της αγοράς, ανάλογα με τη στιγμή στην οποία το πρόσωπο που θέλει να πραγματοποιήσει την ανταλλαγή για να αποκτήσει ένα ορισμένο αντικείμενο διαθέτει ένα άλλο αγαθό για να προσφέρει.

Ο Αριστοτέλης στα "πολιτικά" του αναφέρει: "πολύ πριν γίνει χρήση του νομίσματος ως μέσου ανταλλαγής οι αρχέγονες κοινότητες αντάλλαξαν μεταξύ τους τα απολύτως χρήσιμα στην ζωή, χωρίς κανένα ενδιάμεσο και αργότερα μεταπήδησαν στο στάδιο των χρηματικών συναλλαγών. Κατόπιν οι άνθρωποι συμφώνησαν για τις συναλλαγές τους να δίδουν και να λαμβάνουν αμοιβαία ένα πράγμα, κοινής όμως ανάγκης στη ζωή όπως τον σίδηρο και τον άργυρο".

Η καταμέτρηση της περιουσίας ενός ανθρώπου γινόταν με βάση τον αριθμό των βοσκημάτων του, με βάση, δηλαδή, τον αριθμό των κεφαλιών που διέθετε. [έτσι λοιπόν και οι πολύ γνωστοί όροι capital = περιουσία, κεφάλαιο και καπιταλισμός προέρχονται από τη λατινική λέξη capita = κεφάλι]. Με την εξάπλωση του εμπορίου και, γενικότερα, με την πρόοδο του πολιτισμού και ο παραπάνω τρόπος συναλλαγών αποδείχθηκε ανεπαρκής. Έπρεπε, λοιπόν να αναζητηθεί ένα νέο μέσο ανταλλαγής, αναλλοίωτο στο χρόνο, εύχρηστο, με σταθερή αξία. Το μέσο αυτό δεν ήταν άλλο από τα μέταλλα καθώς παρά το γεγονός ότι την οικονομία την αντιπροσώπευαν τα ζώα, κυρίως τα βόδια, τα μέταλλα είχαν σημαντικά πλεονεκτήματα. Μεταφέρονταν εύκολα, υπήρχε η δυνατότητα να διαιρεθούν σε κομμάτια μικρότερης αξίας και κυρίως δεν φθείρονταν με την πάροδο του χρόνου.

Τα μέταλλα της προνομισματικής περιόδου που χρησιμοποιήθηκαν για τις συναλλαγές ήταν ακατέργαστα, κομμάτια δηλαδή χαλκού ή σιδήρου που σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είχαν κάποιο αποτύπωμα, σαν προσθήκη των κατόχων τους. Τα πρώτα αυτά μέταλλα ζυγίζονταν κάθε φορά που χρειαζόταν να γίνει μια συναλλαγή για να επιβεβαιωθεί το βάρος τους και να καθαριστεί με αυτόν τον τρόπο η ανταλλακτική αξία τους. Αργότερα άρχισαν να σφραγίζονται και η

σφραγίδα αυτή ήταν η εγγύηση της εκδίδουσας αρχής ή του εμπόρου ότι το μέταλλο έφερε το σωστό βάρος.

Τα πρώτα νομίσματα στην Ελλάδα, κόπηκαν στην Αίγινα, κατά τον 6ο αιώνα π.Χ

Όμοιες μορφές ανταλλαγών έχουν επισημανθεί να γίνονται ακόμη και στον 20^ο αιώνα σε φυλές απομονωμένες και αυτάρκεις. Τα δώρα ανταλλάσσονταν είτε μεταξύ του αρχηγού της φυλής και των υπόλοιπων μελών, ως ένδειξη αναγνώρισης της ισχύος του αρχηγού, είτε μεταξύ φυλών, ως ένδειξη σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Λογότυπο εταιρίας, όπου οι εργασίες της σχετίζονται με το ανταλλακτικό εμπόριο

- **Αποσπάσματα από τα Ομηρικά Έπη**

Κατά τα ομηρικά χρόνια πληθώρα ανταλλαγών δεν είχαν το χαρακτήρα οικονομικής πράξης. Γίνονταν με τη μορφή ανταλλαγής δώρων, δηλαδή αντικειμένων που τη αξία την προσδιόριζε περισσότερο ποιος χάριζε παρά το τι χάριζε. Στα Ομηρικά Έπη υπάρχει πληθώρα περιγραφών τέτοιων ανταλλαγών, οι οποίες συνήθως ελάμβαναν τελετουργικό χαρακτήρα. Η αμοιβαία ανταλλαγή δώρων σήμαινε την αμοιβαία αναγνώριση της προσωπικής αξίας των δωρητών, την

αναγνώριση της ανδρείας και της κοινωνικής τους θέσης με αίτημα την ανάπτυξη σχέσεων φιλίας συμμαχίας ή προστασίας.

- ✚ «που να το χαίρεται η ψυχή σου,
πάγκαλο και πολύτιμο, για να σου μείνει από μένα θυμητάρι
σταθερό,
καθώς οι ξένοι που γνωρίζονται με φίλους ανταλλάσσουν»
Ομήρου Οδύσσεια (4^η Ενότητα , α 345-347)
- ✚ «έτσι σα μίλησαν, απήδηξαν από τ' αμάξια κάτω | δώσαν τα χέρια
τους και ορκίστηκα πιστή φιλιά κι αγάπη. | Τότε του Γλαύκου
επαρασάλεψε τα φρένα ο γιος του Κρόνου, | που τ' άρματα του πήγε
κι άλλαξε με τον τρανού Διομήδη, | χρυσά με χάλκινα, εκατόβοδα μ'
εννιάβοδα» Ιλιάδα (Ζ, 232-236)
- ✚ «Εκείθε οι Αργίτες οι μακρόμαλλοι ψώνιζαν το κρασί τους, | κι έδινε
ποιός χαλκό, ποιός σίδερο στραφταλιστό, ποιος πάλε | με βόδια
ζωντανά του τ' άλλαζε ποιος με βοδιώ τομάρια, | ποιος και με
σκλάβους και εχαίρονταν πλούσιο τραπέζι πάντα »
Ιλιάδα (Η 472-475)

- Αρχαϊκή εποχή

Οι οικονομικές δομές του ελληνικού κόσμου υπέστησαν μεγάλες αλλαγές, κατά τους τρεις αιώνες της Αρχαϊκής περιόδου (800 - περίπου 480 π.Χ.). Το τέλος της βρίσκει τα ελληνικά φύλα να κατοικούν σε μία έκταση από την αναπτυγμένη Εγγύς Ανατολή μέχρι και τις πιο απόμακρες ακτές της Μεσογείου και να εκμεταλλεύονται τις φυσικές πηγές χρησιμοποιώντας όλο και περισσότερο εξειδικευμένες μεθόδους. Με αυτόν τον τρόπο ήταν σε θέση πλέον να καλύπτουν τις ανάγκες τους, να αυξάνουν τον αριθμό τους σταδιακά και να παράγουν ένα σεβαστό πλεόνασμα αγαθών.

Ενώ όμως είναι δυνατό να καθοριστεί ο γενικός χαρακτήρας και ο ρυθμός αυτής της εξέλιξης, τα αίτια που οδήγησαν σε αυτήν παρουσιάζουν δυσκολίες αναφορικά με τον ακριβή εντοπισμό τους.

Ένας σημαντικός λόγος για την κατάσταση αυτή είναι η ανεπάρκεια γραπτών πηγών, σύγχρονων με τα γεγονότα. Το έργο του Ησιόδου "Εργα και Ημέραι", όσα από τα συγγραφικά έργα του Θέογνη έχουν διασωθεί, καθώς και αυτά του Ηροδότου -που αναφέρονται στο τέλος της Αρχαϊκής περιόδου- είναι οι μόνες πηγές αυτής της εποχής που μπορούν να χρησιμοποιηθούν.

Τόσο ο Όμηρος, ο οποίος περιγράφει προγενέστερες περιόδους από την Αρχαϊκή, όσο και οι μεταγενέστεροι συγγραφείς Αριστοτέλης, Θουκυδίδης και όσοι ακόμη περιλαμβάνουν στα έργα τους πληροφορίες σχετικές με οικονομικής φύσης θέματα, πρέπει να μελετιούνται με μεγάλη προσοχή. Ωστόσο, μπορεί κανείς να απομονώσει και να μελετήσει ορισμένα στοιχεία που καθορίζουν τον οικονομικό χαρακτήρα των αρχαϊκών ελληνικών κοινοτήτων. Βασικά είναι η ιδιοκτησία και η καλλιέργεια της γης που αποτελούν κύριες προϋποθέσεις για την απόκτηση της εξουσίας. Η περιουσία που βασιζόταν στη γεωργία ήταν πρωταρχικής σημασίας τόσο για την πολιτική όσο και για την κοινωνική θέση ενός έλληνα πολίτη. Η σχέση της γαιοκτησίας με την πολιτικοοικονομική ανεξαρτησία ενός οίκου ή μιας οικογένειας υπήρξε πάντα αλληλένδετη στη ζωή των Ελλήνων και δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Αρχαϊκή περίοδο (Αριστοτέλης, Πολιτικά 1266β14-1266β24).

Η οικονομική επέκταση εκτός του ελλαδικού χώρου κατά την εποχή αυτή, έχει συνδεθεί με την εμφάνιση αστικών κέντρων και την εξέλιξη των πόλεων, καθώς και με τη συγκέντρωση της πολιτικής εξουσίας στα χέρια των τυράννων από τον 6ο αιώνα π.Χ. και ύστερα. Με τις διαδικασίες οικονομικής ανάπτυξης των ελληνικών κοινωνιών έχει επίσης

συσχετιστεί, το αποικιακό ρεύμα –Β' ελληνικός αποικισμός-, η ανάπτυξη του εμπορίου και προς το τέλος των αρχαϊκών χρόνων η εμφάνιση του πρώτου νομίσματος. Η Αίγινα ήταν εκείνη που παρουσίασε στην Αρχαϊκή περίοδο αυτό το νέο στοιχείο στον ελλαδικό χώρο.

Εμφάνιση των πρώτων νομισμάτων κατά την αρχαϊκή εποχή

Η κύρια πηγή εισοδημάτων, είτε αυτά προορίζονταν για εγχώρια κατανάλωση, είτε για ανταλλαγή μέσω του εμπορίου, ήταν η γη, η αγροτική δηλαδή παραγωγή. Η κτηνοτροφία περιοριζόταν σε συγκεκριμένες ορεινές περιοχές, λόγω ακριβώς της γεωγραφικής τους θέσης. Οι μελετητές της Αρχαϊκής περιόδου υποστηρίζουν ότι οι οικονομικοί λόγοι των κρίσεων του αρχαϊκού κόσμου - όπου και όποτε οι κρίσεις αυτές μπορούσαν να εντοπιστούν και ανεξάρτητα απ' το αν ήταν αποτέλεσμα κοινωνικής δυσαρέσκειας ή πολεμικών επιχειρήσεων - συνδέονταν άμεσα ή έμμεσα με τη γη. Επιπλέον, όσες οικονομικές διεκδικήσεις έγιναν, για τις οποίες πληροφορούμαστε μέσα από τις πηγές, επικεντρώνονταν γύρω από το ίδιο θέμα.

Αγροτικές εργασίες, Αγγείο

Ο Ησίοδος με το έργο του *Έργα και Ημέραι* και ο Σόλων με όσα από τα ποιήματά του σώζονται σήμερα είναι οι μόνες σύγχρονες σχετικά με την εποχή πηγές που έχουμε, οι οποίες αναφέρονται στην ένταση που υπήρχε μεταξύ των φτωχών χωρικών και των μεγάλων γαιοκτημόνων-αριστοκρατών. Πρέπει να επισημανθεί βέβαια ότι τόσο ο Σόλων όσο και ο Ησίοδος αναφέρονται σε διαφορετικές περιοχές και ανήκουν σε

διαφορετικές εποχές, καθώς τους χωρίζει περίπου ένας αιώνας. Ο Ησίοδος μας δίνει πληροφορίες για τις συνθήκες γεωργίας σε μία μικρή αγροτική περιοχή της Βοιωτίας, την Ξσκρα (πιθανότατα πρόκειται για το δικό του χωριό), στις αρχές του 7^{ου} αιώνα π.Χ. (Ησίοδος, *Έργα και Ημέραι* 383-617). Οι απόψεις του Σόλωνα, όπως αυτές σώζονται στο έργο του Αριστοτέλη και του Πλούταρχου, αποτελούν μία άμεση πηγή για την Αθήνα των αρχών του 6ου αιώνα π.Χ., πριν από την επικράτηση της τυραννίας του Πεισίστρατου (Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 12, Πλούταρχος, *Βίος Σόλωνα* 13.1-3). Τα προβλήματα ανάμεσα στους χωρικούς και στους γαιοκτήμονες, ήταν αποτέλεσμα της απληστίας των πλουσίων, οι οποίοι είχαν παντού την εξουσία και επιδίωκαν να αυξήσουν την περιουσία τους και να μεγαλώσουν τον αριθμό του εργατικού δυναμικού το οποίο εξαρτιόταν από αυτούς. Η κατάσταση αυτή επιδεινώθηκε με την ύπαρξη ανεκμετάλλευτων εκτάσεων γης, την άνιση διανομή της και τη μέθοδο του διαμοιρασμού της περιουσίας στους κληρονόμους.

Ο Αριστοτέλης μάς δίνει κάποιες πληροφορίες που προβάλλουν τη σημασία του εμπορίου στην ελληνική κοινωνία. Συγγράφει τον 4^ο αιώνα π.Χ. και το έργο του *Αθηναίων Πολιτεία*, στο οποίο και αναφέρει ότι υπήρχαν πέντε τρόποι, για να επιβιώσει κανείς και να αποκτήσει περιουσία: η γεωργία, η κτηνοτροφία, η πειρατεία, η αλιεία και το κυνήγι. Το εμπόριο δε συμπεριλαμβανόταν σε αυτούς, γιατί βασιζόταν σε συναλλαγές και πωλήσεις και δε θεωρείτο πρωταρχικός τρόπος απόκτησης αγαθών (Αριστοτέλης, *Πολιτικά* 1256 β40-1257 β25). Τίποτα βέβαια δε μας εμποδίζει να θεωρήσουμε αυτήν την άποψη ως προσωπική του Αριστοτέλη. Οι ερευνητές πάντως την υιοθετούν ως αντιπροσωπευτική της αντίληψης των αρχαίων για το εμπόριο -όχι μόνο κατ' ανάγκη την εποχή που γράφει ο Αριστοτέλης- αλλά και από πολύ νωρίτερα, ήδη από τα πρώτα στάδια των εμπορικών συναλλαγών.

Σε αντίθεση πάντως με την κατηγορηματική θέση του Αριστοτέλη, αναφορικά με τον υποβαθμισμένο ρόλο του εμπορίου, είναι γνωστό από αρχαιολογικά ευρήματα ότι ήδη από τον 8^ο αιώνα π.Χ. οι Έλληνες είχαν αρχίσει να ασχολούνται με το θαλάσσιο εμπόριο σε διάφορες περιοχές (Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 2.43.15-16, Σιμωνίδης ο Κείος, απόσπασμα 16 στο West, 1993). Η παράλληλη ανάπτυξη της ναυπηγικής τούς επέτρεψε να ασχοληθούν με το

Θαλάσσιο εμπόριο

προαναφερόμενο σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορούν να θεωρηθούν έμποροι της θάλασσας. Ανάμεσά τους, εκείνοι που συναλλάσσονταν για λογαριασμό κάποιων αριστοκρατών ήταν πολύ περισσότεροι από όσους εμπορεύονταν ανεξάρτητα (B. Bravo, *Dialogues d' Histoire Ancienne* 1(1974):123).

Οι περιπτώσεις των αριστοκρατών που μέσω κάποιων αντιπροσώπων είχαν έμμεση σχέση με το εμπόριο ήταν λίγες. Αρχικά τα μέλη της αριστοκρατικής τάξης δε συμμετείχαν στις συναλλαγές, ούτε και σε χειρωνακτικές εργασίες, καθώς θεωρούνταν δραστηριότητες που δεν επέφεραν τιμή σε όσους απασχολούνταν με αυτές (Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 2.167). Σε κάποιο απόσπασμά του, ο Ηρακλείδης Ποντικός αναφέρει τους νόμους που ίσχυαν στις Θεσπιές, στη Θήβα και στη Βοιωτία, από όπου προκύπτει ότι οι αριστοκράτες αποκλείονταν από κάθε επαφή με τις παραπάνω ασχολίες (Ηρακλείδης Ποντικός, *FHG* απόσπασμα 43). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι ευγενείς να έχουν χρόνο ελεύθερο για την ενασχόλησή τους με τα κυβερνητικά, δικαστικά και στρατιωτικά ζητήματα. Μπορούσαν να ασχολούνται με τα εμπορικά ταξίδια προκειμένου να προμηθευτούν αγαθά για δική τους χρήση ή κατανάλωση, χωρίς μάλιστα να διακινδυνεύουν την κοινωνική τους θέση. Όμως, η ενασχόληση με την αγορά και την πώληση προϊόντων με μοναδικό στόχο το κέρδος δεν επιτρεπόταν σε έναν ευγενή.

Πάντως λόγω του υψηλού κόστους που συνόδευαν τα θαλάσσια ταξίδια, στην αρχή τουλάχιστον, μόνον οι αριστοκράτες μπορούσαν να τα αναλάβουν. Πιθανότατα, λοιπόν, από τις αρχές της Αρχαϊκής περιόδου μέχρι και τα τέλη του 7^{ου} αιώνα π.Χ., ορισμένοι ευγενείς με τα πλοία τους και με τους ανθρώπους τους να μετέφεραν και να εμπορεύονταν τα αγαθά. Ο Ηρόδοτος αναφέρεται στον Κολαίο από τη Σάμο, που ταξίδεψε στην Ισπανία περίπου στα 638 π.Χ. με συντρόφους του και έφερε πίσω στο νησί μεγάλα κέρδη. Ήταν μάλλον ευγενής και είναι ο πρώτος έμπορος για τον οποίο μαθαίνουμε από τις πηγές (Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* 4.152).

Ναυπηγεία και θαλάσσιο εμπόριο κατά την Αρχαϊκή εποχή, Αγγείο

Ο Ησίοδος πάλι γράφει και για κάποιες περιπτώσεις πολιτών με δική τους γη, που την καλλιεργούσαν, και έπειτα φόρτωναν τα προϊόντα τους σε μικρές βάρκες, για να τα μεταφέρουν και να τα πουλήσουν αλλού.

Πρέπει συνήθως να κατέφευγαν σε αυτήν τη λύση, εάν δεν υπήρχε άλλη διαθέσιμη αγορά στη δική τους περιοχή (Ησίοδος, *Εργα και Ημέραι* 618-694).

Στον ελληνικό κόσμο, οι εμπορικές συναλλαγές -εισαγωγές και εξαγωγές- αποτελούσαν δραστηριότητα συνήθως των αντρών. Αν λάβουμε υπόψη το πρόβλημα της σχεδόν ολοκληρωτικής έλλειψης πηγών πάνω στο θέμα, αξίζει να αναφερθούν δύο, οι οποίες δίνουν κάποια στοιχεία για τη γυναικεία παρουσία στην εμπορική δραστηριότητα των Ελλήνων. Ο Αθήναιος λέει ότι ο Σόλων απαγόρευσε στους άντρες τη συμμετοχή τους στο εμπόριο αρωμάτων και ο Φερεκράτης, όταν αναφέρεται σε αυτό, μιλάει σαν να πρόκειται για γυναικείο μονοπώλιο. Ωστόσο, και εδώ πιθανότατα οι γυναίκες να μην διέθεταν τον πρώτο ρόλο.

Στον ελληνικό κόσμο, οι εμπορικές συναλλαγές -εισαγωγές και εξαγωγές- αποτελούσαν δραστηριότητα των αντρών. Αν λάβουμε υπόψη το πρόβλημα της σχεδόν ολοκληρωτικής έλλειψης πηγών πάνω στο θέμα, αξίζει να αναφερθούν δύο, οι οποίες δίνουν κάποια στοιχεία για τη γυναικεία παρουσία στην εμπορική δραστηριότητα των Ελλήνων. Ο Αθήναιος λέει ότι ο Σόλων απαγόρευσε στους άντρες τη συμμετοχή τους στο εμπόριο αρωμάτων και ο Φερεκράτης, όταν αναφέρεται σε αυτό, μιλάει σαν να πρόκειται για γυναικείο μονοπώλιο. Ωστόσο, και εδώ πιθανότατα οι γυναίκες να μην είχαν τον πρώτο ρόλο.

Από τον 7^ο αιώνα π.Χ. και εξής, το εμπόριο, και κυρίως το θαλάσσιο, βασίζεται σε ένα ιδιαίτερα αναπτυγμένο δίκτυο αποικιών, εμπορικών σταθμών και ξένων αλλά φιλικών λιμανιών. Μέχρι το 475 π.Χ. περίπου, οι ανεξάρτητοι έμποροι που εμπορεύονταν μέσω θάλασσας αυξήθηκαν σε σχέση με τους στεριανούς συναδέλφους τους, καθορίζοντας έτσι τη μορφή που θα έχει το θαλάσσιο εμπόριο κατά την Κλασική περίοδο

Το εμπόριο αυτή την εποχή συνδέεται και με την πειρατεία, η οποία με τη σειρά της σχετίζεται με μία σημαντική πηγή εισοδήματος, το δουλεμπόριο. Οι κάτοικοι των περισσότερων νησιών, όπως ήταν η Αίγινα, η Κρήτη και η Σάμος, επιδίδονταν σε αυτό από πολύ παλιά.

- **Βιβλιογραφία**

<http://bit.ly/18Oel7Y>

<http://www.fhw.gr/chronos/03/gr/economy/index.html>

<http://www.fhw.gr/chronos/04/gr/economy/index.html>

<http://www.e-istoria.com/6.html>

<http://bit.ly/Ib0dvt>

<http://bit.ly/InHT1V>

<http://bit.ly/1aKwfcA>

Αρχές Οικονομίας Α' τάξης Γενικού Λυκείου, Κεφ. 5.1 σελ. 68-69

Ιστορία του Αρχαίου κόσμου Α' τάξης Γενικού Λυκείου σελ.80-81

- **Πηγές εικόνων**

<http://bit.ly/1bHbavF>

<http://www.fhw.gr/chronos/03/gr/economy/index.html>

<http://bit.ly/19LdTo4>

<http://bit.ly/IY5TZQ>

<http://bit.ly/1dfQwoU>

<http://bit.ly/INRBvr>

<http://bit.ly/18Km0RC>

http://www.fhw.gr/chronos/04/gr/economy/windows/intro_05b.html

<http://www.fhw.gr/chronos/04/gr/economy/index.html>

Τα πρώτα νομίσματα

Οβελός (Φείδων, 7ος αι. π.χ.)

Στα τέλη του 8^{ου} και τις αρχές του 7^{ου} π.Χ. αιώνα, ένα ακόμα χρηστικό αντικείμενο, ο **σιδερένιος** οβελός (σούβλα ψησίματος) χρησιμοποιήθηκε ως μέσο συναλλαγής. Έξι οβελοί, όσοι δηλαδή χωράει να κρατήσει η παλάμη του ανθρώπου, είχαν αξία μιας δραχμής (δράττομαι = κρατώ, δράξ = παλάμη > δραχμή).

* [Η χρήση των οβελών. Ο οβελός ως μέσο συναλλαγής, αποδίδεται από ορισμένους μελετητές στο βασιλιά του [Αργους Φείδωνα](#). Αυτός ήταν που καθιέρωσε τη χρήση του μετάλλου ως νομίσματος με τη μορφή οβελών.

Η χρήση των οβελών ήταν ευρύτατα διαδεδομένη για πρακτικούς λόγους και γι' αυτό επικράτησαν αμέσως και ως μέσο συναλλαγής. Ήταν ταυτόχρονα όργανα με χρήση πρακτική, αφού χρησίμευαν για το ψήσιμο των ζώων, αλλά και νομισματική, εφόσον αναπλήρωναν με επιτυχία τα

προηγούμενα μέσα συναλλαγής. Το πάχος κάθε οβελού ήταν τόσο λεπτό, ώστε στο ένα του χέρι ήταν δυνατό να κρατήσει κανείς 6 οβελούς συγχρόνως. Από το «δράττω - δραξ» (= αδράχνω, πιάνω, κρατώ) προήλθε και η λέξη «**δραχμή**», που εξακολούθησε επί τόσους αιώνες να είναι η νομισματική μονάδα των Ελλήνων.

Στο νομισματικό μουσείο της Αθήνας φυλάσσεται το περίφημο **αφιέρωμα οβελών** του βασιλιά του Άργους **Φείδωνα**, όπως πιστεύουν ορισμένοι ερευνητές, προς τη θεά **Ηρα**. Οι οβελοί αυτοί βρέθηκαν κατά τη διάρκεια των αμερικανικών ανασκαφών στο ιερό του **αρχαίου Ηραίου** του Άργους το 1894. Παρόμοιοι οβελοί έχουν βρεθεί και σε δυο αρχαίους τάφους μέσα στην πόλη του Άργους και φυλάσσονται στο **αρχαιολογικό μουσείο** της πόλης. Η χρήση των οβελών ως μέσων συναλλαγής συνεχίστηκε και στους επόμενους αιώνες, ενώ ο όρος δραχμή επιβίωσε ως την εποχή μας].

Η **επινόηση του νομίσματος** ήταν θέμα χρόνου. Η εμπειρία του μετάλλου στις συναλλαγές και η τυποποίησή του σε διάφορα σχήματα οδήγησαν εύκολα στο νόμισμα. Το μικρό του μέγεθος επέτρεπε την εύκολη μεταφορά του. Σφραγισμένο από την υπεύθυνη αρχή, η αξία του ήταν συγκεκριμένη και δεν υπήρχε πια η ανάγκη του ζυγίσματος. Η γενικευμένη χρήση όμως του νομίσματος διαδόθηκε αργά.

Τα **πρώτα νομίσματα** κόπηκαν στο βασίλειο της **Λυδίας** και στις **ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας, στην Ιωνία**, περιοχές αναπτυγμένες εμπορικά και οικονομικά, στα τέλη του 7ου π.Χ. αιώνα. Το υλικό τους ήταν ο **ήλεκτρος**, κράμα χρυσού και αργύρου. Το σχήμα τους ήταν ωσειδές και στη μία πλευρά είχαν ακανόνιστα βαθουλώματα.

Τα νομίσματα των ελληνικών πόλεων – κρατών

Αίγινα – Κόρινθος – Αθήνα

Στον αρχαίο ελληνικό κόσμο τα νομίσματα εκδίδονταν από τις πόλεις-κράτη. Αυτές, ανεξάρτητα από την έκταση και τη δύναμή τους, είχαν **αυτόνομη οικονομία και διαφορετικό νόμισμα** η κάθε μία, που ξεχώριζε από τους τύπους του. Η κάθε πόλη απεικόνιζε στα νομίσματά της παραστάσεις οικείες στους πολίτες της, που προέρχονταν από την

ιστορία της, τη μυθολογία της, τα χαρακτηριστικά προϊόντα της. Έκοβαν κυρίως αργυρά νομίσματα, λιγότερα χρυσά και από τον 4^ο αι. π.Χ. πολλά χαλκά. Πολύ σπάνια χρησιμοποιούσαν το σίδηρο και άλλα κράματα. Η Αίγινα, η Κόρινθος και η Αθήνα έκοψαν τα πρώτα αργυρά ελληνικά νομίσματα και διέδωσαν τη χρήση του νομίσματος στον υπόλοιπο τότε γνωστό κόσμο.

Η **Αίγινα πρώτη**, λίγο πριν από τα μέσα του 6ου αι. π.Χ., **εξέδωσε στατήρες** με παράσταση θαλάσσιας χελώνας στην πρόσθια όψη και έγκοιλο, μοιρασμένο σε ακανόνιστα διάχωρα, στην άλλη. Τα **νομίσματα της Αίγινας** -γνωστά ως **χελώναι**- κυκλοφόρησαν στις περισσότερες περιοχές του Ελλαδικού χώρου. Βρέθηκαν όμως και στην Περσία, την Αίγυπτο και την Κάτω Ιταλία. Η αντικατάσταση της θαλάσσιας χελώνας από τη χερσαία και η χάραξη των αρχικών της πόλης αποτελούν τα χαρακτηριστικά της αλλαγής που συντελέστηκε το 446 π.Χ., λίγο πριν από τον Πελοποννησιακό πόλεμο, και σηματοδοτεί το τέλος της κυριαρχίας της Αίγινας στη θάλασσα.

Αργυρός στατήρας Αίγινας (480 π.χ.)

Η **Κόρινθος** επίσης έκοψε στατήρες στα μέσα περίπου του 6ου αι. π.Χ., που αντανakλούν την εμπορική και οικονομική της ανάπτυξη. Η κυκλοφορία των πρώτων Κορινθιακών στατήρων ήταν τοπικά περιορισμένη, η ανεύρεσή τους όμως σε «θησαυρούς» στις αποικίες της στη Μεγάλη Ελλάδα δηλώνει τη μεγάλη τους διάδοση.

Αργυρό τρίδραχμον Κορίνθου,
περ. 390 π.Χ. • ΝΜ Σ. Εμπεδοκλή

Αργυρό τρίδραχμον Κορίνθου, περ. 390 π.Χ.

Η νομισματική παραγωγή της Κορίνθου, ύστερα από κάμψη που σημείωσε την περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου – λόγω έλλειψης της πρώτης ύλης, του αργύρου, που προμηθευόταν από την Αθήνα – παρουσίασε θεαματική αύξηση στις αρχές του 4ου αι. π.Χ. Οι τύποι των κορινθιακών νομισμάτων **εμπνέονται από τη μυθολογία και την τοπική ιστορία**: ο Πήγασος, το φτερωτό άλογο που δάμασε ο κορίνθιος ήρωας Βελλερεφόντης με τη βοήθεια της θεάς Αθηνάς, αποτυπώνεται στην πρόσθια όψη τους – σ' αυτόν αναφέρεται και η αρχαία ονομασία τους: *πῶλοι* (πουλάρια).

Γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ., καθιερώνεται η κεφαλή της Αθηνάς Χαλινίτιδος στην οπίσθια όψη. Τους ίδιους τύπους παρουσιάζουν και τα νομίσματα ορισμένων αποικιών της Κορίνθου, κατά τον 5^ο και 4^ο αι. π.Χ., όπως η Λευκάδα, η Αμβρακία κ.ά.

Η Αθήνα ύστερα από τις πρώτες της νομισματικές απόπειρες, τα λεγόμενα **εραλδικά νομίσματα** (Wappenmunzen), από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ. εγκαινίασε την έκδοση των **αργυρών τετραδράχμων**. Τα νομίσματα

αυτά είναι τα πρώτα που εξαπλώθηκαν και διαδόθηκαν στον αρχαίο κόσμο, στον οποίο έγιναν γνωστά ως «**γλαύκες**», από την παράσταση της κουκουβάγιας στην οπίσθια όψη τους. Στην πρόσθια εικονίζεται η κεφαλή της θεάς Αθηνάς, προστάτιδας της πόλης. Με τις παραστάσεις αυτές εκδίδονταν τα αθηναϊκά νομίσματα μέχρι τον 1^ο αι. π.Χ., οπότε χρονολογούνται τα τελευταία τετράδραχμα «νέας τεχνοτροπίας». Το διεθνές αυτό νόμισμα απομιμήθηκαν, λόγω της δύναμής του, στην Αίγυπτο, την Παλαιστίνη, την Αραβία, τη Βαβυλωνία, την Λυκία και αλλού.

Η νομισματοκοπία των Αθηνών

Από τον 6^ο αιώνα π.Χ. έως τον 3^ο αιώνα μ.Χ. η **Αθήνα έκοψε νομίσματα κυρίως σε άργυρο**, αργότερα και σε χαλκό, ενώ σε δυο περιπτώσεις εκτάκτου ανάγκης εξέδωσε και χρυσά νομίσματα. Το αργυρά **αθηναϊκά τετράδραχμα** κυκλοφόρησαν από την Ιταλία έως το Αφγανιστάν και ήταν ένα από τα ισχυρότερα και μακροβιότερα νομίσματα του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Οι πρώτες νομισματικές εκδόσεις των Αθηνών, από τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. κ.ε., απεικονίζουν διάφορα θέματα, όπως γλαύκα, ίππο, ταυροκεφαλή, τροχό, γοργόνειο κ.ά. Τα νομίσματα αυτά ονομάστηκαν «**εραλδικά**» (Warrenmunzen) καθώς παλαιότεροι μελετητές θεώρησαν ότι έφεραν εμβλήματα αριστοκρατικών οικογενειών της Αθήνας. Πιθανότερο είναι όμως η θεματολογία να σχετίζεται με θρησκευτικές και αθλητικές δραστηριότητες όπως οι γιορτές των Παναθηναίων.

Αργυρό τετράδραχμον Αθηνών (440 - 420 π.χ.)

Με την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας παγιώθηκαν οι παραστάσεις των αθηναϊκών νομισμάτων. Για τους επόμενους πέντε αιώνες η πλειονότητα των αττικών κοπών φέρει την κεφαλή της θεάς Αθηνάς, προστάτιδας της πόλης, και στην άλλη όψη τη γλαύκα, το ιερό σύμβολο της θεάς, με την επιγραφή ΑΘΕ, τα αρχικά γράμματα της λέξης Αθηναίων. Από επιγραφές και πηγές σώζονται αποσπασματικές πληροφορίες για τιμές και μισθούς στην αρχαία Αθήνα.

Αργυρό τετράδραχμον Αθηνών (β' όψη)

Η εκμετάλλευση των **αργυροφόρων κοιτασμάτων** των μεταλλείων του Λαυρίου στην Αττική θα δώσει σημαντικό πλεονέκτημα στην Αθήνα για να προωθήσει τη νομισματική της παραγωγή. Τα αργυρά **αθηναϊκά τετράδραχμα** θα κυκλοφορήσουν ευρύτατα στον κλασικό κόσμο και θα γνωρίσουν λόγω της αποδοχής τους πολλές απομιμήσεις, ιδίως στο χώρο της Ανατολής τον 4^ο αιώνα π.Χ. (Λυκία, Παλαιστίνη, Αίγυπτος κ.ά.). Η τύχη της πόλης συχνά αντικατοπτρίζεται στα νομίσματά της, με χαρακτηριστική περίπτωση αυτή της έκδοσης κερμάτων με αργυρό περίβλημα και χάλκινο πυρήνα. Πρόκειται για τα *πονηρά χαλκία* που αναφέρει ο Αριστοφάνης και τα οποία συνιστούν μια κοπή εκτάκτου ανάγκης στο τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου (406/5 π.Χ.).

Σε άλλη περίπτωση πάλι, γύρω στο 295 π.Χ., ο **τύραννος Λαχάρης** θα αναγκαστεί μέσα στην πολιορκημένη πόλη να απογυμνώσει το χρυσελεφάντινο άγαλμα της θεάς και να προβεί στην κοπή χρυσών νομισμάτων, για την πληρωμή μισθοφόρων. Το 2^ο αιώνα π.Χ. το αθηναϊκό νόμισμα θα γνωρίσει μία δεύτερη ακμή με μια νέα σειρά αργυρών

νομισμάτων πρόκειται για τα λεγόμενα τετράδραχμα «**Νέας Τεχνοτροπίας**». Τα συγκεκριμένα νομίσματα παρουσιάζουν τη γλαύκα πάνω σε αμφορέα, ενώ την όλη παράσταση περιβάλλει στεφάνι ελιάς — στοιχείο που έδωσε και τη χαρακτηριστική ονομασία *στεφανηφόρα* που απαντά σε πλήθος επιγραφών.

Δεκάδραχμον Αθηνών

Το **αθηναϊκό δεκάδραχμο** είναι από τα σπανιότερα νομίσματα του αρχαίου κόσμου. Τα βαριά αυτά νομίσματα ζύγιζαν περίπου 43 γραμμάρια και ισοδυναμούσαν με 10 αθηναϊκές δραχμές. Ξεχωρίζουν από τη χαρακτηριστική πίσω πλευρά τους όπου η γλαύκα εικονίζεται μετωπική. Η Αθήνα σε μια μόνο περίπτωση προχώρησε στην έκδοση δεκαδράχμων. Τα νομίσματα αυτά είχαν συνδεθεί αρχικά από τους μελετητές με την ανακάλυψη μιας νέας φλέβας αργύρου στο Λαύριο (483 π.Χ.) ή με τους Περσικούς Πολέμους ως **επινίκια κοπή** (479 π.Χ.). Η νεώτερη έρευνα κατέδειξε ότι τα δεκάδραχμα συνιστούν σειρά ενταγμένη στην αθηναϊκή νομισματική παραγωγή και η οποία πρέπει να χρονολογηθεί υστερότερα.

Η κοπή πιθανότατα εκδόθηκε μετά από τη μεγάλη νίκη του **Κίμωνα στον Ευρυμέδοντα Ποταμό** (466 π.Χ.) και εκτός από μάλλον αναμνηστικό χαρακτήρα είχε και κάποια διάρκεια στον χρόνο. Μέχρι πριν από λίγα χρόνια υπήρχαν μόλις ένδεκα αθηναϊκά δεκάδραχμα· ακόμη και σήμερα η σπανιότητα των συγκεκριμένων νομισμάτων παραμένει μεγάλη καθώς τα γνωστά τεμάχια είναι γύρω στα σαράντα. Το 1999 με την ευγενική χορηγία ενός ανώνυμου δωρητή το **Νομισματικό Μουσείο** κατόρθωσε να αποκτήσει ένα σπανιότατο λαμπρό δείγμα της αθηναϊκής νομισματοκοπίας. Πέραν της αίσιας επιστροφής του στην εκδότρια πόλη —και έδρα του Μουσείου ταυτοχρόνως— το πολύτιμο απόκτημα έχει επιπλέον ιδιάζουσα σημασία, καθώς η πίσω πλευρά του με τη γλαύκα αποτέλεσε από τις αρχές του 20ού αιώνα πηγή έμπνευσης για το έμβλημα του Νομισματικού Μουσείου.

Τα νομίσματα των ελληνικών αποικιών στην Κάτω Ιταλία και τη Σικελία

Οι ελληνικές αποικίες στην Κάτω Ιταλία άρχισαν να κόβουν νομίσματα μετά τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ. Οι πρώτες κοπές χαρακτηρίζονται από την ιδιάζουσα κοιλόκυρτη τεχνική χάραξης των τύπων. Στα νομίσματα αυτά παρατηρούμε ότι η σχεδόν όμοια παράσταση και των δυο όψεων προβάλλει έκτυπη στην πρόσθια και πρόστυπη στην οπίσθια όψη. Η ιδιόρρυθμη αυτή νομισματοκοπία γνώρισε μεγάλη άνθηση στο τελευταίο τέταρτο του 6ου αιώνα και υιοθετήθηκε από όλα τα κατωιταλικά νομισματοκοπεία.

Όταν εγκαταλείπεται η κοιλόκυρτη τεχνική, οι κοπές χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ποικιλία εικονογραφικών τύπων. Η εικονογραφία αυτή δεν ξεφεύγει από τη φιλοσοφία των πρώτων ιταλικών νομισμάτων: αναφέρεται άλλοτε στην πηγή πλούτου και άλλοτε στην προστάτιδα θεότητα της εκδότριας πόλης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρώτης κατηγορίας αποτελούν οι στατήρες του **Μεταποντίου**, μίας από τις αποικίες των Αχαιών, όπου απεικονίζεται το στάχυ. Η δεύτερη περίπτωση παρουσιάζεται στις κοπές της σπαρτιατικής αποικίας του **Τάραντα**, όπου απεικονίζεται ένας έφηβος πάνω σε δελφίνι. Πρόκειται κατά μία ερμηνεία για τον Φάλανθο, τον ιδρυτή της πόλεως για τον οποίο υπάρχει η παράδοση ότι διασώθηκε στη ράχη ενός δελφινιού.

Αργυρό δεκάδραχμον Συρακουσών, περ. 395 π.Χ. - NM 125/1996

Αργυρό δεκάδραχμον Συρακουσών, περ. 395 π.Χ.

Άλλη άποψη ταυτίζει τη μορφή με τον οικιστή ήρωα Τάραντα, που ήταν γιος του Ποσειδώνα. Οι αποικίες στη **Σικελία** άρχισαν να κόβουν νομίσματα από το β' μισό του 6ου αιώνα π.Χ. Οι **Συρακούσες**, αποικία της Κορίνθου, ήταν η πιο σημαντική πόλη του νησιού με σπουδαία νομισματοκοπία. Η πρόσθια όψη των τετραδράχμων των Συρακουσών φέρει τέθριππο άρμα και Νίκη που υπερίπταται, ενώ την άλλη όψη των κοπών αυτών κοσμεί η κεφαλή της τοπικής νύμφης Αρέθουσας. Οι νομισματικοί τύποι των Συρακουσών επηρέασαν και άλλες σικελικές

πόλεις, όπως για παράδειγμα τα τετράδραχμα της Μεσσήνης και της Γέλας.

Στη **Σικελία** εργάστηκαν πολλοί σημαντικοί χαράκτες σφραγίδων κοπής νομισμάτων. Αυτό είναι εμφανές στα ίδια τα νομίσματα, καθώς ορισμένα που εκδόθηκαν κατά τον ύστερο 5^ο και πρώιμο 4^ο αιώνα π.Χ. θεωρούνται από τα πιο εντυπωσιακά του αρχαίου κόσμου από άποψη αισθητικής. Επιπλέον, οι ίδιοι οι χαράκτες αρχίζουν να υπογράφουν υπερήφανοι για τα έργα τους από το τελευταίο τέταρτο του 5ου αιώνα π.Χ. και εξής. Συγκριτικά, ανάμεσα στο πλήθος των νομισμάτων που κόπηκαν στους αρχαίους χρόνους και που είναι δυνατόν να θεωρηθούν αριστουργήματα μικροτεχνίας, ελάχιστα είναι εκείνα που αναγράφουν το όνομα του καλλιτέχνη, αφού οι χαράκτες κρατούσαν την ανωνυμία.

Εξαίρετο παράδειγμα της καινοτομίας αυτής βλέπουμε σε ένα δεκάδραχμο των Συρακουσών, στην οπίσθια όψη του οποίου, κάτω από το λαιμό της Αρέθουσας διαβάζουμε το όνομα του φημισμένου **χαράκτη Ευαίνετου**. Η επίδραση των μεγάλων χαρακτών της Σικελίας διαδόθηκε σε πολλές κοπές περιοχών της μητροπολιτικής Ελλάδας (Θεσσαλία, Αμφίπολη, Ρόδος κ.ά.) και της νότιας Μικράς Ασίας (Λυκία, Κιλικία).

Συμμαχικά και Κοινά νομίσματα

Στη διάρκεια της ελληνικής αρχαιότητας συνάφθηκαν διάφορες στρατιωτικές συμμαχίες πόλεων ή εθνών, προκειμένου να αντιμετωπίσουν συλλογικά ένα προβλεπόμενο κίνδυνο (π.χ. Α' Αθηναϊκή Συμμαχία) ή να απαλλαγούν από άλλης μορφής υποτέλεια, όπως η αθηναϊκή ηγεμονία, που προάσπιζε τα αθηναϊκά κυρίως συμφέροντα με δυσβάστακτο για τους λοιπούς Έλληνες τρόπο. Σε ορισμένες περιπτώσεις το **κοινό νόμισμα** αποτελούσε μέρος της ενιαίας τακτικής της συμμαχίας. Επίσης ιδρύθηκαν **Συμπολιτείες και Κοινά**, πολιτικό-στρατιωτικές και πολιτειακές ενώσεις των πόλεων σε διάφορες περιοχές, που μεταξύ των άλλων κοινής αποδοχής δεσμεύσεων, ήταν η έκδοση κοινού νομίσματος. Οι κοπές αυτές χαρακτηρίζονταν από περιορισμένη και τοπική κυκλοφορία.

Ευβοϊκή Συμπολιτεία. Συστάθηκε και ανέπτυξε τοπικό ρόλο τον 4^ο αιώνα π.Χ. Καταρχάς υπό την επιρροή της Θήβας εντάχθηκε στο μέτωπο εναντίον των Αθηναίων και στη συνέχεια, σε ρήξη πλέον με τη Θήβα, οδηγήθηκε σε προσωρινή προσέγγιση με την Αθήνα. Οι νομισματικές

εκδόσεις της Ευβοϊκής Συμπολιτείας έχουν ως κύριες παραστάσεις την κεφαλή της νύμφης Εύβοιας και το **μοσχάρι**, το οποίο αποτελούσε τη σπουδαιότερη πηγή πλούτου του τόπου, καθιστό ή όρθιο. Οι παραστάσεις αυτές εναλλάσσονται στις δύο όψεις των νομισμάτων, ενώ το βάρος τους ακολουθεί αρχικά τον αιγινιτικό, στη συνέχεια τον αττικό σταθμητικό κανόνα, ανάλογα με τη σφαίρα επιρροής στην οποία βρισκόταν η Συμπολιτεία.

Κοινόν των Βοιωτών. Υπήρχε ήδη από τον 6^ο αιώνα π.Χ. Η περίοδος της μεγαλύτερης ανάπτυξης του συμπίπτει με κείνη της θηβαϊκής ηγεμονίας, 378-362 π.Χ. Στην πρόσθια όψη των στατήρων κυριαρχεί η παράσταση της βοιωτικής ασπίδας, το εθνικό έμβλημα των Βοιωτών. Στην άλλη συναντάται ποικιλία παραστάσεων, συνήθως αυτή του κρατήρα.

Δελφική Αμφικτυονία. (336/5-334 π.Χ.) Ο **θρησκευτικός** αυτός οργανισμός περιελάμβανε δώδεκα αντιπροσώπους ελληνικών πόλεων, που ανέλαβαν την ευθύνη του ιερού για πολύ μικρό χρονικό διάστημα, αμέσως μετά το θάνατο του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας. Εξέδωσε ξεχωριστής ποιότητας αργυρά νομίσματα, στατήρες και δραχμές. Η κεφαλή της Δήμητρας, πεπλοφόρου και με στεφάνι από στάχυα, εικονίζεται στην πρόσθια όψη των στατήρων ενώ στην άλλη, ο Απόλλων, η κυρίαρχη θεότητα των Δελφών, καθισμένος στον ομφαλό της γης, στηρίζεται στη λύρα του.

Αργυρό τριώβολον Αιτωλών, 323-300/290 π.Χ.

Κοινόν των Αιτωλών. Τέλη 4ου – μέσα 2ου αιώνα π.Χ. Απέκτησε αξιόλογη υπόσταση και δράση κυρίως ύστερα από την ανάδειξη των Αιτωλών σε υπολογίσιμη πολιτική δύναμη της κεντρικής Ελλάδας τον 3^ο αιώνα π.Χ. Από τις νομισματικές εκδόσεις της Αιτωλικής Συμπολιτείας, τα τριώβολα (ημίδραχμα) κόπηκαν σε εξαιρετικά μεγάλες ποσότητες ιδίως στις τελευταίες δεκαετίες της ύπαρξής της, εξυπηρετώντας την κάλυψη ασταμάτητων στρατιωτικών αναγκών. Στην πρόσθια όψη τους απεικονίζεται το κεφάλι της Αταλάντης με καυσία (κάλυμμα κεφαλιού) και στην άλλη ο Καλυδώνιος κάπρος που τρέχει προς τα δεξιά. Στο κυνήγι του άγριου αυτού ζώου πρωταγωνίστησε η μυθική ηρώιδα Αταλάντη με τα βέλη της, σύμφωνα με την τοπική παράδοση, που αποδόθηκε και στις παραστάσεις των νομισμάτων.

Κοινόν των Ακαρνάνων. Έδρασε από τον 4^ο αι. π.Χ. μέχρι το 167 π.Χ., ως αντίποδας του Κοινού των Αιτωλών, ασθενέστερος αλλά υπολογίσιμος. Στην πρόσθια όψη των στατήρων, που εξέδωσε το Κοινό, κυριαρχεί η παράσταση του ανθρωπόμορφου ταύρου, προσωποποίηση του ποτάμιου θεού Αχελώου. Η προάσπιση του ποταμού, πηγής ζωής και ανάπτυξης της Ακαρνανίας, και της διατήρησης του ελέγχου του ως φυσικού συνόρου, υπήρξε η πρωταρχική μέριμνα των Ακαρνάνων, στον συνεχή ανταγωνισμό τους με τους Αιτωλούς. Στην οπίσθια όψη των στατήρων εικονίζεται καθιστός ο Απόλλων Άκτιος.

Κοινόν Ηπειρωτών (234/3-168 π.Χ.) Η δράση του συμπίπτει με τα κρίσιμα χρόνια της ιδιόμορφης και καταλυτικής εμφάνισης των Ρωμαίων στον ελλαδικό χώρο, 234/3-168 π.Χ. Η νομισματοκοπία του Κοινού, στατήρες και δραχμές κυρίως, αναπτύσσεται στις τελευταίες δεκαετίες του, ξεκινώντας πριν από το 180 π.Χ., ενώ τη μεγαλύτερη ακμή της παρουσιάζει το τελευταίο διάστημα, ειδικά τις παραμονές της τελικής αναμέτρησης με τους **Ρωμαίους**, το 168 π.Χ., που επεφύλασσε το βάνανσο τέλος της Ηπείρου. Οι συζευγμένες κεφαλές του Δωδωναίου Δία με στεφάνι από φύλλα δρυός και της νύμφης Διώνης, στην πρόσθια όψη των στατήρων, θυμίζουν τη σύνθεση στα νομίσματα της Πτολεμαϊκής δυναστείας. Σε μια σύγχρονη περίπου πτολεμαϊκή κοπή εικονίζονται ενωμένες οι κεφαλές του Σαράπιδος και της Ίσιδος. Στην οπίσθια όψη αποδίδεται επιτιθέμενος ταύρος, μέσα σε στεφάνι δρυός.

Κοινόν των Θεσσαλών. Ιδρύθηκε τον 2^ο αιώνα π.Χ. και λειτούργησε υπό ρωμαϊκή κηδεμονία μέχρι την εποχή του Αυγούστου. Στην πλούσια νομισματοκοπία του δεσπόζουν οι αργυροί στατήρες, με την κεφαλή του δαφνοστεφανωμένου Δία στην πρόσθια όψη και στην άλλη τον αγαλματικό τύπο της Αθηνάς Ιτωνίας.

Αχαϊκή Συμπολιτεία (τέλη 3ου-2ος αιώνας π.Χ.). Μια από τις σπουδαιότερες συμμαχίες της ελληνιστικής περιόδου, συγκροτήθηκε προς τα τέλη του 3ου αιώνα π.Χ. και σύντομα ήλεγχε πολιτικά όλη την Πελοπόννησο. Μετά τις πρώτες εκδόσεις αργυρών τριωβόλων (ημιδράχμων) που είχαν κοινούς τύπους, κεφαλή Δία δαφνοστεφανωμένου στην εμπρόσθια όψη και στην άλλη το μονόγραμμα ΑΧ της συμμαχίας μέσα σε στεφάνι, οι πόλεις-μέλη χάραξαν ενδεικτικά σύμβολα και μονογραφήματα, που δήλωναν την ταυτότητά τους. Τα νομίσματα αυτά χρησίμευαν για την πληρωμή του σιτηρέσιου των στρατιωτών αλλά και για άλλες συναλλαγές, όπως οι εμπορικές.

Τεχνική κατασκευής

Οι **σφραγίδες- μήτρες** ήταν κατασκευασμένες από ορείχαλκο, σίδηρο ή μπρούντζο. Μια μήτρα μπορούσε να παράγει από 10.000 έως 30.000 νομίσματα. Ειδικοί τεχνίτες χάρασαν τις μήτρες για την τύπωση των νομισμάτων.

Η κατασκευή του αρχαίου νομίσματος γινόταν σε ειδικά κρατικά εργαστήρια, τα νομισματοκοπεία. Οι μεγαλύτερες πόλεις διέθεταν οργανωμένες εγκαταστάσεις. Στην ανασκαφή της αρχαίας Αγοράς της Αθήνας εντοπίστηκε και νομισματοκοπείο, που λειτουργούσε από τα τέλη του 5ου αιώνα έως και τα χρόνια του Αυγούστου (27 π.Χ. – 14 μ.Χ.).

Σφραγίδα - μήτρα με την παράσταση της γλαύκας και τα σύμβολα της πόλης των Αθηνών για την αποτύπωση παράστασης στο νόμισμα.

Η τεχνική κατασκευής ξεκινούσε με τον καθαρισμό και με το λιώσιμο του μετάλλου. Όταν το μέταλλο με τη θέρμανση αποκτούσε υγρή μορφή το έχυναν σε καλούπια για να πάρει κυκλικό σχήμα, ή σχημάτιζαν ράβδους από τις οποίες έκοβαν κυκλικές πλάκες. Οι κυκλικές αυτές πλάκες μετάλλου, ακόμα και σήμερα, ονομάζονται πέταλα. Η **αποτύπωση** των παραστάσεων γινόταν με την τοποθέτηση των πετάλων ανάμεσα σε δυο σφραγίδες-μήτρες. Με την πίεση που προκαλούσε το χτύπημα ενός σφυριού στις σφραγίδες οι παραστάσεις αποτυπωνόταν στο πέταλο. Όταν το «πέταλο» ήταν παχύ, συνήθως θερμαινόταν πριν να χτυπηθεί. Η τεχνική αυτή κατασκευής νομισμάτων χρησιμοποιήθηκε έως και το 17^ο αιώνα, οπότε γενικεύτηκε η χρήση των μηχανών.

Η **πλειονότητα** των αρχαίων πόλεων έκοψε αργυρά νομίσματα. Χρυσά νομίσματα κόπηκαν σε εξαιρετικές περιπτώσεις, ή σε μεγαλύτερο αριθμό από πόλεις που διέθεταν την πρώτη ύλη. Η χρήση τους γενικεύτηκε με το **Φίλιππο Β΄ και το γιο του Αλέξανδρο**. Χαλκός χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά τον 4^ο αιώνα, κυρίως για τις υποδιαιρέσεις κατώτερης αξίας.

Καθοριστικός παράγοντας για την επιλογή του μετάλλου των νομισμάτων ήταν η ύπαρξη μεταλλευμάτων σε κάθε περιοχή. Δεν είναι πάντα γνωστό από που προμηθευόταν η κάθε πόλη μέταλλο για τα νομίσματά της. Η Αθήνα έπαιρνε άργυρο από το κοντινό της Λαύριο.

Τα **αρχαία ελληνικά** νομίσματα ήταν αποκλειστικά χρηστικά αντικείμενα. Οι Έλληνες όμως φρόντιζαν πολύ για την τελειότητα της κατασκευής τους και απέδωσαν καλλιτεχνικά τις παραστάσεις. Κάποιες φορές οι χαρακτες έγραφαν το όνομά τους επάνω στα νομίσματα.

Χρήση και κυκλοφορία του νομίσματος στον αρχαίο ελληνικό κόσμο

Η **χρήση των νομισμάτων** στις συναλλαγές και τις πληρωμές δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα από τα μέσα του 6ου αιώνα π.Χ., τα καθιέρωσε σταδιακά ως την επικρατέστερη **μορφή χρήματος** στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Πόλεις – κράτη και ηγεμόνες εξέδωσαν τα δικά τους νομίσματα για να εδραιώσουν την αυτονομία τους, για να διευκολύνουν τις οικονομικές συναλλαγές τους και για να επωφεληθούν από την ίδια τη διαδικασία της κοπής, κερδίζοντας σε μέταλλο.

Ο αργυρός στατήρας, όπως προσδιοριζόταν στον κάθε σταθμητικό κανόνα, και το τετράδραχμο ήταν τα **βασικά νομίσματα** για κρατικές συναλλαγές ή για μεγάλης κλίμακας πληρωμές. Αντίθετα, για τις καθημερινές συναλλαγές χρησιμοποιούνταν οι μικρότερες αργυρές υποδιαιρέσεις, οι οποίες όμως δεν ήταν ιδιαίτερα πρακτικές λόγω του μικρού μεγέθους τους. Αυτό οδήγησε, ήδη από το β' μισό του 5ου αιώνα π.Χ., στη σταδιακή αντικατάστασή τους από μεγαλύτερου μεγέθους νομίσματα σε χαλκό, αρκετά πιο φθηνό μέταλλο από τον άργυρο.

Για την έκδοση νομισμάτων σε πολύτιμο μέταλλο χρησιμοποιήθηκε, εκτός από τον άργυρο και το χαλκό, ο ήλεκτρος και ο χρυσός. Κατά κανόνα, η **κοπή χρυσών** νομισμάτων στον Ελλαδικό χώρο είναι σπάνια μέχρι και τα μέσα περίπου του 4ου αιώνα π.Χ., επειδή η αξία του χρυσού ήταν πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με τον άργυρο. Για αυτό το λόγο φυλασσόταν για περιόδους ανάγκης ή για σημαντικές πληρωμές.

Συνήθως τα ελληνικά κράτη επέβαλλαν τη χρήση των εκδόσεών τους μέσα στην **εδαφική περιοχή τους**, χωρίς να αποκλείουν αναγκαστικά την κυκλοφορία κοπών άλλων εκδοτριών αρχών, και ενίοτε έπαιρναν άμεσα μέτρα για να το πετύχουν. Σε πολλές περιπτώσεις η νομισματική παραγωγή δεν ήταν συστηματική και μεταξύ των εκδόσεων μεσολαβούσαν μεγάλα χρονικά διαστήματα. Ο αριθμός των νομισμάτων

που εκδίδονταν είχε άμεση σχέση με τα μέταλλα που διέθεταν οι εκδίδουσες αρχές και το εύρος των κερματικών συναλλαγών. Από τη διοχέτευσή τους στην αγορά, μέσω διαφόρων κρατικών πληρωμών, και της ανακύκλωσής τους, μέσω της κάθε είδους φορολογίας, παρεμβαλλόταν η κυκλοφορία τους.

Χρήσιμες πληροφορίες για τη νομισματική κυκλοφορία αλλά και την οικονομία των διαφόρων περιοχών του ελληνικού κόσμου παρέχουν τα νομίσματα, που ανακαλύπτονται τυχαία ή κατά τη διάρκεια των ανασκαφών, μεμονωμένα ή ως θησαυροί. Ιδιαίτερα οι θησαυροί, τα νομίσματα δηλαδή που αποκρύφθηκαν ή απωλέσθηκαν ως σύνολα στο παρελθόν, αποτελούν σημαντική πηγή και για τη χρονολόγηση των νομισμάτων.

Ιδεολογία και συμβολισμός

Τα νομίσματα ήταν αντικείμενα ευρείας χρήσης. Στην επιφάνειά τους αποτυπώνονταν θέματα χαρακτηριστικά της πόλης και εύκολα αναγνωρίσιμα από τους πολίτες. Με αυτή την έννοια, στην παράσταση και στην επιγραφή των νομισμάτων, συμπυκνώνονταν τα **σύμβολα** της κάθε ανεξάρτητης πόλης – κρατους και αργότερα του κάθε ηγεμόνα.

Μυθολογικές παραστάσεις και Θεοί

Αργυρός στατήρ Κορίνθου, περ. 340-325 π.χ.

Στα νομίσματα των πόλεων απεικονίζονται θέματα από την **αρχαία ελληνική μυθολογία και τη θρησκεία**. Πρόκειται για μύθους που τις περισσότερες φορές αφορούν στην τοπική ιστορία της πόλης (καταγωγή, τοπικοί ήρωες, προέλευση του ονόματος, ιδρυτές), κάνοντας έτσι και τα νομίσματα περισσότερο αναγνωρίσιμα. Το φτερωτό άλογο Πήγασος, ξεπήδησε από τη Μέδουσα Γοργώ, όταν την αποκεφάλισε ο Περσέας. Η Αθηνά Χαλινίτις, έδωσε στο μυθικό ήρωα Βελλερεφόντη τα χαλινάρια για να τον δαμάσει στην Κόρινθο, δίπλα στην πηγή Πειρήνη, σύμφωνα με το μύθο. Το δίπτυχο Πήγασος-Αθηνά είναι ο κύριος τύπος των κορινθιακών νομισμάτων από τον 6^ο αιώνα π.Χ. έως το τέλος της κορινθιακής νομισματοκοπίας τον 3^ο αιώνα μ.Χ.

.

Αργυρή δραχμή Επιδαύρου (πρώτο τέταρτο 3ου αιώνα π.Χ.)

Αργυρή δραχμή Επιδαύρου (πρώτο τέταρτο 3ου αιώνα π.χ.)

Τα νομίσματα αυτά έγιναν έτσι **πολύτιμοι μάρτυρες** για έργα που δεν σώζονται και βοήθησαν στην αναπαράστασή τους από τη νεώτερη έρευνα. Στα νομίσματα της [Επιδάου](#), απεικονίζεται ο τύπος του χρυσελεφάντινου αγάλματος του Ασκληπιού, θεού της ιατρικής, καθιστού με σκήπτρο και φίδι. Βρισκόταν στην Επίδαυρο, έδρα της λατρείας του Ασκληπιού και ήταν φημισμένο έργο του γλύπτη **Θρασυμήδη** από την Πάρο. Πρόκειται για σπάνια περίπτωση κατά την οποία το νόμισμα και το γλυπτό ανήκουν στην ίδια εποχή.

<http://argolikivivliothiki.gr/2011/05/16/%CF%84%CE%BF-%CE%BD%CF%8C%CE%BC%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%AF%CE%BF-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%BF/>

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Το **Μακεδονικό βασίλειο**, ήταν αρχαίο βασίλειο στο βορειότερο σύνορο της Αρχαίας Ελλάδας, συνορεύοντας στα δυτικά με το βασίλειο της Ηπείρου και στα ανατολικά με την περιοχή της Θράκης. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μεγάλου Αλεξάνδρου κατέκτησε τον τότε γνωστό κόσμο και εγκαινίασε τον Ελληνιστικό πολιτισμό.

Από τον Περδίκκα Α' μέχρι τον Φίλιππο Β'

Η ιστορία των Μακεδόνων φαίνεται να αρχίζει γύρω στο 700 π.Χ., στην περιοχή της Ορεστίδας, την οποία μοιράζονταν με ένα ελληνικό φύλο, τους Ορέστες. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη, η πρώτη μακεδονική βασιλική δυναστεία ήταν αυτή των Αργεαδών ή Τημενιδών, με ιδρυτή της τον Περδίκκα Α' (πρώτο μισό του 7ου αι. π.Χ.). Σε μεταγενέστερη εποχή (4ος αι. π.Χ.) αναφέρονται και βασιλείς αρχαιότεροι από τον Περδίκκα με τα ονόματα Κάρανος, Κοίνος, Τυρίμμας, αλλά αρκετοί νεότεροι ιστορικοί πιθανολογούν ως πλαστή την πληροφορία αυτή. Κατά τη βασιλεία του Περδίκκα οι Μακεδόνες άρχισαν να επεκτείνονται προς τα ανατολικά, καταλαμβάνοντας κατά σειρά την Εορδαία, Βοττιαία, Πιερία, Αλμωπία. Την ίδια εποχή ή επί του διαδόχου του κτίστηκαν οι Αιγαί (σύγχρονη Βεργίνα), ως νέα πρωτεύουσα του βασιλείου.

Τον Περδίκκα Α' διαδέχτηκε ο γιος του Αργαίος (652-621 π.Χ.) ο οποίος νίκησε το ιλλυρικό φύλο των Ταυλαντίων που εισέβαλε στη Μακεδονία. Οι διάδοχοί του Φίλιππος Α' (621-588 π.Χ.) και Αέροπος (588-568 π.Χ.) απέκρουσαν επανηλειμμένες επιδρομές Ιλλυριών. Μετά τον Αέροπο, βασίλευσαν οι Αλκέτας Α' (568-540 π.Χ.) και Αμύντας Α' (540-498 π.Χ.), οι οποίοι κατέλαβαν τμήματα της Μυγδονίας (η περιοχή των λιμνών Κορώνεια και Βόλβη) και τον Ανθεμούντα, στα όρια της Χαλκιδικής.^[3]

Όμως, η σημαντικότερη επέκταση του μακεδονικού βασιλείου έγινε κατά τις πρώτες δεκαετίες του 5ου αι. π.Χ., επί της βασιλείας του Αλεξάνδρου Α' (498-454 π.Χ.). Ο Αλέξανδρος Α' ήταν μια πολύ σημαντική προσωπικότητα με ιδιαίτερες πολιτικές, διπλωματικές και στρατιωτικές ικανότητες. Χειρίστηκε επιδέξια την εξωτερική πολιτική κατά την περίοδο της υποτέλειας της χώρας του στους Πέρσες (η οποία είχε ήδη επιβληθεί κατά

τη βασιλεία του πατέρα του Αμύντα) και της εισβολής τους στην Ελλάδα. Μετά τη λήξη της περσικής εισβολής, βρήκε την ευκαιρία να επεκτείνει το βασίλειό του απωθώντας τους Παίονες από την κάτω κοιλάδα του Αξιού και επιβάλλοντας υποτέλεια στους ηγεμόνες των τεσσάρων γειτονικών λαών (Ορέστες, Λυγκηστές, Πελαγόνες, Ελιμιώτες). Στη συνέχεια, κατέστησε υποτελείς τους Βισάλτες και τους Κρηστωνούς (θρακικά φύλα δυτικά του ποταμού Στρυμόνα) και έθεσε υπό την εκμετάλλευσή του ορισμένα μεταλλεία αργύρου της περιοχής. Αναφέρεται ως ο πρώτος μακεδόνας βασιλιάς που έκοψε νόμισμα.^[4]

Με τον διάδοχο του Αλεξάνδρου, Περδίκκα Β' (454-413 π.Χ.), αρχίζουν τα προβλήματα με τις επεκτατικές διαθέσεις της Αθήνας, η οποία εκμεταλλεύτηκε τη διαμάχη του μακεδόνα βασιλιά με τα αδέρφια του Αλκέτα και Φίλιππο. Ήταν χαρακτηριστική, όμως, η αδυναμία του μακεδονικού βασιλείου μπροστά στην πανίσχυρη Αθηναϊκή Συμμαχία, για αυτό και ο πανούργος Περδίκκας συνήθως απέφευγε να κάνει φανερές τις αντιαθηναϊκές ενέργειές του. Τελικά οι συνεχείς προστριβές με τους Αθηναίους οδήγησαν τους τελευταίους σε πόλεμο εναντίον του, ο οποίος έληξε με συνθήκη, το 413 π.Χ.. Γενικά, η βασιλεία του Περδίκκα χαρακτηριζόταν από μεγάλες εσωτερικές και εξωτερικές δυσκολίες τις οποίες όμως κατάφερε να ανταπεξέλθει με μεγάλη επιδεξιότητα.^[5]

Εξ αιτίας των αυξανόμενων δυσκολιών των Αθηναίων, προς το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου, οι σχέσεις τους με το μακεδονικό βασίλειο έγιναν φιλικές. Έτσι, ο διάδοχος του Περδίκκα Αρχέλαος Α' (413-399 π.Χ.) έμεινε απερίσπαστος στην αναδιοργάνωση του βασιλείου του ενώ η ισχύς που απέκτησε ήταν αρκετή για να του επιτρέψει μια αιματηρή επέμβαση στα εσωτερικά της Θεσσαλίας. Στον τομέα της οργάνωσης, προχώρησε σε διοικητική διαίρεση της Κάτω Μακεδονίας (η οποία ήταν πιο ανεπτυγμένη) σε περιφέρειες πόλεων και στρατιωτική αναδιοργάνωση. Επίσης πιθανολογείται ότι ήταν αυτός ο οποίος μετέφερε την πρωτεύουσα από τις Αιγές στην Πέλλα η οποία ήταν, τότε, πολύ κοντά στη θάλασσα. Φιλοξένησε στην αυλή του διάσημους καλλιτέχνες μεταξύ των οποίων ο Ευριπίδης (ο οποίος έμεινε εκεί μέχρι το θάνατό του) και σοφούς (λέγεται πως είχε καλέσει και τον Σωκράτη), των οποίων τη συναναστροφή εκτιμούσε.^[6] Επί βασιλιά Περδίκκα Γ' (365-359 π.Χ.), το μακεδονικό βασίλειο συνέχισε την προσπάθεια για διοικητική αναδιοργάνωση και μείωση της απόστασης που το χώριζε πολιτιστικά από τη Νότια Ελλάδα.

Όμως, σε μια εκστρατεία εναντίον μιας ακόμη εισβολής των Ιλλυριών σε μακεδονικό έδαφος, ο Περδίκκας έπεσε στο πεδίο της μάχης, μαζί με 4.000 άνδρες του. Η ιλλυρική εισβολή συνεχίστηκε, οι Παίονες εισέβαλλαν κι αυτοί αποσπώντας εδάφη, λάφυρα και αιχμαλώτους και η χώρα βυθίστηκε στην αναρχία με διαμάχες μεταξύ των μελών της βασιλικής οικογένειας.^[7]

Μέσα από αυτή την εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση ξεπρόβαλε η ηγετική φυσιογνωμία του Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.) ο οποίος, αφού πρώτα απαλλάχτηκε από τους αντιζήλους του, στράφηκε διαδοχικά εναντίον των εισβολέων Παίωνων και Ιλλυριών και τους κατανίκησε. Σημαντικότατο είναι το οργανωτικό του έργο καθώς πριν τον Φίλιππο η Μακεδονία ήταν μια καθυστερημένη αγροτική χώρα με χαλαρούς πολιτικούς θεσμούς. Ο Φίλιππος έκανε πιο συγκεντρωτικό το κράτος του και κατάργησε την μέχρι τότε αυτονομία των Ορεστών, Λυγκηστών και Τυμφαίων. Με μεθοδικότητα, έθεσε υπό τον έλεγχό του τη Θεσσαλία και τη Δελφική Αμφικτυονία και στράφηκε εναντίον των Αθηναίων και των συμμάχων τους οι οποίοι ήταν εμπόδιο στα σχέδιά του για κυριαρχία σε ένα ενοποιημένο ελληνικό χώρο. Μετά τη νίκη του επί του αντιμακεδονικού σχηματισμού στη Χαιρώνεια (338 π.Χ.), ένωσε υπό την ηγεμονία του τις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις-κράτη και δημιούργησε μία πανελλήνια συμμαχία (Συνέδριο της Κορίνθου) της οποίας είχε τον έλεγχο.

Μέγας Αλέξανδρος και ελληνιστική εποχή

Η ελληνική αυτοκρατορία του Μ. Αλεξάνδρου

Ο γιος του Φιλίππου Αλέξανδρος, αξιομνημόνευτος ως «ο Μέγας», συνέχισε το έργο του πατέρα του. Ολοκλήρωσε την ενοποίηση των

ανεξάρτητων ελληνικών πόλεων-κρατών της εποχής και, λίγα χρόνια αργότερα και μέχρι τον πρώιμο θάνατό του το 323 π.Χ., κατέκτησε την Περσική αυτοκρατορία και μεγάλο μέρος του τότε γνωστού κόσμου.

Το βασίλειο της Μακεδονίας σύντομα έχασε τον έλεγχο των αχανών ασιατικών εκτάσεων, αλλά διατήρησε την κυριαρχία του στην Ελλάδα έως ότου καταλύθηκε από τους Ρωμαίους μετά τους Μακεδονικούς Πολέμους (215 - 148 π.Χ.).

Η κατάλυση από τους Ρωμαίους

Ο ελληνιστικός κόσμος της μητροπολιτικής Ελλάδας (200 π.χ.)

Πρώτο ελληνιστικό βασίλειο που καταλύθηκε ήταν το μακεδονικό βασίλειο ή βασίλειο των Αντιγονιδών. Η Ρώμη κήρυξε τον πόλεμο στο μακεδονικό βασίλειο κατά το Β' Μακεδονικό Πόλεμο (200-197). Ο λόγος της επιλογής αυτής της χρονικής περίστασης για την έναρξη του πολέμου ήταν ότι τότε οι Ρωμαίοι αποφάσισαν την επέκταση της πολιτικής τους ηγεμονίας, λόγω του ότι το 202 π.Χ. μετά τη μάχη στη Ζάμα, που σηματοδότησε τη λήξη του Β' Καρχηδονιακού Πολέμου, μπορούσαν πλέον να χρησιμοποιήσουν το στρατό που απασχολούνταν έως τότε εκεί. Η αφορμή δόθηκε το 203-202 π.Χ., όταν ο Φίλιππος Ε', βασιλιάς της Μακεδονίας, και ο Αντίοχος Γ', βασιλιάς του βασιλείου των Σελευκιδών, έκαναν μεταξύ τους συμφωνία για την κατάλυση και τη διαίρεση του πτολεμαϊκού βασιλείου, στο θρόνο του οποίου βρισκόταν ο, επιτροπευόμενος, λόγω του μικρού της ηλικίας του, Πτολεμαίος Στ' Φιλομήτωρ. Η πολιτική της Ρώμης, όμως, αποσκοπούσε στη διατήρηση

της ισορροπίας μεταξύ των ελληνιστικών βασιλείων. Σε εφαρμογή του σχεδίου που είχε συμφωνήσει με τον Αντίοχο Γ', την άνοιξη του 202 π.Χ. προχώρησε στην Προποντίδα και κατέλαβε τη Θάσο, το 201 π.Χ. το ανατολικό Αιγαίο, εισέβαλε στο βασίλειο της Περγάμου και έφτασε μέχρι την Καρία. Το φθινόπωρο του 201 π.Χ. απεσταλμένοι της Ρόδου και του Άταλλου του Α' στη Ρώμη, διαμαρτυρήθηκαν για την πολιτική του Φιλίππου Ε'. Πριν οι Ρωμαίοι λάβουν επίσημα απόφαση, διεμήνυσαν δύο φορές στο Φίλιππο ότι δεν έπρεπε να επιτίθεται στο πτολεμαϊκό κράτος και να αφήσει τις πτολεμαϊκές κτήσεις που είχε καταλάβει, την περιοχή ανατολικά του Νέστου με τις μεγάλες πόλεις, Μαρώνεια, Άβδηρα και Αίνος, κατά τον Γ' Συριακό πόλεμο (241-202 π.Χ.)

Ο Φίλιππος και τις δύο φορές απέρριψε το αίτημα των Ρωμαίων που του μετέφερε επιτροπή της Συγκλήτου. Τα μέσα του θέρους 200 π.Χ. ελήφθη απόφαση να μεταβεί στρατός στην Ιλλυρία για τη διεξαγωγή του πολέμου. Το 200 και το 199 π.Χ. δεν έγινε κάποια αποφασιστική επιχείρηση. Τα πράγματα πήραν νέα τροπή από το 198 π.Χ. όταν ο Φλαμινίνος ανέλαβε ως ύπατος την ευθύνη για τη διεξαγωγή του πολέμου. Ενώ προηγουμένως λάμβαναν χώρα μικρότερες επιχειρήσεις, τώρα έγινε μία μεγάλη μάχη, τον Ιούνιο του 197 π.Χ., στην τοποθεσία Κυνός Κεφαλαί, η οποία και έκρινε την έκβαση του πολέμου. Τη σημασία του Β' μακεδονικού πολέμου και της μάχης αυτής διαπιστώνουμε κυρίως αν λάβουμε υπόψη τους όρους της συνθήκης που ανακοίνωσε ο Φλαμινίνος στο Φίλιππο και που το 196 π.Χ. εστάλη για επικύρωση στη Ρώμη.

Οι όροι της ειρήνης δείχνουν τη σημασία της έκβασης του μακεδονικού πολέμου και την επέκταση της ρωμαϊκής πολιτικής, αφού για πρώτη φορά έχουμε ενεργό ανάμιξη στα ελληνικά πράγματα, έχουμε την έναρξη της ηγεμονικής πολιτικής της Ρώμης [Ο όρος ηγεμονία υποδηλώνει ότι δεν έχουμε κατάκτηση, αλλά ρυθμιστική παρέμβαση].

Οι όροι της ειρήνης ήταν οι εξής:

- Ο Φίλιππος υποχρεωνόταν να εγκαταλείψει όλες τις κτήσεις του στην Ασία και στην Ευρώπη εκτός από τη Μακεδονία, να αποσύρει τις φρουρές που διατηρούσε εκτός των ορίων της Μακεδονίας μέχρι τα Ίσθμια του 196 π.Χ.
- Υποχρεούνταν να παραδώσει όλους τους αυτόμολους και τους αιχμαλώτους στη Ρώμη.

- Υποχρεωνόταν να παραδώσει στη Ρώμη όλο το στόλο του εκτός από πέντε ελαφρά πλοία και το βασιλικό πλοίο, μία τριήρη εκκαιδεκήρη.
- Έπρεπε να καταβάλει ως πολεμική αποζημίωση στη Ρώμη χίλια τάλαντα και να συνάψει συνθήκη συμμαχίας με τον όρο να εκστρατεύει μαζί με τους Ρωμαίους.

Επίσης ο μικρότερος γιος του, ο Δημήτριος στάλθηκε ως όμηρος στη Ρώμη. Κατά τα Ισθμια του 196 π.Χ. ο Τίτος Κόιντος Φλαμινίνος διακήρυξε στο στάδιο της Κορίνθου ενώπιον του συγκεντρωμένου πλήθους την αυτονομία και την ελευθερία των ελληνικών πόλεων. Ο ίδιος ήταν ο πρώτος Ρωμαίος στον οποίο αποδόθηκαν λατρευτικές τιμές από τους Έλληνες ως δείγμα ευγνωμοσύνης. Ο Φλαμινίνος παρέμεινε στην Ελλάδα ως το 194 π.Χ., οπότε ανακλήθηκε στη Ρώμη, όπου επέστρεψε παίρνοντας μαζί του πολλά έργα τέχνης με τα οποία κόσμησε το θρίαμβό του. Ο Δεύτερος Μακεδονικός Πόλεμος, λοιπόν, αποτελεί σημαντική τομή, καθώς είναι η πρώτη φορά που οι Ρωμαίοι παρεμβαίνουν ρυθμιστικά στα ελληνικά πράγματα.

Ο Φίλιππος Ε' ήταν ο πιο διάσημος από τους Αντιγονίδες και είχε ως πρότυπο του το Φίλιππο Β'. Ήταν ο μόνος από τους Αντιγονίδες που επεκτάθηκε ανατολικά του Νέστου, το 202 π.Χ. και το 187 π.Χ. Αν και ηττήθηκε από τη Ρώμη, δεν ησύχασε και δεσμευόταν από ανασυγκρότηση το κράτος του και το 187 π.Χ. κατέλαβε τις ελληνικές πόλεις ανάμεσα στους ποταμούς Νέστο και Έβρο, Μαρώνεια, Άβδηρα και Αίνος. Όμως, στην ίδια περιοχή ζητούσε να κυριαρχήσει και ο Ευμένης Β', ανταγωνιστής του Φιλίππου Ε' και, αργότερα, του Περσέα. Ο Φίλιππος Ε' διεξήγαγε εκστρατείες εναντίον των θρακικών φύλων κατά τα έτη 184, 183 και 181 π.Χ. Το 179 π.Χ., ενώ βρισκόταν σε εκστρατεία στη Θράκη κατευθυνόμενος από την Αμφίπολη προς το βορρά πέθανε και τον διαδέχτηκε στο θρόνο του ο Περσέας, ο τελευταίος βασιλιάς του μακεδονικού βασιλείου (179-168).

Με την άνοδό του στο θρόνο, ο Περσέας ζήτησε από τους Ρωμαίους ανανέωση της συμμαχίας μαζί τους και αναγνώρισή του από τη ρωμαϊκή σύγκλητο. Ο Ευμένης, όμως, τον διέβαλε ότι δήθεν προετοίμαζε πόλεμο, κάτι που δεν προέκυπτε από τη διπλωματική του δραστηριότητα, από την οποία φαίνεται ότι επιζητούσε καλές σχέσεις με όλα τα ελληνιστικά κράτη, βασίλεια και πόλεις. Ένα περιστατικό, ωστόσο, του 172 π.Χ. δημιούργησε στη Ρώμη την άποψη ότι ο Περσέας είναι επικίνδυνος.

Καθώς ο Ευμένης επέστρεφε από ένα ταξίδι του στη Ρώμη, πέρασε από τους Δελφούς όπου και σημειώθηκε μία απόπειρα δολοφονίας του, ηθικός αυτουργός της οποίας θεωρήθηκε ο Περσέας. Σώζεται ένα μέρος της επιγραφής που αναφέρεται με αρνητικό για τον Περσέα περιεχόμενο στο περιστατικό. Η επίσημη ρωμαϊκή άποψη ήταν ότι ο Μακεδόνας βασιλιάς ήταν ο ηθικός αυτουργός ενίσχυσε το αρνητικό κλίμα εις βάρος του και οδήγησε στην απόφαση των αρχών του 171 π.Χ. για πόλεμο εναντίον του.

Το 170 και 169 έλαβαν χώρα ελάσσονος σημασίας επιχειρήσεις στην Ιλλυρία. Η αποφασιστική μάχη δόθηκε στις 22 Ιουνίου 168 π.Χ. στην Πύδνα της Μακεδονίας και έληξε με νίκη του ρωμαϊκού στρατού, που είχε ως αρχηγό τον ύπατο Λεύκιο Αιμίλιο Παύλο. Λόγω της διάλυσης του στρατού του, ο Περσέας πέρασε στην Πέλλα και, στη συνέχεια, στην Αμφίπολη και στη Σαμοθράκη, όπου και παραδόθηκε στους Ρωμαίους. Ο ίδιος και τα παιδιά του κόσμησαν το θρίαμβο του νικητή και ο Περσέας πέθανε στη Ρώμη το 165 π.Χ. Το 167 π.Χ. ο Λεύκιος Αιμίλιος Παύλος συγκέντρωσε τους εκπροσώπους των μακεδονικών πόλεων στην Αμφίπολη και τους ανακοίνωσε τις νέες ρυθμίσεις.

Μετά την κατάλυση του μακεδονικού βασιλείου, οι Ρωμαίοι προέβλεπαν το χωρισμό των εδαφών της Μακεδονίας σε τέσσερις διοικητικές περιοχές, που ονομάστηκαν μερίδες. Καθεμία από αυτές τις περιοχές ήταν αυτοδιοίκητη, ενώ δεν επιτρεπόταν επιγαμίες και ανταλλαγές ανάμεσα στους κατοίκους των περιοχών αυτών. Η πρώτη περιοχή ήταν μεταξύ του Νέστου και του Στρυμόνα με πρωτεύουσα την Αμφίπολη (σε αυτήν υπήχθησαν και οι κτήσεις του Περσέα μεταξύ Νέστου και Έβρου), η δεύτερη τα εδάφη μεταξύ Στρυμόνα και Αξιού, με πρωτεύουσα τη Θεσσαλονίκη, η τρίτη, γνωστή ως κάτω ή παράλια Μακεδονία, περιλάμβανε την περιοχή μεταξύ Αξιού και Πηνειού με πρωτεύουσα την Πέλλα και η τέταρτη, Άνω Μακεδονία, με πρωτεύουσα την Ηράκλεια Λυγκηστίδα (η σημερινή πόλη Μοναστήρι) που περιλάμβανε ολόκληρη την ορεινή βορειοδυτική Μακεδονία, την ενδοχώρα της τρίτης μερίδας. Με βάση τις νέες ρυθμίσεις οι Ρωμαίοι επέτρεψαν τη διατήρηση στρατού για την άμυνα από επιθέσεις, εκτός από την τρίτη μερίδα. Η απαγόρευση της μεταξύ των μερίδων επικοινωνίας ίσως οφείλεται στην αποτροπή της επιβίωσης του βασιλείου. Οι μερίδες διατηρήθηκαν υπό αυτό το καθεστώς από το 167 π.Χ. έως ότου οργανώθηκαν ως επαρχία του ρωμαϊκού κράτους.

Το 150 π.Χ. εμφανίστηκε κάποιος Ανδρίσκος ο οποίος ισχυριζόταν ότι ήταν γιος του Περσέα, αυτοανακηρύχθηκε βασιλιάς ως Φίλιππος και από τη Θράκη αφορμήθηκε ακολουθούμενος από πλήθη στρατιωτών, σχεδιάζοντας να αναβιώσει το βασίλειο της Μακεδονίας. Το 149 π.Χ. εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη, ηττήθηκε, όμως, κοντά στο θέρος του 148 π.Χ. και κατέφυγε στη Θράκη, όπου χάνουμε και τα ίχνη του. Το κίνημα αυτό ήταν η τελευταία προσπάθεια αναβίωσης του μακεδονικού βασιλείου.

Τα παραπάνω γεγονότα αναφέρονται τα γεγονότα από την ίδρυση μέχρι και την Άλωση του μακεδονικού βασιλείου και δείχνουν την διαδοχή των αυτοκρατόρων στο μακεδονικό κράτος. Ύστερα παρατίθεται αναλυτικότερα χαρακτηριστικά μιας περιόδου που έχει προαναφερθεί, η Ελληνιστική περίοδος και τα σημαντικότερα γεγονότα που στιγμάτισαν αυτή την εποχή:

Η ιστορία της ελληνιστικής περιόδου αφορά την ελληνική ιστορία και την ιστορία των άλλων εθνότητων της Ανατολής αλλά και τη ρωμαϊκή ιστορία μετά το Β' καρχηδονιακό πόλεμο. Το όνομα της εποχής αυτής δημιουργήθηκε από τον Ντρούζεν με βάση τον όρο 'ελληνιστής', που χρησιμοποιείται στην Καινή Διαθήκη (Πράξεις 6,1) για να δηλώσει τους ελληνομαθείς Ιουδαίους, και δηλώνει την ευρεία εξάπλωση της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού.

Ασυμφωνία υπάρχει τόσο ως προς την έναρξη όσο και προς τη λήξη της περιόδου. Άλλοι ιστορικοί θέτουν ως έναρξη τη μάχη της Χαιρώνειας το 338 π.Χ. μετά την οποία οι Ελληνικές πόλεις απώλεσαν την ελευθερία και αυτονομία τους. Άλλοι θέτουν την αρχή της περιόδου λίγα έτη αργότερα με την έναρξη της εκστρατείας του Αλεξάνδρου. Οι πιο πολλοί θέτουν ως αρχή της περιόδου τον θάνατο του Μεγάλου στρατηλάτη το 323 π.Χ. μετά τον οποίο άρχισαν να ιδρύονται τα πολυπολιτισμικά ελληνιστικά βασίλεια της Ανατολής. Αν και παλαιότερα θεωρούνταν ότι αλλοιώθηκε ο προγενέστερος πολιτισμός της κλασικής περιόδου, αυτός αντικαταστάθηκε από τον ελληνιστικό πολιτισμό. Ως προς τη λήξη της περιόδου άλλοι την τοποθετούν στο 146 π.Χ. και άλλοι στο 30 π.Χ. οπότε συμβαίνει η κατάλυση και του τελευταίου ελληνιστικού βασιλείου, αυτού των Πτολεμαίων, από τους Ρωμαίους.

Ο χώρος εξάπλωσης του ελληνισμού την περίοδο αυτή είναι αυτός που δημιουργήθηκε ως συνέπεια του Β' ελληνικού αποικισμού και όπως

διευρύνθηκε με την εκστρατεία του Αλεξάνδρου. Ήταν μία περίοδος ανανέωσης, κατά την οποία οι Έλληνες συναντάν τους πολιτισμούς της Ανατολής (αιγυπτιακός, μεσοποταμιακός, περσικός, ινδικός, φοινικικός, συριακός, γηγενείς μικρασιατικοί πολιτισμοί, κ.α.) με τους οποίους βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση, από την οποία προκύπτει ο ελληνιστικός. Η ελληνιστική κοινή, δηλαδή τα απλοποιημένα ελληνικά κυριαρχούν σε όλη την ανατολική Μεσόγειο και αναδεικνύονται στη διεθνή γλώσσα της εποχής αυτής. Είναι η εποχή των μεγάλων ελληνιστικών μοναρχιών και των συμπολιτειών, αλλά και της παρακμής και της πτώσης του πολιτικού συστήματος που είχε κυριαρχήσει και ακμάσει στην μητροπολιτική Ελλάδα και στις αποικίες της για περίπου 5 αιώνες, της πόλης-κράτους. Την περίοδο αυτή τα πολιτεύματα που κυριαρχούν είναι βασιλεία ή δυναστεία στα όρια των ελληνιστικών βασιλείων, ενώ η ανατολική Μεσόγειος γίνεται ο χώρος δράσης και κυριαρχίας της Ρώμης, με χρονική τομή το 200 π.Χ. έτος έναρξης του Β' καρχηδονιακού πολέμου.

Τα χαρακτηριστικά της περιόδου

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εποχής είναι τα εξής:

- 1 Η επέκταση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού στην Ανατολή. Είναι η τρίτη και τελευταία φορά στην αρχαία ελληνική ιστορία που επεκτάθηκε ο χώρος όπου δρούσαν οι Έλληνες. Ο Στέφανος Βυζάντιος, ιστορικός του έκτου αιώνα μ.Χ., αναφέρει στα 'Εθνικά' του 18 Αλεξάνδρειες. Οι ιδρύσεις νέων πόλεων συνεχίστηκε και από τους διαδόχους και τους επιγόνους και οδήγησε στη δημιουργία δικτύου Ελληνίδων πόλεων, με κυρίαρχο πολιτισμικό στοιχείο το Ελληνικό. Στη συνέχεια, τα όρια της εξάπλωσης του ελληνισμού ταυτίστηκαν με τα όρια της εξάπλωσης της Ρώμης προς την Ανατολή.
- 2 Στην πολιτική οργάνωση, κυριάρχησε το σχήμα των μεγάλων εδαφικών βασιλείων στο χώρο της Ανατολής. Ιδρύθηκαν νέα βασίλεια, σε αντίθεση με το παλαιό μακεδονικό, με καλά οργανωμένη διοίκηση, οικονομία και στρατιωτική ισχύ που τους επέτρεψε να έχουν πρωτεύοντα ρόλο στις διεθνείς σχέσεις. Σημαντικές πόλεις της εποχής ήταν η Αθήνα, η Ρόδος και οι συμπολιτείες, αλλά απείχαν πολύ απ' το ονομαστούν ρυθμιστές της κατάστασης.
- 3 Όλες οι παλαιές λατρείες εξακολούθησαν να υπάρχουν. Παράλληλα, όμως, και νέες, ανατολικές λατρείες διαδόθηκαν με πιο χαρακτηριστικό φαινόμενο τη λατρεία της προσωπικής ευζωίας βασιλέων και άλλων επιφανών πολιτικών προσώπων. Μολονότι το

φαινόμενο πρωτοεμφανίστηκε το 404 π.Χ. με το Σπαρτιάτη Λύσανδρο, αποτελεί γνώρισμα των ελληνιστικών χρόνων λόγω της συχνότητας της εμφάνισής του.

4 Διεθνής γλώσσα της εποχής σε όλο το μεσογειακό χώρο και πέραν των ορίων των ελληνιστικών βασιλείων είναι η κοινή ελληνική. Με τον όρο αυτόν εννοούμε την ελληνική όπως εξελίχθηκε μετά από το συνδυασμό της αττικής διαλέκτου και του ιωνικού αλφαβήτου, πρώτα στοιχεία για τον οποία συναντούμε το τέλος του 5ου αιώνα π.χ., ενώ τομή στην εξέλιξη αυτή αποτελεί η υιοθέτηση του ιωνικού αλφαβήτου από την Αθήνα το 403/2 π.Χ.

5 Η διάταξη του γεωγραφικού και ιστορικού χώρου στην Ανατολή είχε ως αποτέλεσμα ένα νέο, εκτενή ζωτικό χώρο, που ευνοούσε τη μετακίνηση στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου υπήρχαν μεγαλύτερες δυνατότητες απασχόλησης. Μισθοφόροι, διοικητές, επαγγελματίες σε διάφορα επιτηδεύματα από τον παλαιό ελληνικό χώρο εγκαθίστανται σε πόλεις σε νέες περιοχές.

6 Την περίοδο αυτή λαμβάνουν χώρα πολλά ποικίλα παράλληλα φαινόμενα. Έχουμε μία πολύμορφη πολιτική θεωρία και πρακτική με δεσπόζουσα θέση, αλλά αναπτύσσονται με ταχείς ρυθμούς η επιστήμη και η τεχνολογία. Η εμπορική δραστηριότητα αποκτά αυτοτελή αξία. Η διεύρυνση των ορίων του κατοικούμενου κόσμου δημιουργεί την εντύπωση της οικουμένης παράλληλα με την έννοια της πόλης-πατρίδα, αντίληψη η οποία θα τεθεί σε πλήρη εφαρμογή από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Οι νέες ιστορικές συνθήκες αντανakλώνται στο χώρο της φιλοσοφίας, όπου κυριαρχούν οι στωικοί και οι επικούρειοι φιλόσοφοι, στη διδασκαλία των οποίων κεντρική θέση κατέχουν οι αντιλήψεις περί οικουμένης.

Τα κυριότερα γεγονότα της εποχής

Η διαμόρφωση των ελληνιστικών βασιλείων (323 π.Χ.-301/276 π.Χ.)

Ο θάνατος του Αλεξάνδρου σχεδόν προκάλεσε εμφύλιο πόλεμο διαδοχής ανάμεσα στο ιππικό και το πεζικό του στρατού του. Ο Περδίκκας πρότεινε να περιμένουν να γεννηθεί το αγέννητο παιδί του Αλεξάνδρου και της Ρωξάνης και να χριστεί βασιλιάς, αν γεννιόταν αγόρι· ωστόσο, η φάλαγγα με ηγέτη τον Μελέαγρο έφερε στο προσκήνιο τον καθυστερημένο νόθο γιό του Φιλίππου Β', τον Αρριδαίο, και μόνο χάρη στον Ευμένη έφτασαν σε συμβιβασμό διορίζοντας και τους δυο **συμβασιλείς**. Αργότερα αναγνωρίστηκαν ως Φίλιππος Γ' και Αλέξανδρος Δ', αλλά από την αρχή και οι δυο τους ήταν πιόνια στην πάλη για την εξουσία. Ο Περδίκκας τώρα συγκάλεσε συμβούλιο για να μοιράσει αξιώματα. Ο στρατός συμφώνησε ότι : "Ο Αντίπατρος θα ήταν στρατηγός

του ότι το 202 π.Χ. μετά τη μάχη στη Ζάμα, που σηματοδότησε τη λήξη του Β' καρχηδονιακού πολέμου, μπορούσαν πλέον να χρησιμοποιήσουν το στρατό που απασχολούνταν έως τότε εκεί. Η αφορμή δόθηκε το 203-202 π.Χ., όταν ο Φίλιππος Ε', βασιλιάς της Μακεδονίας, και ο Αντίοχος Γ', βασιλιάς του βασιλείου των Σελευκιδών, έκαναν μεταξύ τους συμφωνία για την κατάλυση και τη διαίρεση του πτολεμαϊκού βασιλείου, στο θρόνο του οποίου βρισκόταν ο, επιτροπευόμενος, λόγω του μικρού της ηλικίας του, Πτολεμαίος ΣΤ'. Η πολιτική της Ρώμης, όμως, αποσκοπούσε στη διατήρηση της ισορροπίας μεταξύ των ελληνιστικών βασιλείων. Σε εφαρμογή του σχεδίου που είχε συμφωνήσει με τον Αντίοχο Γ', την άνοιξη του 202 π.Χ. προχώρησε στην Προποντίδα και κατέλαβε τη Θάσο, το 201 π.Χ. το ανατολικό Αιγαίο, εισέβαλε στο βασίλειο της Περγάμου και έφτασε μέχρι την Καρία. Το φθινόπωρο του 201 π.Χ. απεσταλμένοι της Ρόδου και του Άταλλου του Α' στη Ρώμη, διαμαρτυρήθηκαν για την πολιτική του Φιλίππου Ε'. Πριν οι Ρωμαίοι λάβουν επίσημα απόφαση, διεμήνυσαν δύο φορές στο Φίλιππο ότι δεν έπρεπε να επιτίθεται στο πτολεμαϊκό κράτος και να αφήσει τις Πτολεμαϊκές κτήσεις που είχε καταλάβει, την περιοχή ανατολικά του Νέστου με τις μεγάλες πόλεις, Μαρώνεια, Άβδηρα και Αίνος, κατά τον Γ' Συριακό πόλεμο (241-202 π.Χ.)

Ο Φίλιππος και τις δύο φορές απέρριψε το αίτημα των Ρωμαίων που του μετέφερε επιτροπή της Συγκλήτου. Τα μέσα του θέρους 200 π.Χ. ελήφθη απόφαση να μεταβεί στρατός στην Ιλλυρία για τη διεξαγωγή του πολέμου. Το 200 και το 199 π.Χ. δεν έγινε κάποια αποφασιστική επιχείρηση. Τα πράγματα πήραν νέα τροπή από το 198 π.Χ. όταν ο Φλαμινίνος ανέλαβε ως ύπατος την ευθύνη για τη διεξαγωγή του πολέμου. Ενώ προηγουμένως λάμβαναν χώρα μικρότερες επιχειρήσεις, τώρα έγινε μία μεγάλη μάχη, τον Ιούνιο του 197 π.Χ., στις Κυνός Κεφαλαί, η οποία και έκρινε την έκβαση του πολέμου. Τη σημασία του Β' μακεδονικού πολέμου και της μάχης αυτής διαπιστώνουμε κυρίως αν λάβουμε υπόψη τους όρους της συνθήκης που ανακοίνωσε ο Φλαμινίνος στο Φίλιππο και που το 196 π.Χ. εστάλη για επικύρωση στη Ρώμη.

Οι όροι της ειρήνης δείχνουν τη σημασία της έκβασης του μακεδονικού πολέμου και την επέκταση της ρωμαϊκής πολιτικής, αφού για πρώτη φορά έχουμε ενεργό ανάμιξη στα ελληνικά πράγματα, έχουμε την έναρξη της ηγεμονικής πολιτικής της Ρώμης [Ο όρος ηγεμονία υποδηλώνει ότι δεν έχουμε κατάκτηση, αλλά ρυθμιστική παρέμβαση].

Οι όροι της ειρήνης ήταν οι εξής: 1. ο Φίλιππος υποχρεωνόταν να εγκαταλείψει όλες τις κτήσεις του στην Ασία και στην Ευρώπη εκτός από τη Μακεδονία, να αποσύρει τις φρουρές που διατηρούσε εκτός των ορίων της Μακεδονίας μέχρι τα Ίσθμια του 196 π.Χ. 2. υποχρεούνταν να παραδώσει όλους τους αυτόμολους και τους αιχμαλώτους στη Ρώμη 3.

υποχρεωνόταν να παραδώσει στη Ρώμη όλο το στόλο του εκτός από πέντε ελαφρά πλοία και το βασιλικό πλοίο, μία τριήρη εκκαίδεκτήρη. 4. έπρεπε να καταβάλει ως πολεμική αποζημίωση στη Ρώμη χίλια τάλαντα και να συνάψει συνθήκη συμμαχίας με τον όρο να εκστρατεύει μαζί με τους Ρωμαίους. Επίσης ο μικρότερος γιος του, ο στάλθηκε ως όμηρος στη Ρώμη. Κατά τα Ίσθμια του 196 π.Χ. οΦλαμινίνος διακήρυξε στο στάδιο της Κορίνθου ενώπιον του συγκεντρωμένου πλήθους την αυτονομία και την ελευθερία των ελληνικών πόλεων. Ο ίδιος ήταν ο πρώτος Ρωμαίος στον οποίο αποδόθηκαν λατρευτικές τιμές από τους Έλληνες ως δείγμα ευγνωμοσύνης. Ο Φλαμινίνος παρέμεινε στην Ελλάδα ως το 194 π.Χ., οπότε ανακλήθηκε στη Ρώμη, όπου επέστρεψε παίρνοντας μαζί του πολλά έργα τέχνης με τα οποία κόσμησε το θρίαμβό του. Ο Β' μακεδονικός πόλεμος, λοιπόν, αποτελεί σημαντική τομή, καθώς είναι η πρώτη φορά που οι Ρωμαίοι παρεμβαίνουν ρυθμιστικά στα ελληνικά πράγματα.

Ο Φίλιππος Ε' ήταν ο πιο διάσημος από τους Αντιγονίδες και είχε ως πρότυπο του το Φίλιππο Β'. Ήταν ο μόνος από τους Αντιγονίδες που επεκτάθηκε ανατολικά του Νέστου, το 202 π.Χ. και το 187 π.Χ. Αν και ηττήθηκε από τη Ρώμη, δεν ησύχασε και δεσμευόταν από ανασυγκρότηση το κράτος του και το 187 π.Χ. κατέλαβε τις ελληνικές πόλεις ανάμεσα στους ποταμούς Νέστο και Έβρο, Μαρώνεια, Άβδηρα και Αίνος. Όμως, στην ίδια περιοχή ζητούσε να κυριαρχήσει και ο Ευμένης Β', ανταγωνιστής του Φιλίππου Ε' και, αργότερα, του Περσέα. Ο Φίλιππος Ε' διεξήγαγε εκστρατείες εναντίον των θρακικών φύλων κατά τα έτη 184, 183 και 181 π.Χ. Το 179 π.Χ., ενώ βρισκόταν σε εκστρατεία στη Θράκη κατευθυνόμενος από την Αμφίπολη προς το βορρά πέθανε και τον διαδέχτηκε στο θρόνο του ο Περσέας, ο τελευταίος βασιλιάς του μακεδονικού βασιλείου (179-168).

Με την άνοδό του στο θρόνο, ο Περσέας ζήτησε από τους Ρωμαίους ανανέωση της συμμαχίας μαζί τους και αναγνώρισή του από τη ρωμαϊκή σύγκλητο. Ο Ευμένης, όμως, τον διέβαλε ότι δήθεν προετοίμαζε πόλεμο, κάτι που δεν προέκυπτε από τη διπλωματική του δραστηριότητα, από την οποία φαίνεται ότι επιζητούσε καλές σχέσεις με όλα τα ελληνιστικά κράτη, βασίλεια και πόλεις. Ένα περιστατικό, ωστόσο, του 172 π.Χ. δημιούργησε στη Ρώμη την άποψη ότι ο Περσέας είναι επικίνδυνος. Καθώς ο Ευμένης επέστρεφε από ένα ταξίδι του στη Ρώμη, πέρασε από τους Δελφούς όπου και σημειώθηκε μία απόπειρα δολοφονίας του, ηθικός αυτουργός της οποίας θεωρήθηκε ο Περσέας. Σώζεται ένα μέρος της επιγραφής που αναφέρεται με αρνητικό για τον Περσέα περιεχόμενο στο περιστατικό. Η επίσημη ρωμαϊκή άποψη ήταν ότι ο Μακεδόνας βασιλιάς ήταν ο ηθικός αυτουργός ενίσχυσε το αρνητικό κλίμα εις βάρος του και οδήγησε στην απόφαση των αρχών του 171 π.Χ. για πόλεμο εναντίον του.

Το 170 και 169 έλαβαν χώρα ελάσσονος σημασίας επιχειρήσεις στην Ιλλυρία. Η αποφασιστική μάχη δόθηκε στις 22 Ιουνίου 168 π.Χ. στην Πύδνα της Μακεδονίας και έληξε με νίκη του ρωμαϊκού στρατού, που είχε ως αρχηγό τον ύπατο Λεύκιο Αιμίλιο Παύλο. Λόγω της διάλυσης του στρατού του, ο Περσέας πέρασε στην Πέλλα και, στη συνέχεια, στην Αμφίπολη και στη Σαμοθράκη, όπου και παραδόθηκε στους Ρωμαίους. Ο ίδιος και τα παιδιά του κόσμησαν το θρίαμβο του νικητή και ο Περσέας πέθανε στη Ρώμη το 165 π.Χ. Το 167 π.Χ. ο Λεύκιος Αιμίλιος Παύλος συγκέντρωσε τους εκπροσώπους των μακεδονικών πόλεων στην Αμφίπολη και τους ανακοίνωσε τις νέες ρυθμίσεις.

Η Μακεδονία ήταν ένα παλαιό βασίλειο με εθνικό χαρακτήρα, σε αντίθεση με τα νεοσύστατα των Σελευκιδών και των Πτολεμαίων. Το βασίλειο των Ατταλιδών ή της Περγάμου ήταν ένα μικρό βασίλειο, που δημιουργήθηκε ως τμήμα του εδάφους του βασιλείου των Σελευκιδών και για πρώτη φορά απέκτησε σχετικά μεγάλη έκταση ... στη Μαγνησία παρά τω Σιπύλω.

Οι Ρωμαίοι προέβλεπαν το χωρισμό των εδαφών της Μακεδονίας σε τέσσερις διοικητικές περιοχές, που ονομάστηκαν μερίδες. Καθεμία από αυτές τις περιοχές ήταν αυτοδιοίκητη, ενώ δεν επιτρεπόταν επιγαμίες και ανταλλαγές ανάμεσα στους κατοίκους των περιοχών αυτών. Η πρώτη περιοχή ήταν μεταξύ του Νέστου και του Στρυμόνα με πρωτεύουσα την Αμφίπολη (σε αυτήν υπήχθησαν και οι κτήσεις του Περσέα μεταξύ Νέστου και Έβρου), η δεύτερη τα εδάφη μεταξύ Στρυμόνα και Αξιού, με πρωτεύουσα τη Θεσσαλονίκη, η τρίτη, γνωστή ως κάτω ή παράλια Μακεδονία, περιλάμβανε την περιοχή μεταξύ Αξιού και Πηνειού με πρωτεύουσα την Πέλλα και η τέταρτη, άνω Μακεδονία, με πρωτεύουσα την Ηράκλεια Λυγκηστίδα (η σημερινή πόλη Μοναστήρι-Bitola) που περιλάμβανε ολόκληρη την ορεινή βορειοδυτική Μακεδονία, την ενδοχώρα της τρίτης μερίδας. Με βάση τις νέες ρυθμίσεις οι Ρωμαίοι επέτρεψαν τη διατήρηση στρατού για την άμυνα από επιθέσεις, εκτός από την τρίτη μερίδα. Η απαγόρευση της μεταξύ των μερίδων επικοινωνίας ίσως οφείλεται στην αποτροπή της επιβίωσης του βασιλείου. Οι μερίδες διατηρήθηκαν υπό αυτό το καθεστώς από το 167 π.Χ. έως ότου οργανώθηκαν ως επαρχία του ρωμαϊκού κράτους.

Το 150 π.Χ. εμφανίστηκε κάποιος Ανδρίσκος ο οποίος ισχυριζόταν ότι ήταν γιος του Περσέα, αυτοανακηρύχθηκε βασιλιάς ως Φίλιππος και ξεκινώντας από τη Θράκη, ακολουθούμενος από πλήθη στρατιωτών, σχεδιάζοντας να αναβιώσει το βασίλειο της Μακεδονίας. Το 149 π.Χ. εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη, ηττήθηκε, όμως, κοντά στο θέρος του 148 π.Χ. και κατέφυγε στη Θράκη, όπου χάνουμε και τα ίχνη του.

Τότε άλλαξε και ο τρόπος διοίκησης της περιοχής, καθώς η Μακεδονία οργανώθηκε ως ρωμαϊκή επαρχία διοικούμενη από έναν Ρωμαίο διοικητή με το αξίωμα του ανθύπατου (proconsul) με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Παράλληλα, από τον πρώτο μεταχριστιανικό αιώνα και εξής, κατά την αυτοκρατορική περίοδο, δηλαδή, οι Ρωμαίοι χρησιμοποίησαν και διατήρησαν το σύστημα αυτοδιοίκησης των πόλεων και το αντιπροσωπευτικό διοικητικό σύστημα, που αποδίδεται με τον όρο κοινό, που ήταν ομοσπονδιακά κράτη. Η επαρχιακή αυτοδιοίκηση στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας ο κύριος θεσμός που τους έδινε υπόσταση ήταν το λεγόμενο συνέδριο. Στη Μακεδονία, ενώ η έδρα της πολιτικής διοίκησης ήταν η Θεσσαλονίκη, έδρα του κοινού των Μακεδόνων και της επαρχιακής αυτοδιοίκησης ήταν η Βέροια. Σημασία έχει το ότι διατήρησαν θεσμούς που ενέταξαν στο σύστημα της αυτοκρατορίας. Το 148 π.Χ. οι μερίδες αντικαταστάθηκαν από την επαρχία.

Στη Νότια Ελλάδα η μεταβολή συνέβη το 146 π.Χ. Εκείνο που προκάλεσε τη ρωμαϊκή παρέμβαση ήταν οι τεταμένες σχέσεις μεταξύ αχαϊκής συμπολιτείας και Σπάρτης. Η ένταση προέκυπτε απ' το ότι ενώ η αχαϊκή συμπολιτεία έτεινε να εντάξει στις δομές της την Σπάρτη, η Σπάρτη έκλινε προς την ανεξαρτησία, κάτι που συχνά προκαλούσε προβλήματα, για την επίλυση των οποίων απευθυνόταν στη Ρώμη. Την άνοιξη του 146 π.Χ. η αχαϊκή συμπολιτεία κήρυξε πόλεμο εναντίον της Σπάρτης, που ήταν σύμμαχος της Ρώμης, και γι' αυτό η ενέργεια αυτή θεωρήθηκε ότι στρεφόταν εναντίον της Ρώμης. Μετά την ήττα του στρατού της αχαϊκής συμπολιτείας σε μάχη που έγινε στη Λευκόπετρα της Κορίνθου, ο ρωμαϊκός στρατός με αρχηγό το Μόμμιο κατέστρεψε και λεηλάτησε την Κόρινθο. Η κατάσταση που προέκυψε διευθετήθηκε από μία δεκαμελή επιτροπή της συγκλήτου, κατά την απόφαση της οποίας όσα κράτη τήρησαν φιλική ή ουδέτερη στάση απέναντι στη Ρώμη (η Σπάρτη, η Αθήνα και τα κοινά των Θεσσαλών, των Ακαρνάνων, των Αινιάνων, των Αιτωλών, και των Μαγνήτων), ενώ όσοι συντάχθηκαν με την αχαϊκή συμπολιτεία υπήχθησαν στην αρμοδιότητα του ανθυπάτου της Μακεδονίας με αυτοδιοίκηση. Επομένως, όλη η Πελοπόννησος, πλην της Σπάρτης, οι δύο Λοκρίδες, η Βοιωτία, η Φωκίδα, η Χαλκίδα και τα Μέγαρα προσαρτήθηκαν στη ρωμαϊκή κυριαρχία. Ήδη η ρωμαϊκή κυριαρχία περιλάμβανε μέρος της νοτίου Ελλάδας όχι υπό χωριστή επαρχία.

Το βασίλειο της Περγάμου

Προχωρώντας με χρονική σειρά, το επόμενο ελληνιστικό βασίλειο που προσάρτησε η Ρώμη στην επικράτειά της ήταν αυτό της Περγάμου ή των Ατταλιδών. Ο Άτταλος Γ (139/8-133 π.Χ.) πεθαίνοντας το 133 π.Χ. κληροδότησε με διαθήκη το κράτος του στο ρωμαϊκό δήμο, εκτός από την

πόλη της Περγάμου και την χώρα της πόλης. Το 133 π.Χ. έφτασε στη Μικρά Ασία επιτροπή της Συγκλήτου για την εφαρμογή της διαθήκης, αλλά το επόμενο έτος ξέσπασε αναταραχή. Μετά το θάνατο του Αττάλου, ο νόθος γιος του Ευμένη του Β', Αριστόνικος, αυτοανακηρύχθηκε βασιλιάς με το όνομα Ευμένης Γ' και προσπάθησε να καταλάβει το βασίλειο της Περγάμου. Ο Αριστόνικος έδωσε στο υπό ίδρυση βασίλειο το όνομα 'Ηλιόπολις', που παραπέμπει σε ουτοπίες. Η εξέγερση του Αριστόνικου δεν υποστηρίχθηκε από ελληνικούς πληθυσμούς, αλλά από τους εγχώριους κατοίκους της Μικράς Ασίας και απελεύθερους. Οι οπαδοί του συμπεριφέρονταν σαν συμμορίες ληστών και δεν ήταν ικανοί να αντιμετωπίσουν το ρωμαϊκό στρατό, ο οποίος κατέφθασε το 130 π.Χ. στη Μικρά Ασία. Συνελήφθη και οδηγήθηκε στη Ρώμη μαζί με το θησαυρό των Ατταλιδών. Η εξέγερση του Αριστόνικου καθυστέρησε την εφαρμογή της διαθήκης. Το 129 π.Χ. τα εδάφη του βασιλείου της Περγάμου οργανώθηκαν ως ρωμαϊκή επαρχία με το όνομα Asia.

Το βασίλειο των Σελευκιδών

Το επόμενο ελληνιστικό βασίλειο που καταλύθηκε από τους Ρωμαίους ήταν αυτό των Σελευκιδών. Η σύγκρουση ξεκίνησε επί βασιλείας του Αντίοχου Γ' εναντίον του οποίου στράφηκαν οι Ρωμαίοι μετά την ήττα του Φιλίππου Ε'. οι αφορμές ήταν οι εξής: α) την άνοιξη του 197 π.Χ., ο Αντίοχος εκστράτευσε εναντίον των ελληνικών πόλεων της Μικράς Ασίας και τις έθεσε υπό την κυριαρχία του. Την άνοιξη του 196 π.Χ. αποβιβάστηκε στη Θρακική χερσόνησο και με κέντρο στα ευρωπαϊκά εδάφη τη Λυσιμάχεια διεξήγαγε επιχειρήσεις ως το 194 π.Χ. επεξέτεινε την κυριαρχία του στο βόρειο Αιγαίο ως τη Μαρώνεια. β) το τέλος του 195 π.Χ. ο Αννίβας ζήτησε καταφύγιο στην αυλή του, όπου και έγινε δεκτός ως σύμβουλος γ) επειδή οι Αιτωλοί είχαν δυσχερησθεί από τις ρυθμίσεις που επικράτησαν μετά το 197 π.Χ. αποφάσισαν να πολεμήσουν εναντίον της Ρώμης και κάλεσαν τον Αντίοχο στην Ελλάδα και τον εξέλεξαν στρατηγό αυτοκράτορα. Το 192 π.Χ. ξεκίνησε την εκστρατεία του στην Ελλάδα. Την άνοιξη του 191 π.Χ. ο ρωμαϊκός στρατός έφτασε στην Απολλωνία και εντός του έτους αυτού ο Αντίοχος ηττήθηκε στις Θερμοπύλες και αποχώρησε στη Μικρά Ασία.

Μετά τις Θερμοπύλες, οι Αιτωλοί έστειλαν πρεσβεία στη Ρώμη για να συνθηκολογήσουν. Το 191 π.Χ. συμφωνήθηκε προσωρινή ειρήνη και το 189 π.Χ. συνήφθη ειρήνη.

Το 190 π.Χ. ανέλαβε ως ύπατος τη διεξαγωγή του πολέμου εναντίον του Αντίοχου ο Κορνήλιος Σκιπίων, που συνόδευε ο αδελφός του Παύλος Σκιπίων. Περνώντας την Ελλάδα, τη θρακική χερσόνησο και τον Ελλήσποντο, έφθασε στη Μικρά Ασία. Η αποφασιστική μάχη δόθηκε στις αρχές του 189 π.Χ. στη Μαγνησία κοντά στο όρος Σίπυλο, όπου αν και ο

Αντίοχος παρέταξε 72 και οι Ρωμαίοι 30 χιλιάδες στρατού, νίκησαν οι Ρωμαίοι λόγω των εύστοχων συμβουλών του Ευμένη. Ο Σκιπίωνας υπαγόρευσε στον Αντίοχο τους όρους της ειρήνης, οι οποίοι επικυρώθηκαν από τη Σύγκλητο το 189 π.Χ. δεύτερη φορά. Απάμεια 188 π.Χ. φρυγία. Σύμφωνα με τους όρους της ειρήνης, η οροσειρά του Ταύρου αποτελούσε το δυτικό όριο του βασιλείου των Σελευκιδών, που αποσύρθηκε από τη Μικρά Ασία, και απαγορεύθηκε να στρατολογεί από περιοχές δυτικά της οροσειράς. Τον υποχρέωσε ακόμη να περιορίσει τον αριθμό των ελεφάντων που κατείχε και να παραδώσει το στόλο, εκτός από δέκα πλοία, 20 ομήρους και πολεμική αποζημίωση ύψους δεκαπέντε χιλιάδων ταλάντων. Οι μεγάλες απώλειες ως συνέπεια της ήττας και πέθανε το 187 π.Χ. Τον διαδέχθηκε ο πρωτότοκος γιος του Σέλευκος Δ΄, που δολοφονήθηκε και τον αντικατέστησε ο νεότερος αδελφός του, Αντίοχος Δ΄, ο επονομαζόμενος Επιφανής (175-164/3 π.Χ.). Ενώ το βασίλειο δεν υπέστη εδαφικές απώλειες, ένα χαρακτηριστικό της βασιλείας του ήταν οι αναταραχές που ξέσπασαν στην Ιουδαία. Ήδη στις αρχές του 2ου αιώνα π.Χ., υπήρχε ένα χάσμα ανάμεσα τους ελληνιστές, τους Ιουδαίους, δηλαδή, που είχαν ελληνική παιδεία, και τους ορθόδοξους Εβραίους. Το 175-170 επικράτησαν ταραχές στην Ιερουσαλήμ διότι στο Ναό ... οι ελληνιστές, με τον Ιάσωνα, ο οποίος ίδρυσε Γυμνάσιο, κάτι που αποτελούσε πρόκληση για τους ορθόδοξους Ιουδαίους και οδήγησαν σε ταραχές τα έτη 169-167 π.Χ. που έληξαν με προσωρινή ήττα των ορθοδόξων Ιουδαίων. Την αρχή του 169 π.Χ., καθώς εκστράτευε εναντίον της Αιγύπτου, πέρασε από το Ναό και αφαίρεσε το θησαυρό ως αντιστάθμισμα φόρων τριών ετών που δεν είχαν καταβληθεί. Το 168 π.Χ. άρχισε εξέγερση των ορθοδόξων Ιουδαίων, ο Αντίοχος κατέλαβε την Ιερουσαλήμ και εγκατέστησε φρουρά στην ύπαιθρο. Ο Ναός μεταβλήθηκε σε ναό του Ολυπίου Διός. Μία άλλη προκλητική ενέργεια ήταν η απαγόρευση του Ιουδαϊκού νόμου το Δεκέμβριο; Του 167 π.Χ. επιβάλλοντας τα ελληνικά ήθη. Η αφαίρεση από τους Ιουδαίους του εξ έθνους δικαιώματός τους να ζουν κατά το μωσαϊκό νόμο συνιστούσε μία ήττα των ορθοδόξων Ιουδαίων. Το 166 π.Χ. ξέσπασε και άλλη εξέγερση στην Ιουδαία, όπου εκστράτευσε ο Αντίοχος το 164 π.Χ. και ηττήθηκε. Αναγκάστηκε να ανακαλέσει το διάταγμα του 167 π.Χ., να επαναφέρει τη λατρεία του Γιαχβέ στο Ναό και να παράσχει αμνηστία. Πέθανε το 164/3 π.Χ. Μετά το θάνατό του ξεκίνησε η παρακμή του βασιλείου των Σελευκιδών, λόγω των συνεχών δυναστικών ερίδων και της εδαφικής συρρίκνωσης, ως αποτέλεσμα των αποσχιστικών τάσεων που εκδηλώθηκαν και κυρίως της επέκτασης του παρθικού βασιλείου.

Κατάληξη της κατάστασης που ξεκίνησε με γεγονότα μετά το θάνατο του Αντίοχου Δ΄, ήταν η εξής: περί το τέλος του 2ου και τις αρχές του 1ου αιώνα ολόκληρη η Μεσοποταμία, η περιοχή ανάμεσα στους ποταμούς

Τίγρη και Ευφράτη, ανήκε στους Πάρθους περιορίζοντας το βασίλειο των Σελευκιδών στην ανατολική Κιλικία και στη βόρεια Συρία. Το 82 π.Χ. ο βασιλιάς της Αρμενίας(?), Τιγράνης, κατέλαβε το βασίλειο. Τελευταίος Σελευκίδης βασιλιάς ήταν ο Αντίοχος ΙΓ' (69-64). Επί αυτού του βασιλιά καταλύθηκε το βασίλειο των Σελευκιδών. Ο Πομπήιος, μετά τη νίκη του το 66 π.Χ. επί του Μιθριδάτη ΣΤ' και του υποτελή του Τιγράνη, κατευθύνθηκε προς τη Συρία και το θέρος του 64 π.Χ., όταν έφτασε το θέρος του 64 π.Χ. ο Αντίοχος ΙΓ' ζήτησε να τον αναγνωρίσουν. Ο Πομπήιος αρνήθηκε και το 64/3 π.Χ. μετέτρεψε το βασίλειό του σε ρωμαϊκή επαρχία, με το όνομα Syria, θέτοντας τέλος στην ύπαρξη του βασιλείου των Σελευκιδών.

Το βασίλειο των Πτολεμαίων

Το βασίλειο των Πτολεμαίων γνώρισε το 2ο και τον 1ο π.Χ. αιώνα μία προϊούσα παρακμή, συμπτώματα της οποίας ήταν οι συνεχείς δυναστικές έριδες, η συνεχής πτώση της οικονομίας και η ενδυνάμωση του εγχώριου πληθυσμού, λόγω της ελάττωσης της ισχύος του βασιλείου. Συχνά η Ρώμη επενέβαινε στα εσωτερικά του, διότι πρέσβεις από την Αλεξάνδρεια κατέφθαναν στη Ρώμη. Η ιστορία του βασιλείου χωρίζεται σε δύο ενότητες: την περίοδο διάσπασης του βασιλείου και την περίοδο της βασιλείας της Κλεοπάτρας Ζ'.

Το 163 π.Χ. για πρώτη φορά το βασίλειο των Πτολεμαίων διανεμήθηκε. Ο Πτολεμαίος ο ΙΣΤ' έλαβε το Αιγαίο και την Κύπρο και ο Πτολεμαίος Φίσκων την Κυρηναϊκή. Ένα άλλο σύμπτωμα της ασθενούς κατάστασης του βασιλείου ήταν η κληροδότησή του στους Ρωμαίους κατά τη διαθήκη του Πτολεμαίου Φίσκωνος το 155 π.Χ. Σε επιγραφή που έχει βρεθεί στο ναό του Απόλλωνα στην Κυρήνη αναφέρεται ότι σε περίπτωση θανάτου του η Κυρηναϊκή περιέρχεται στην ιδιοκτησία του ρωμαϊκού δήμου. Η σύγκλητος δεν εφάρμοσε τη διαθήκη. Το 96 π.Χ. ο Πτολεμαίος Απίων στην Κυρηναϊκή άφησε το βασίλειο στο ρωμαϊκό δήμο και η Σύγκλητος το 74 π.Χ. αποφάσισε να στείλει ένα Ρωμαίο διοικητή και να οργανώσει ως επαρχία την περιοχή. Ο Πτολεμαίος Γ' με διαθήκη του άφησε την Αίγυπτο στο ρωμαϊκό δήμο. Αυτά είναι συμπτώματα και χαρακτηριστικά της κατάστασης που επικρατούσε.

Κατά τη διάρκεια, όμως, της βασιλείας της Κλεοπάτρας Ζ', σημειώνεται μία αναβίωση της ισχύος του βασιλείου. Η Κλεοπάτρα Ζ' (51-30 π.Χ.) ανήλθε στο θρόνο μετά το θάνατο του πατέρα της Πτολεμαίου ΙΒ', ο οποίος με διαθήκη άφησε το βασίλειό του στην κόρη του και το γιο του, Πτολεμαίο ΙΓ' με τον όρο ότι θα παντρευτούν. Αντίγραφο της διαθήκης στάλθηκε στη Ρώμη, με την παράκληση να επιβλεφθεί η χρονική εφαρμογή της διαθήκης. Η Κλεοπάτρα, που ανήλθε στο θρόνο σε ηλικία 17 ετών, (ο αδερφός της Πτολεμαίος ήταν τότε ένδεκα ετών) κυβέρνησε

ουσιαστικά μόνη της, αφού οι σύζυγοί της άλλαζαν (Πτολεμαίος ΙΓ' [51-47], Πτολεμαίος ΙΔ' [47-44], γιος της Πτολεμαίος ΙΕ' Καισαρίων [44-30]). Τυπικά είχε τον τίτλο της συμβασιλείας, ουσιαστικά, όμως, κυβερνούσε μόνη της. Το γεγονός ότι η εξουσία της είχε πραγματικό αντίκρισμα φαίνεται απ' το ότι εικονίζεται μόνη της σε νομίσματα και καθιέρωσε τη λατρεία της ως 'νέας Ίσιδος', διαχωρίζοντάς την από τη λατρεία του βασιλιά. Ήταν ευφυής, μορφωμένη και ασκούσε υψηλή πολιτική μέσω των διαπροσωπικών της σχέσεων.

Πληροφορίες γι' αυτήν έχουμε από πτολεμαϊκούς παπύρους και νομίσματα και από ρωμαϊκές πηγές. Από τις ελληνικές πηγές, τη συναντάμε στο βίο του Πλουτάρχου 'Αντώνιος'. Η σύνδεση Κλεοπάτρας με τα ρωμαϊκά πράγματα έγινε μέσω της σύνδεσής της με τον Ιούλιο Καίσαρα. Οι ρωμαϊκοί εμφύλιο πόλεμοι διεξήχθησαν κατά κύριο λόγο στην Ελλάδα. Μετά τη μάχη στα Φάρσαλα, ο ηττηθείς Πομπήιος κατέφυγε στην Αίγυπτο όπου δολοφονήθηκε. Όταν ο Ιούλιος Καίσαρας κατέφθασε στην Αλεξάνδρεια, ούτε ο Πτολεμαίος ΙΓ' ούτε η Κλεοπάτρα Ζ' βρισκόταν εκεί και τους κάλεσε εκεί ώστε να τους συμφιλιώσει. Το 48 π.Χ. ανακοίνωσε ότι θα συμβάλλει όπως όριζε η διαθήκη. Όταν το 47 π.Χ. υποκινήθηκε μία εξέγερση του πτολεμαϊκού στρατού για τον Πτολεμαίο ΙΓ' και έγινε μάχη στην Αλεξάνδρεια, τότε, επειδή στο λιμάνι υπήρχαν πενήντα ρωμαϊκά πλοία, ο Ιούλιος Καίσαρας διέταξε να πυρποληθούν για να μη χρησιμοποιηθούν από τους εξεγερμένους, η φωτιά μεταδόθηκε στη βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας, η οποία και καταστράφηκε. Όταν καταπνίγηκε η εξέγερση και ο Πτολεμαίος ΙΓ' ?, βασίλισσα ήταν η Κλεοπάτρα με τον αδερφό της, Πτολεμαίο ΙΔ'. Ο Καίσαρας άφησε εκεί τέσσερις λεγεώνες φεύγοντας. Η Κλεοπάτρα βρισκόταν στη Ρώμη στις Ειδούς του Μαρτίου 44 π.Χ. μαζί με τον τρίτο γιο της Καισαρίωνα. Η γνωριμία της με τον Μάρκο Αντώνιο αργότερα σε σχέση με τα γεγονότα μετά τη δολοφονία του Καίσαρα. Μετά τη μάχη στους Φιλίππους, το 42 π.Χ., ο Μάρκος Αντώνιος έδειξε ενδιαφέρον για τη διοίκηση της ανατολής & Αιγύπτου και έμεινε εκεί. Όπως ο Πλούταρχος περιγράφει, αποδέχτηκε τον ελληνικό τρόπο ζωής Στην Ταρσό της Κιλικίας ... και το χειμώνα του 41-40 βρισκόταν στην Αλεξάνδρεια. Αν εξαιρέσουμε τα έτη 40-38, ο Αντώνιος πέρασε όλη την υπόλοιπη περίοδο από το 42 ως το 31 π.Χ. στην ελληνική ανατολή μαζί με την Κλεοπάτρα. Οι πολιτικές βλέψεις του Αντωνίου ήταν άλλες από την επίσημη πολιτική της Ρώμης. Το 34 π.Χ. σε μία εκδήλωση στο κατάμεστο Γυμνάσιο της Αλεξάνδρειας ο Μάρκος Αντώνιος και η Κλεοπάτρα παρουσιάστηκαν καθισμένοι σε χρυσούς θρόνους με τα παιδιά τους στα πόδια τους. Τότε ο Μάρκος Αντώνιος διένειμε τα εδάφη της Ανατολής στην Κλεοπάτρα, που ονομάστηκε 'βασίλισσα των βασιλέων', και στα παιδιά της. Ειδικότερα, ο Καισαρίων, γιος του Καίσαρα και της Κλεοπάτρας, ονομάστηκε βασιλέας των

βασιλέων, στον Αλέξανδρο Ήλιο αποδόθηκε η Αρμενία και τα εδάφη ανατολικά του Ευφράτη, στην Κλεοπάτρα Σελήνη η Λιβύη και η κυρηναϊκή και στον Πτολεμαίο Φιλάδελφο τα εδάφη δυτικά του Ευφράτη. Η πράξη αυτή με έντονο πολιτικό συμβολισμό, επιβεβαίωσε την πρόθεσή του να ιδρύσει μία αυτοκρατορία με κέντρο την Αλεξάνδρεια, κάτι που τον έφερνε αυτομάτως σε ρήξη με τη Ρώμη και τον Οκταβιανό. Η σύγκλητος αφαίρεσε όλους του δημόσιους τίτλους από τον Αντώνιο, ώστε ο Οκταβιανός να έχει αντιμέτωπο ένα απλό ιδιώτη, και ο πόλεμος επίσημα διεξαγόταν εναντίον της Κλεοπάτρας. Η τελική μάχη δόθηκε στο Άκτιο, στη νότια είσοδο του Αμβρακικού κόλπου. Στη βόρεια πλευρά βρισκόταν ο Οκταβιανός με ένα στόλο ελαφρών και γρήγορων πλοίων και στη νότια ο στόλος της Κλεοπάτρας εντός του Αμβρακικού και ο στρατός του Αντωνίου. Τα πλοία του Οκταβιανού επιτηρούσαν τη θαλάσσια είσοδο του κόλπου, με αποτέλεσμα ελλείψεις σε τρόφιμα και αυτομολήσεις. Τότε αποφασίστηκε η έξοδος από τον κόλπο στις 2 Σεπτεμβρίου 31 π.Χ. Η Κλεοπάτρα με 60 πλοία που διασώθηκαν κατέφυγε στην Αλεξάνδρεια και με ένα πλοίο την ακολούθησε ο Μάρκος Αντώνιος. Λόγω θαλασσοταραχής??. Ο Οκταβιανός πέρασε το χειμώνα του 31/30 π.Χ. στην Αθήνα και επέστρεψε στην Ιταλία. Την άνοιξη του 30 π.Χ. πραγματοποίησε ένα ταξίδι στη Μικρά Ασία, τη Συρία και την Αίγυπτο. Η Κλεοπάτρα ζήτησε να διαπραγματευτεί μαζί του. Ο Οκταβιανός αρνήθηκε, διότι ήθελε και θησαυρό και Αίγυπτο. Την 1 Αυγούστου 30 π.Χ. ο Αντώνιος αυτοκτόνησε. Η Κλεοπάτρα βρέθηκε νεκρή στον τάφο της, αν και υπάρχουν διάφορες εκδοχές για το θάνατό της, από τις οποίες μία κάνει λόγο για θάνατο από δηλητήριο φιδιού. Το 30 π.Χ. σημειώθηκε το τέλος του πτολεμαϊκού βασιλείου. Το 29 π.Χ. ο Οκταβιανός πραγματοποίησε θρίαμβο, ο Πτολεμαίος Καισαρίων εκτελέστηκε, τα υπόλοιπα παιδιά συνόδευσαν το θρίαμβο του Οκταβιανού και, πέρα από την Κλεοπάτρα Σελήνη Β', που δόθηκε ως σύζυγος στο βασιλιά της Μαυριτανίας Ιούδα, δε γνωρίζουμε τι απέγινε Ο Αλέξανδρος Ήλιος και ο Πτολεμαίος Φιλάδελφος

Στατήρας

Στατήρας της αρχαίας Κορίνθου με τον Πήγασο και από την άλλη πλευρά την Αθηνά να φορά κορινθιακή περικεφαλαία. Το γράμμα Κόππα που διακρίνεται κάτω από τα μπροστινά πόδια του Πήγασου ήταν η δωρική προφορά και γραφή του γράμματος Κάππα και συμβόλιζε το πρώτο γράμμα της λέξης Κόρινθος

Ο **στατήρας** είναι γνωστός διεθνώς κυρίως ως νόμισμα της βόρειας Ελλάδας και, συγκεκριμένα, της Μακεδονίας. Ομως στατήρες κόβονταν και κυκλοφορούσαν στην Ελλάδα από τον 8ο αιώνα π.Χ. σε πολλές περιοχές της, με ευρύτερα γνωστούς τον αιγινητικό στατήρα, τον αττικό, τον ευβοϊκό, τον κορινθιακό και πολύ αργότερα -επειδή η Μακεδονία δεν είχε αρχικά ιδιαίτερα αναπτυγμένο εμπόριο- τον μακεδονικό. Στατήρες κυκλοφόρησαν στη συνέχεια και στην δυτική Ευρώπη από τους Κέλτες, όταν αυτοί μιμήθηκαν τον μακεδονικό στατήρα, τον οποίο γνώρισαν υπηρετώντας ως μισθοφόροι στο στρατό του Φίλιππου Β'. Στατήρας στην Ελλάδα ονομάζεται επίσης ένα είδος ζυγαριάς, το στατσέρι ή καντάρι. Τέλος, ο στατήρας εκτός από νόμισμα ήταν και μονάδα βάρους ή μάζας. Τον περασμένο αιώνα στην Ελλάδα ένας στατήρας ή καντάρι αναλογούσε σε 44 οκάδες.

Η λέξη στατήρας (αρχαία ελληνικά, στατήρ, γεν. στατήρος) είναι ομόρριζη των λέξεων σταθμίζω και σταθμά και αποτελεί μετάφραση της φοινικικής λέξης σέκελ (schequel) που σήμαινε σταθμημένο ή ζυγισμένο και σταθερό βάρος. Το σέκελ ήταν νόμισμα των λαών της Μέσης Ανατολής. Οι Έλληνες ήρθαν σε επαφή με αυτό όταν άρχισαν να συναλλάσσονται με τους Φοίνικες εμπόρους και κάθε περιοχή της Ελλάδας έκοψε στατήρες διαφορετικού βάρους, ανάλογα με τις εμπορικές επαφές της. Όσες π.χ. πόλεις πρωτογνώρισαν τους στατήρες από τους Πέρσες ή είχαν περισσότερες συναλλαγές με αυτούς, υιοθέτησαν και έκοψαν στατήρες ανάλογους των περσικών -δηλαδή νομίσματα βάρους ίδιου με των περσικών στατήρων, που ζύγιζαν 11,50 γραμμάρια. Όσες πόλεις είχαν περισσότερες συναλλαγές με τους Βαβυλώνιους, έκοψαν στατήρες ανάλογους με τους βαβυλωνιακούς, βάρους περίπου 10

γραμμαρίων. Η Μακεδονία επηρεάστηκε περισσότερο από το φοινικικό στατήρα και έκοψε βαρύτερους στατήρες, των 14,50 γραμμαρίων.

Σε άλλες περιοχές της κυρίως Ελλάδας και της Ιωνίας ο στατήρας αντιστοιχούσε κατά την αρχαιότητα σε ένα αττικό τετράδραχμο ενώ σε άλλες, σε δίδραχμο. Κάποιες πηγές^[1] αναφέρουν ότι οι πρώτοι Έλληνες που δανείστηκαν τον στατήρα ως νόμισμα από το εξωτερικό ήταν οι Ευβοείς, οι οποίοι πρωτομιμήθηκαν το φοινικικό σέκελ –νόμισμα που αντιστοιχούσε πιθανόν στο ένα πεντηκοστό της μνας.

Άλλες πηγές^[2] αναφέρουν ότι ταυτόχρονα με την Εύβοια ήρθαν σε επαφή με τα φοινικικά νομίσματα και άλλες πόλεις και ότι την ίδια εποχή κόπηκαν στατήρες στην Αίγινα -ότι δηλαδή οι πρώτοι που έκοψαν τέτοια νομίσματα στο ελλαδικό έδαφος ήταν οι Ευβοείς και ταυτόχρονα οι Αιγινήτες. Τους Αιγινήτες ακολούθησαν στην κοπή στατήρων οι κάτοικοι της Νάξου, της Σίφνου, της Κρήτης και της Πελοποννήσου, της Θεσσαλίας, της Φωκίδας, Βοιωτίας, Κέρκυρας και Θράκης. Αυτές οι πόλεις εξέδωσαν στατήρες βάρους 12,60 έως 11,90 γραμμαρίων. Ο πρώτος ελληνοποιημένος στατήρας ονομάστηκε "αιγινήτικός στατήρας" για όσους πρωτογνώρισαν το νόμισμα από την Αίγινα. Όσοι όμως επηρεάστηκαν από το νόμισμα των Ευβοέων ονόμασαν τον στατήρα "ευβοϊκό στατήρα" και αργότερα "αττικό στατήρα" (όταν έκοψε στατήρες και η Αθήνα) και "κορινθιακό στατήρα" (όταν έκοψε στατήρες και η Κόρινθος). Οι στατήρες που μιμήθηκαν τους ευβοϊκούς ήταν πιο ελαφρείς από τους αιγινήτικούς -οι αττικοί και οι κορινθιακοί στατήρες είχαν βάρος γύρω στα 8 γραμμάρια.

Κάθε πόλη που εξέδιδε στατήρες, έδινε σε αυτούς το όνομά της αλλά συχνά στις συναλλαγές κυριαρχούσε ο όρος "ευβοϊκός" ή "αιγινήτικός στατήρας" ακόμα κι αν το νόμισμα ήταν άλλης πόλης, επειδή το βάρος του νομίσματος ήταν ίδιο με των "πρωτοτύπων" και η λέξη "ευβοϊκός" ή "αιγινήτικός" χρησίμευε ως σημείο αναφοράς και σύγκρισης στην αξία του νομίσματος.

Ο στατήρας είχε και πολλαπλάσια αλλά και υποπολλαπλάσια. Πολλαπλάσιά του ήταν ο διστατήρας και ο τετραστατήρας. Υποπολλαπλάσιά του ήταν ο ημιστατήρας και η τρίτη (δηλαδή το ένα τρίτο του στατήρα), η τετάρτη (το ένα τέταρτο), η πέμπτη, η έκτη, αλλά και η ημιέκτη (το ένα δωδέκατο του στατήρα δηλαδή).

Αυτά ήταν τα βασικότερα στοιχεία που θα έπρεπε να γνωρίζει κανείς για το στατήρα και την δημοτικότητα του σε όλο τον ελλαδικό χώρο. Ύστερα, παρατίθενται και παραδείγματα στατήρων που κυκλοφόρησαν την τότε εποχή και ήταν αρκετά δημοφιλή.

Αιγινήτικοί στατήρες

Ήταν ουσιαστικά σαν τα αττικά δίδραχμα και ζύγιζαν 12,57 γραμμάρια. Από τη μία πλευρά το νόμισμα της Αίγινας έφερε μια χελώνα και από την άλλη ένα τετράγωνο στο οποίο ήταν εγκεγραμμένα τα αρχικά ΑΙΓ. Όταν έκοψαν και άλλες πόλεις στατήρες παρομοίου βάρους, τους έλεγαν "αιγινητικούς στατήρες". Με το αιγινητικό σύστημα κόπηκαν στατήρες και στη Βοιωτία. Αυτοί αναλογούσαν επίσης στο αργυρό αττικό δίδραχμο και έφεραν στη μία πλευρά βοιωτικό κράνος

Ιωνικοί στατήρες

Οι Εφέσιοι στατήρες ήταν ανάλογοι μάλλον των αττικών τετράδραχμων γιατί είχαν μεγαλύτερο βάρος -στην Έφεσο ακολουθούσαν το σύστημα κοπής της Ρόδου. Οι Λαμψακηνοί στατήρες ήταν χρυσοί και ζύγιζαν 8,36 έως 8,49 γραμμάρια κατά το αττικό σύστημα. Έφεραν από την μία πλευρά φτερωτό ιππόκαμπο και από την άλλη απεικόνιση του Ηρακλή ως παιδιού ή της Θέτιδας που έφερε τα όπλα στον Αχιλλέα. Οι στατήρες της Φώκαιας ήταν από ήλεκτρο και πρωτοεκδόθηκαν γύρω στο 550 π.Χ. - κυκλοφορούσαν μέχρι την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ζύγιζαν 15,90 γραμμάρια και υποπολλαπλάσιό τους ήταν η "έκτη" που ζύγιζε 2,65 γραμμάρια. Είχαν ως σύμβολο από τη μια πλευρά τους μια φώκια, αλλά από την άλλη παρουσίαζαν εξαιρετική ποικιλία στις απεικονίσεις.

Κορινθιακοί στατήρες

Αυτοί αναλογούσαν σε αργυρά δίδραχμα και είχαν βάρος περίπου 8,60 γραμμαρίων. Στη μία πλευρά είχαν τον πτερωτό ίππο (πήγασο) και για αυτό ονομάζονταν "πώλοι". Υποδιαίρεσή τους ήταν ο ημιστατήρας, τα "έκτα" και άλλες, που απεικόνιζαν τον Πήγασο μισό. Από τις υποδιαίρεσεις προήλθε η κορινθιακή δραχμή, βάρους 2,91 γραμμαρίων.

Αττικοί στατήρες

Έτσι ονομάζονταν οι χρυσοί στατήρες των Αθηναίων τους οποίους χρησιμοποίησε και ο Μέγας Αλέξανδρος. Αυτοί ήταν χρυσοί και είχαν βάρος από 8,60 έως 8,75 γραμμάρια. Επονομάστηκαν και "αλεξανδρινοί στατήρες" και χρησιμοποιήθηκαν και από τους διαδόχους του Αλέξανδρου, εκτός από τον Πτολεμαίο της Αιγύπτου. Εκεί οι στατήρες κόπηκαν σε άλλα βάρη χρυσού και ονομάστηκαν "πτολεμαϊκοί στατήρες"

Κρήτη

Στατήρες χρησιμοποιούνταν επίσης στην Κρήτη^[3] και συγκεκριμένα βρέθηκαν στατήρες στην Κυδωνία, (σημερινά Χανιά). Ένα νόμισμα της Κυδωνίας έφερε από την μία πλευρά την κρητική (μινωϊκή) θεότητα του κυνηγιού και του ψαρέματος Βριτομάρτιδος

**Ρωμαϊκή εποχή, κατάλυση ελληνιστικών κρατών ,
ανατολική ρωμαϊκή αυτοκρατορία (βυζάντιο και
χρυσό νόμισμα). Πως η πτώση της χιλιόχρονης
βυζαντινής αυτοκρατορίας συνδέεται με την
απαξίωση του χρήματος και του εμπορίου της.**

Εισαγωγή στην οικονομία της ρωμαϊκής Ελλάδας

Η ηπειρωτική Ελλάδα, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια της ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, υπέφερε ήδη από σοβαρά οικονομικά προβλήματα που σταδιακά εντείνονταν. Αυτό κυρίως οφειλόταν στην ευρεία πλέον εμπορική χρήση της Μεσογείου και στη διάθεση φθηνότερου εισαγόμενου ελαιόλαδου και κρασιού -των δύο βασικών προϊόντων που εξήγαν οι ελληνικές πόλεις- σε σύγκριση με εκείνα που παράγονταν τοπικά.

Ο περιηγητής Στράβων περιέγραψε την Αρκαδία, τη Μεσσηνία και τη Λακωνία ως περιοχές των οποίων ο πληθυσμός είχε μειωθεί, κάποιες

μάλιστα και ως ερημωμένες περιοχές. Η άποψη του όμως αυτή, διαμορφωμένη σε σύγκριση πάντα με την ευημερία που επικρατούσε στις ελληνικές περιοχές την Ελληνιστική περίοδο, θεωρείται υπερβολική. Η αρχαιολογική έρευνα έχει δείξει ότι, ενώ ο πληθυσμός στις

αγροτικές περιοχές φανερώς μειώθηκε, στις πόλεις συνεχώς αυξανόταν. Η άμεση μεσολάβηση της Ρώμης στην ίδρυση αποικιών και στην επανίδρυση πόλεων στην ελληνική επικράτεια, σίγουρα ώθησε την τοπική οικονομία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Κορίνθου, όπου η εγκατάσταση κατοίκων άρχισε από τον καιρό του Ιούλιου Καίσαρα το 44 π.Χ., και της Πάτρας που ιδρύθηκε από τον Αύγουστο το 14 μΧ. Το ίδιο συνέβη και με την αναπτυσσόμενη Νικόπολη, η οποία ιδρύθηκε από τον Αύγουστο και κατοικήθηκε από τον πληθυσμό που μεταφέρθηκε εκεί από τις γύρω περιοχές.

Πολλές πόλεις, πάλι, ένδοξες όπως η Αθήνα, συχνά υποστηρίζονταν με αυτοκρατορικές χρηματικές δωρεές στο όνομα του λαμπρού παρελθόντος τους.

Ωστόσο, δεν έλειπαν και οι εκδηλώσεις δυσαρέσκειας που ξέσπασαν σε αρκετές πόλεις κυρίως στις αρχές του 1ου αιώνα μΧ. Είναι γνωστό, για παράδειγμα, ότι η Θεσσαλία τιμωρήθηκε για τέτοιου είδους εκδηλώσεις χάνοντας κάποια στιγμή το δικαίωμά της να είναι ελεύθερη περιοχή. Σε γενικές γραμμές, οι περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας -από οικονομικής άποψης πάντα- παρέμειναν στο περιθώριο. Αυτό εν μέρει συνέβη, επειδή και από στρατηγικής σημασίας ήταν υποδεέστερες. Δεν μπορούσαν επομένως να ωφεληθούν από τα αυτοκρατορικά κονδύλια που διατίθεντο για τη συντήρηση των ρωμαϊκών λεγεώνων στις διάφορες επαρχίες. Οι κοντινότερες λεγεώνες στα ελληνικά εδάφη ήταν σταθμευμένες στη Μοισιά (βόρεια και δυτικά της Θράκης και της Μακεδονίας).

Όσον αφορά τις πόλεις της Μικράς Ασίας, αυτές βρίσκονταν σε σαφώς καλύτερη οικονομική κατάσταση από εκείνες της κυρίως Ελλάδας. Την εποχή της ρωμαϊκής κυριαρχίας προσαρμόστηκαν ευκολότερα στη φορολογική πολιτική της Ρώμης, αντιμετωπίζοντας έτσι τα λιγότερα δυνατά προβλήματα. Οι περισσότεροι εξάλλου

έλληνες αριστοκράτες -μέλη της ρωμαϊκή συγκλήτου προέρχονταν από τις περιοχές της Μικράς Ασίας.

Θα μπορούσε, τελικά, να ειπωθεί ότι σε γενικές γραμμές οι ελληνικές πόλεις αναπτύχθηκαν και ότι σε ορισμένα μέρη η γη περιήλθε στην κατοχή ενός μικρού αριθμού πλουσίων. Αντίθετα, οι περιοχές που βρίσκονταν μακριά από τα μεγάλα κέντρα -όπως για παράδειγμα η Εύβοια που τα κοιτάσματα χαλκού της είχαν πλέον εξαντληθεί- υπέστησαν μία σοβαρή μείωση του πληθυσμού τους και έναν γενικότερο μαρασμό.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η κρίση που αντιμετώπισε το ρωμαϊκό κράτος κατά τον 3ο αιώνα οδήγησε σε αλλαγές που σηματοδότησαν το πέρασμα από την υστερορωμαϊκή στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Ένας από τους καίριους τομείς που έπρεπε να αναδιοργανωθούν και εξυγιανθούν για να ξεπεραστεί η κρίση ήταν τα οικονομικά του κράτους. Οι μεταρρυθμίσεις των πρώτων αυτοκρατόρων στους τομείς της οικονομικής διοίκησης και δημοσιονομίας στόχευαν στη σταθεροποίηση της οικονομίας. Στο ίδιο αποσκοπούσε και ο παρεμβατισμός του κράτους στις αγροτικές σχέσεις και τις αστικές οικονομικές δραστηριότητες, που αποτέλεσε βασικό χαρακτηριστικό της Πρώιμης Βυζαντινής οικονομίας.

Η εποχή από το 610 ως τα τέλη του 9ου αιώνα για πολλά χρόνια χαρακτηριζόταν από τους βυζαντινολόγους ως "Σκοτεινοί Χρόνοι του Βυζαντίου". Αφενός γιατί είναι μια περίοδος για την οποία απουσιάζουν σχεδόν ολοκληρωτικά οι γραπτές πηγές και αφετέρου γιατί η απουσία αυτή δίνει μια εντύπωση κρίσης, παρακμής και κατάρρευσης του βυζαντινού κράτους. Η σταδιακή αποκάλυψη αρχαιολογικών μαρτυριών και η μελέτη των ελάχιστων πηγών έχουν δείξει μέχρι τώρα ότι πράγματι η περίοδος από τα μέσα του 6ου αιώνα ως τις αρχές του 7ου χαρακτηρίζεται από συνθήκες ανατροπής της κατάστασης που υπήρχε στο Βυζάντιο τους προηγούμενους αιώνες (4ο-6ο) και διαμόρφωσης μιας καινούργιας που ολοκληρώθηκε τον 9ο και

10ο αιώνα. Τα χαρακτηριστικά της περιόδου αυτής δε δείχνουν απαραίτητα μια εποχή παρακμής, αλλά μια κρίση που κατέληξε σε διαφορετικού τύπου οργάνωση του χώρου, των πρώτων υλών, των ανθρώπων και της παραγωγής στο βυζαντινό κράτος, έτσι ώστε οι κάτοικοί του να μπορέσουν να επιβιώσουν και να ικανοποιήσουν τις νέες ανάγκες που εμφανίστηκαν.

Ο 7ος αιώνας, με την αναμφισβήτητα μεγάλη οικονομική κρίση, είχε ως κύρια χαρακτηριστικά την αγροτοποίηση της οικονομίας, την απλοποίηση των σχέσεων παραγωγής και το μετασχηματισμό σε μεγάλο βαθμό της νομισματικής οικονομίας σε ανταλλακτική. Στη διάρκεια του 8ου αιώνα άρχισε, προς απόσβεση των μεγάλων απωλειών της αυτοκρατορίας, η διαδικασία της οικονομικής ανάκαμψης, ανάπτυξης και αναδιοργάνωσης των τομέων της οικονομίας που είχαν ατονήσει (αστική οικονομία). Ο 9ος υπήρξε αιώνας σχετικής ειρήνης και γαλήνης κατά τον οποίο συνεχίστηκε η διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης που ολοκληρώθηκε το 10ο αιώνα, ενώ η νομισματική οικονομία επικράτησε και πάλι.

Το χρονικό διάστημα μεταξύ των μέσων περίπου του 7ου αιώνα και των μέσων του 9ου ήταν περίοδος μεγάλων εδαφικών απωλειών για το βυζαντινό κράτος, το οποίο, ωστόσο, κατάφερε σταδιακά να σταθεροποιήσει τα σύνορά του και να αναδομήσει τη διοίκησή του. Στις αρχές του 7ου αιώνα οι Πέρσες κατέλαβαν για σύντομο χρονικό διάστημα τις περιοχές της Συρίας, της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου. Μια δεκαετία αργότερα, οι Άραβες εμφανίστηκαν ως κυρίαρχη δύναμη στην Εγγύς Ανατολή και μέχρι τον 8ο αιώνα είχαν κατακτήσει και αποσπάσει οριστικά από το Βυζάντιο όλες τις ανατολικές και νότιες επαρχίες του, δηλαδή όλη την έκταση από τη Συρία μέχρι την Ισπανία. Οι Βυζαντινοί, ωστόσο, ως τον 9ο αιώνα είχαν κατορθώσει να διατηρήσουν τη Μικρά Ασία. Οι βόρειες περιοχές του Βυζαντίου γνώρισαν τον 7ο αιώνα την απειλή των Βουλγάρων που ζούσαν στα νότια του Δούναβη, αλλά οι Βυζαντινοί κατάφεραν να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις τους και να κρατήσουν τη Θράκη. Τέλος, το Βυζάντιο έχασε τις δυτικές του επαρχίες στην Ιταλία από την προέλαση των Λομβαρδών (που κατέλαβαν τη Ραβεννά το 751) και των Φράγκων, οι οποίοι τελικά σχημάτισαν μια νέα "δυτική αυτοκρατορία" στην Ιταλία καλύπτοντας πολιτικά τη Δυτική Χριστιανική Εκκλησία. Έτσι το Βυζάντιο κατέληξε να περιλαμβάνει τις περιοχές της

Βαλκανικής χερσονήσου (Ελλάδα, Αλβανία και Θράκη) οι οποίες δεν κατοικούνταν από τους Σλάβους και αυτές της χερσονήσου της Ανατολίας (Μικράς Ασίας).

"Αν, την ώρα που ένας άνθρωπος προσπαθεί να κλέψει ένα βόδι από ένα κοπάδι, το κοπάδι τραπεί σε φυγή και κατασπαραχτεί από κάποιο άγριο θηρίο, τότε ο άνθρωπος αυτός να τυφλωθεί. Αν ένας άνθρωπος βρεθεί σε ένα χωράφι να κλέβει καλαμπόκι, την πρώτη φορά να μαστιγωθεί εκατό φορές και να αποζημιώσει τον ιδιοκτήτη, τη δεύτερη φορά να πληρώσει διπλή τη ζημιά για την κλοπή του και, αν κλέψει και τρίτη, να τυφλωθεί. Αν κλέψει κρασί τη νύχτα, να υποστεί την ίδια τιμωρία όπως για το καλαμπόκι. Αν κλέψει τη σοδειά κάποιου άλλου, να του δώσει τη διπλή ποσότητα απ' αυτή που έκλεψε. Αν κάποιος βρει ένα βόδι στο δάσος, το σκοτώσει και πάρει το κουφάρι του, να του κόψουν το χέρι. Αν ένας δούλος, προσπαθώντας να κλέψει τη νύχτα, διώξει τα πρόβατα μακριά από το κοπάδι και χαθούν ή κατασπαραχτούν από άγρια θηρία, να κρεμαστεί ως δολοφόνος".

Τα αποσπάσματα αυτά από το "Γεωργικό Νόμο" δείχνουν πόσο πολύτιμα ήταν τα ζώα και η σοδειά για τους αγρότες της περιόδου. Η απώλεια έστω και λίγων από αυτά σήμαινε γι' αυτούς αδυναμία πληρωμής των φόρων και ακολούθως οικονομική καταστροφή. Για το κράτος τα έσοδα από την αγροτική παραγωγή ήταν αυτή την περίοδο η μόνη (όσο το δυνατόν σταθερή) βάση της οικονομίας.

Οι πόλεις, λόγω των δυσχερών οικονομικών συνθηκών, ολοένα και περισσότερο αδυνατούσαν να συντηρήσουν τον εαυτό τους, πόσο μάλλον να αναλάβουν τη διοίκηση των κρατικών εσόδων, όπως έκαναν την Πρωτοβυζαντινή περίοδο. Αυτή η απώλεια της αστικής οικονομικής ανεξαρτησίας οδήγησε στην αντικατάσταση των δημοτικών συμβουλίων από υπαλλήλους που ουσιαστικά ήταν μέλη της τεράστιας κρατικής γραφειοκρατίας και, επομένως, στον απευθείας κρατικό έλεγχο πάνω στη φορολόγηση των

κατοίκων σε όλους τους τομείς της οικονομίας με έναν τρόπο συγκεντρωτικό . Απόδειξη γι' αυτό αποτελεί το φαινόμενο της ξαφνικής εμφάνισης τον 7ο και 8ο αιώνα μικρών σφραγίδων από μόλυβδο (μολυβδόβουλων), οι οποίες χρησιμοποιούνταν από τους κομμερκιάρχους. Αυτοί ήταν κρατικοί αξιωματούχοι υπεύθυνοι για την προμήθεια και τη διανομή των βιοτεχνικών αγαθών, τη ρύθμιση του εμπορίου και τη συλλογή των έμμεσων φόρων στο βυζαντινό κράτος, λειτουργίες που πραγματοποιούνταν στις κρατικές αποθήκες κάθε επαρχίας. Οι σφραγίδες χρησιμοποιούνταν απ' αυτούς πρώτον για να σφραγίσουν δέματα εμπορευμάτων που είχαν ζυγιστεί και κοστολογηθεί, έτσι ώστε να μην ανοίγουν, και δεύτερον για να εγγυηθούν, με την υπογραφή που είχαν ως επιγραφή, τη γνησιότητά τους και τον έλεγχο του αυτοκράτορα. Με τον κρατικό αυτό παρεμβατισμό, ο οικονομικός ρόλος των πόλεων υποβαθμίστηκε ακόμη περισσότερο και η αστική οικονομία έχασε οριστικά τη σημαντική θέση που είχε κατά τον 5ο και 6ο αιώνα.

Μετά τον 8ο αιώνα, ωστόσο, και κυρίως τον 9ο, όταν η ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας επέφερε μεγαλύτερη ευημερία, η αστική οικονομία σημείωσε μεγάλη πρόοδο, τόσο στον τομέα της βιοτεχνίας όσο και στο εμπόριο. Οι σφραγίδες των κρατικών αυτών αξιωματούχων που ήλεγχαν το εμπόριο και τη βιοτεχνία εξαφανίστηκαν από το τέλος του 8ου και τον 9ο αιώνα, πράγμα που δείχνει ότι ο κρατικός έλεγχος δεν ήταν πια απαραίτητος για τη ρύθμιση των αστικών οικονομικών δραστηριοτήτων, οι οποίες πια είχαν ξαναπάρει το δρόμο τους μέσα στη γενική ανάκαμψη της οικονομίας.

Όσον αφορά το εμπόριο οι 7ος και 8ος αιώνες χαρακτηρίζονται από την έλλειψη εκτεταμένων εμπορικών δραστηριοτήτων και την ενθάρρυνση στοιχειωδών και απλών τρόπων οικονομικής συντήρησης, όπως η αγροτική εκμετάλλευση της γης. Αιτίες γι' αυτό στάθηκαν η οικονομική και δημογραφική κρίση και το γεγονός ότι οι εχθρικές επιδρομές και οι καταστροφές έκαναν το οδικό δίκτυο του κράτους δύσχρηστο και την επικοινωνία μεταξύ των περιοχών επισφαλή. Αυτό αποθάρρυνε τους Βυζαντινούς απ' το να αναλαμβάνουν τη μεταφορά φθηνών προϊόντων που δεν θα απέφεραν μεγάλα κέρδη. Από τον 9ο αιώνα, η αγροτική οικονομία άρχισε να ανακάμπτει, η βιοτεχνία να αναπτύσσεται ταχέως και το βυζαντινό εμπόριο, εσωτερικό και εξωτερικό, να ανθεί.

Βιοτεχνική δραστηριότητα, αν και μειωμένη, εξακολούθησε να υπάρχει στο Βυζάντιο αυτή την εποχή, αλλά δε γνώρισε τη μεγάλη ανάπτυξη που χαρακτήρισε τους αμέσως επόμενους αιώνες. Τα βιοτεχνικά εργαστήρια

αναπτύχθηκαν προς το τέλος αυτής της περιόδου και συγκεντρώθηκαν κυρίως στην Κωνσταντινούπολη και στις ελάχιστες μεγάλες πόλεις που επιβίωσαν. Συντεχνίες βιοτεχνών, οι οποίες επιβλέπονταν από το κράτος, παρήγαν τα χρειώδη για την αυτοκρατορική αυλή και το στρατό, υφάσματα λινά και μεταξωτά, δερμάτινα είδη, κεριά, αρώματα, σαπούνι, αντικείμενα από πολύτιμα μέταλλα και σμάλτο. Τα μεταλλικά εργαλεία και αντικείμενα από μόλυβδο, χαλκό και σίδηρο κατασκευάζονταν πιθανόν εκτός των συντεχνιών.

Στην περίοδο 610-867 το βυζαντινό κράτος οργάνωσε τη δημοσιονομική του πολιτική με τρόπο που διευκόλυνε τον έλεγχο στους διάφορους τομείς της οικονομίας, ώστε να είναι αποδοτικοί, και εξασφάλιζε τα έσοδα που του επέτρεπαν να επιβιώσει.

Οργάνωσε την οικονομική διοίκηση του κράτους σε ένα σχήμα πιο συγκεντρωτικό. Καθόρισε την κοπή και κυκλοφορία των νομισμάτων στο μέτρο που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες σε χρήμα. Τέλος, φορολόγησε τους υπηκόους του με το σύστημα που θεώρησε πιο δίκαιο και πιο αποτελεσματικό, ώστε να εξασφαλίσει τη συντήρηση της κρατικής μηχανής, του στρατού και της αυτοκρατορικής αυλής.

ΒΥΖΑΝΤΙΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία στήριζε την ισχύ και τη διάρκειά της σε μια οικονομία με ενδιαφέρουσες και συχνά πολυσύνθετες δομές. Παρόλο που υπήρχαν πολλές μελέτες για διάφορες όψεις της βυζαντινής οικονομίας, έλειπε ωστόσο μέχρι τώρα ένα συνθετικό έργο που να μελετάει την οικονομία του Βυζαντίου ως σύνολο και να δίνει μια ολοκληρωμένη εικόνα των δομών, της διάρθρωσης και της εξέλιξής της μέσα στο χρόνο. Αυτό το κενό φιλοδοξεί να καλύψει η "Οικονομική ιστορία του Βυζαντίου", ένα συλλογικό έργο που συγκεντρώνει και συνθέτει τα πορίσματα των κλάδων της οικονομικής ιστορίας, της νομισματικής, της αρχαιολογίας, της γεωγραφίας/γεωλογίας, της ιστορίας της τέχνης, των θεσμών και του δικαίου για τους βυζαντινούς μεσαιωνικούς χρόνους από τον 7ο έως τον 15ο αιώνα. Οι συγγραφείς αυτού του έργου μελετούν, μεταξύ άλλων, τους δημογραφικούς παράγοντες, τις φυσικές και τεχνολογικές συνθήκες της παραγωγής, τις πλουτοπαραγωγικές πηγές, τις δομές και την οργάνωση της παραγωγής στην αγροτική οικονομία και την οικονομία των πόλεων, τον οικονομικό ρόλο του κράτους και τα δημοσιονομικά φαινόμενα, την κατανάλωση, τις επενδύσεις και τους πιστωτικούς μηχανισμούς, τις τιμές, τους τρόπους ανταλλαγής, το εσωτερικό και το εξωτερικό εμπόριο, την παραγωγή και την κυκλοφορία των νομισμάτων, τους θεσμούς της ιδιοκτησίας και των συναλλαγών, όψεις του πρακτικού δικαίου της οικονομίας, την οικονομική ιδεολογία και τη θέση της βυζαντινής οικονομίας στον μεσαιωνικό κόσμο της Μεσογείου. Οι αναλύσεις τους αμφισβητούν την εικόνα μια οικονομίας με αρχαϊκές δομές, που ελέγχεται και διοικείται μονοπωλιακά από την κρατική εξουσία και δεν εξελίσσεται. Συγκλίνουν αντίθετα στο συμπέρασμα ότι η βυζαντινή οικονομία επέδειξε κατά περιόδους αξιοσημείωτη προσαρμοστικότητα, και για μακρά χρονικά διαστήματα ο συνδυασμός κρατικής και ιδιωτικής δραστηριότητας λειτούργησε αποτελεσματικά, διασφαλίζοντας τόσο την οικονομική πρόοδο όσο και τη σταθερότητα.

Το χρονικό διάστημα μεταξύ των μέσων περίπου του 7ου αιώνα και των μέσων του 9ου ήταν περίοδος μεγάλων εδαφικών απωλειών για το βυζαντινό κράτος, το οποίο, ωστόσο, κατάφερε σταδιακά να σταθεροποιήσει τα σύνορά του και να αναδομήσει τη διοίκησή του. Στις αρχές του 7ου αιώνα οι Πέρσες κατέλαβαν για σύντομο χρονικό διάστημα τις περιοχές της Συρίας, της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου. Μια δεκαετία αργότερα, οι Άραβες εμφανίστηκαν ως κυρίαρχη δύναμη στην Εγγύς Ανατολή και μέχρι τον 8ο αιώνα είχαν κατακτήσει και αποσπάσει οριστικά από το Βυζάντιο όλες τις ανατολικές και νότιες επαρχίες του, δηλαδή όλη την έκταση από τη Συρία μέχρι την Ισπανία. Οι Βυζαντινοί, ωστόσο, ως τον 9ο αιώνα είχαν κατορθώσει να διατηρήσουν τη Μικρά Ασία. Οι βόρειες περιοχές του Βυζαντίου γνώρισαν τον 7ο αιώνα την απειλή των Βουλγάρων που ζούσαν στα νότια του Δούναβη, αλλά οι Βυζαντινοί κατάφεραν να αντιμετωπίσουν τις επιθέσεις τους και να κρατήσουν τη Θράκη. Τέλος, το Βυζάντιο έχασε τις δυτικές του επαρχίες στην Ιταλία από την προέλαση των Λομβαρδών (που κατέλαβαν τη Ραβέννα το 751) και των Φράγκων, οι οποίοι τελικά σχημάτισαν μια νέα "δυτική αυτοκρατορία" στην Ιταλία καλύπτοντας πολιτικά τη Δυτική Χριστιανική Εκκλησία. Έτσι το Βυζάντιο κατέληξε να περιλαμβάνει τις περιοχές της Βαλκανικής χερσονήσου (Ελλάδα, Αλβανία και Θράκη) οι οποίες δεν κατοικούνταν από τους Σλάβους και αυτές της χερσονήσου της Ανατολίας (Μικράς Ασίας).

Υπό βυζαντινή κατοχή παρέμειναν οι εύφορες και αυτάρκεις περιοχές της Ανατολίας που, όπως μαθαίνουμε από πηγές, είχαν τη δυνατότητα να προμηθεύουν την αυτοκρατορία με αγροτικά προϊόντα: κρασί, σιτάρι, κριθάρι, ζώα και δέρματα. Κι εκεί, ωστόσο, ύπαιθρος και αστικά κέντρα είχαν στην αρχή της περιόδου λεηλατηθεί και υποστεί καταστροφές κατ' επανάληψη, με συνέπεια να χρειαστούν ένα διάστημα αναδιοργάνωσης και ανάκαμψης.

Στον τομέα της οργάνωσης της αγροτικής παραγωγής, που ήταν και η βάση της βυζαντινής οικονομίας, φαίνεται πως τον 7ο και 8ο αιώνα επικράτησε η τάση απλοποίησης και κρατικού συγκεντρωτισμού όπως και στους άλλους τομείς της οικονομίας. Εκτός από τα αρχαιολογικά δεδομένα, πληροφορίες μας δίνει και μια από τις ελάχιστες πηγές της εποχής, ο "**Γεωργικός Νόμος**". Ως προς την οργάνωση του χώρου του βυζαντινού κράτους, η πηγή αυτή υποδεικνύει ως κυρίαρχο

χαρακτηριστικό αυτής της εποχής την ύπαρξη χωριών, των οποίων τα γειτονικά χωράφια και λιβάδια τα μοιράζονταν ανεξάρτητοι, ελεύθεροι αγρότες. Αυτοί ήταν μικροϊδιοκτήτες-καλλιεργητές που δεν υπόκειντο στον έλεγχο κάποιου γαιοκτήμονα, δούλευαν για λογαριασμό τους, πλήρωναν φόρους απευθείας στο κράτος και μπορούσαν να εγκαταλείψουν τη γη τους ανά πάσα στιγμή. Κάποιοι αγρότες συγκέντρωναν ιδιοκτησία όχι υπερβολικά μεγάλη αλλά ούτε μικρή (μεσαία ιδιοκτησία) με την αγορά και εκμετάλλευση γης που είχε εγκαταλειφθεί από τους καλλιεργητές της.

1^Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Η περίοδο αυτή παρουσιάζεται σαν η περίοδο του αυτοκράτορα-στρατιώτη, προστάτη της πίστης και της σωτηρίας της οικουμένης από την ειδωλολατρία, όπου η απεικόνισή του είναι συνήθως με στρατιωτική στολή και επιγραφές όπως *Imperator Militans* ή *Salvator Mundi* ενώ ταυτόχρονα την ίδια εποχή επέρχεται ο εκχριστιανισμός της ειδωλολατρικής νομισματικής εικονογραφίας.

Η βασική παράσταση των βυζαντινών νομισμάτων είναι η προτομή του αυτοκράτορα χωρίς ιδιαίτερα προσωπικά χαρακτηριστικά. Πορτρέτα έχουμε μόνο από τους αυτοκράτορες Φωκά, Λεόντσιο, Λέοντα Γ', Κωνσταντίνο Ζ' και Κωνσταντίνο Η'. Υπάρχουν διάφορες παραλλαγές ανάλογα με την περίοδο, έτσι θα δούμε τον αυτοκράτορα με στρατιωτική περιβολή και την νίκη σε εμπροσθότυπο και οπισθότυπο αντίστοιχα, για να φτάσουμε στην κυρίαρχη άποψη της περί ελέω θεού βασιλείας και θα δούμε στα νομίσματα τον αυτοκράτορα να κρατά σταυροφόρο σφαίρα στον εμπροσθότυπο και άγγελο στον οπισθότυπο. Βλέπουμε επίσης παραστάσεις του αυτοκράτορα με τους συναυτοκράτορες.

2^Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Η περίοδο αυτή είναι του αυτοκράτορα-τοποτηρητή του Χριστού επί της Γης, την οποία εγκαινιάζει ο Ιουστινιανός ο Β' και κατά την οποία για πρώτη φορά η μορφή του Χριστού εμφανίζεται σε νόμισμα. Η επιγραφή του νομίσματος καθορίζει και το νέο ρόλο του αυτοκράτορα. Ο Χριστός είναι *Rex Regnantium*, ο Βασιλεύς των Βασιλέων δηλαδή Εκείνος ο οποίος καθορίζει την επουράνιο και επίγειο αρχή ορίζων τον αυτοκράτορα *Servus Christi*, τοποτηρητή επί της Γης. Για μια περίοδο οι εικονομάχοι αυτοκράτορες καταργούν την εικόνα του Χριστού και την αντικαθιστούν με το πορτραίτο του διαδόχου ή άλλων μελών της δυναστείας. Με την

απομάκρυνση της εικόνας του Χριστού διευρύνονται τα όρια της εξουσίας τους και αυξάνουν το κύρος τους έναντι της εκκλησίας

Με τον όρο βυζαντινό νόμισμα εννοούμε την ιστορία του νομίσματος από τα χρόνια της βασιλείας του Αναστασίου Α' (491-518) μέχρι και την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Η πορεία του στο Βυζαντινό κόσμο και η προσέγγιση του μέσα από την ιστορική εξέλιξη είναι αρκετά ελκυστική.

Νόμισμα είναι ένα μικρό σύμβολο, μεταλλικό ή χαρτίνο συνήθως αντικείμενο, καθιερωμένο από το κράτος για μέσο ανταλλαγών μεταξύ των πολιτών του. υπάρχουν διαφόρων αξιών νομίσματα, πράγμα που αναγράφεται στη μια τους τουλάχιστον επιφάνεια και τα νομίσματα κάθε κατηγορίας έχουν δικό τους τύπο (μέγεθος, βάρος, σύσταση, παραστάσεις, κ.τ.λ.) που καθορίζεται με ειδική απόφαση και σύμφωνα με αυτή κόβονται στα νομισματοκοπεία.

Ο δρόμος του νομίσματος αφορά στο εμπόριο, καθώς το νόμισμα ανταλλάσσεται με είδη διατροφής, γίνεται αμοιβή για τον εργαζόμενο, υποστηρίζει την παιδεία και τις τέχνες. Ο ρόλος του νομίσματος, στη μακρινή του πορεία αναγκάστηκε να συγκεντρωθεί σε κανόνες, οι οποίοι δημιουργήθηκαν από οικονομικές ανάγκες ή από τα πολιτικά και οικονομικά της κάθε εποχής.

3^η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Κατά την τρίτη περίοδο, μετά την μεταρρύθμιση του Αλεξίου, στον εμπροσθότυπο όλων των νομισμάτων εμφανίζετε ο Χριστός ή η Παναγία και στον οπισθότυπο εμφανίζετε ο αυτοκράτορας, μόνος του ή μαζί με την Παναγία ή μαζί με κάποιο Άγιο. Την περίοδο αυτή ο Αλέξιος α' Κομνηνός (1081-1118), μεταρρυθμίζει ριζικά το νομισματικό σύστημα. Έτσι κόβει ένα χρυσό κοιλόκυρτο νόμισμα το υπέρπυρο (4,5 γρ.), με τίτλο 20,5 καράτια. Υποδιαιρέσεις είχε το τραχύ εξ ηλέκτρου, ίσο με το 1/3 του υπέρπυρου, αποτελείτο από 1/3 μέρος χρυσό και 2/3 αργυρό και είχε τίτλο 6 καράτια. Άλλη υποδιαίρεση ήταν το άσπρο τραχύ που ισούται με το 1/16

της προηγούμενης υποδιαίρεσης και είναι κράμα αργυρού (6-7 %) και χαλκού. Και τα δύο αυτά νομίσματα είναι κοιλόκυρτα. Επίσης εκδίδεται ένα χάλκινο νόμισμα το τεταρτηρό που το μόνο κοινό που έχει με το προηγούμενο χάλκινο νόμισμα είναι μόνο τα όνομα. Οι αντιστοιχίες έχουν ως εξής : 1 υπέρπυρο = 3 τραχέα εξ ηλέκτρου = 48 άσπρα τραχέα = 864 τεταρτηρά. Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου, το 1204, έχουμε την άλωση της Πόλης από τους σταυροφόρους της Δ' σταυροφορίας.

Εξάγραμμο

(Εξάγραμμο των Αυτοκρατόρων Κώνστα Β' και Κωνσταντίνου Δ'.

Το εξάγραμμο υπήρξε μεγαλόσχημο αργυρό νόμισμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, σε κυκλοφορία κυρίως κατά τον 7ο μ.Χ. αιώνα. Με εξαίρεση ορισμένες ειδικές εκδόσεις του 6ου αιώνα, στο νομισματικό σύστημα της πρώιμης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας τα αργυρά νομίσματα δεν χρησιμοποιούνταν, κυρίως λόγω της εξαιρετικά κυμαινόμενης τιμής του πολύτιμου μετάλλου. Μόνο υπό τον Αυτοκράτορα Ηράκλειο (βασ. 610-641) κόπηκαν κάποια νέα αργυρά νομίσματα, για τις ανάγκες που προέκυψαν από τον πόλεμο μεταξύ Βυζαντινών και Σασσανιδών (602-628)· η δε πρώτη ύλη γι αυτά αντλήθηκε από την κατάσχεση αργυρών εκκλησιαστικών σκευών. Τα εξαγράμματα έλαβαν την ονομασία τους κατ' αντιστοιχία του βάρους τους, ήτοι έξι γράμματα (υπολογίζεται σε 6,84 γραμμάρια), ενώ η συναλλαγματική τους αντιστοιχία ήταν 12 προς 1 χρυσό σόλιδο. Η χρήση του συνεχίστηκε και μετά τη βασιλεία του Ηρακλείου, υπό τον Κώνστα Β' (βασ. 641-668), περίοδο από την οποία και προέρχονται τα περισσότερα σωζόμενα δείγματα. Υπό τον Κωνσταντίνο Δ' (βασ. 668-685) η χρήση των εξαγράμμων σταδιακά εξασθενεί και περιορίζεται μόνο σε ειδικές εκδόσεις, έως την πλήρη κατάργησή τους υπό τον Αυτοκράτορα Αναστάσιο Β' (βασ. 713-715). Το έτος 720 ένα νέο αργυρό νόμισμα κάνει την εμφάνισή του, με το όνομα μιλιάρησιον, υπό τον νέο Αυτοκράτορα Λεοντα Γ' τον Ίσαυρο .

Η νεοελληνική οικονομική ιστορία εξετάζει την ελληνική οικονομία από τον 18ο αιώνα μέχρι και σήμερα, μετά από την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Αναφέρονται οι οικονομικές συνθήκες στον ελληνικό γεωγραφικό χώρο και στην οικονομία στις περιοχές που αποτελούν το νεοελληνικό κράτος από την ίδρυση του και μετά, καθώς και τα δημόσια οικονομικά και ο ρόλος του κράτους στην οικονομία.

Περίοδος οθωμανικής κυριαρχίας

Κατά την Τουρκοκρατία, οι Ρωμιοί, όπως και οι άλλοι λαοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εξασκούσαν τα επαγγέλματά τους, λειτουργούσαν τις βιοτεχνίες τους και εμπορεύονταν, αν και σε κάποιες περιόδους υπήρξαν δημεύσεις περιουσιών και διώξεις πληθυσμών. Πριν την ελληνική επανάσταση το εμπόριο των Ελλήνων βοηθούνταν από τη συνθήκη Κιουτσούκ-Καϊναρτζή, οι Έλληνες πλοιοκτήτες εξασκούσαν το επάγγελμά τους χρησιμοποιώντας Ρωσική σημαία στα καράβια τους.

Τα Οικονομικά του Αγώνα της Αναξαρτησίας (Επανάσταση 1821-1832)

Στις 12 Απριλίου του 1823, στη Β' Εθνοσυνέλευση στο Άστρος Κυνουρίας, αποφασίστηκε η σύναψη εξωτερικού δανείου, η οποία θα άλλαζε ριζικά την ελληνική ιστορία. Στην Β' Εθνοσυνέλευση του Άστρος, εκτός από την αναθεώρηση του Συντάγματος, έγινε και ένας πρόχειρος προϋπολογισμός του επαναστατημένου ελληνικού Έθνους, ο οποίος δεν άφηνε κανένα περιθώριο παρερμηνείας: το ταμείον ήταν μείον και παρά τη φορολογία, τους τελωνειακούς δασμούς, τις λείες, τα λάφυρα, τα λύττρα, τον εσωτερικό δανεισμό, και τις εισφορές ντόπιων και φιλελλήνων, τα έξοδα ήταν 38 εκατ. γρόσια και τα έσοδα μόλις 12 εκατ. γρόσια. Η ανάγκη εξωτερικού δανεισμού ήταν πλέον μονόδρομος. Έτσι στις 2 Ιουνίου 1823, το Εκτελεστικό εξουσιοδότησε τους Ιωάννη Ορλάνδο, Ανδρέα Ζαΐμη και Ανδρέα Λουριώτη να μεταβούν στο Λονδίνο και να συνάψουν δάνειο 4.000.000 ισπανικών ταλλήρων. Το ελληνικό παράδοξο βέβαια εμφανίστηκε ξανά με την επιτροπή να μην έχει χρήματα να ταξιδέψει, τα οποία κάλυψε εν τέλει με δάνειο ο Λόρδος Βύρων. Στις 26 Ιανουαρίου 1824, ο Ιωάννης Ορλάνδος και ο Ανδρέας Λουριώτης έφθασαν στο Λονδίνο και μετά από έντονες διαπραγματεύσεις, στις οποίες πήραν μέρος και μέλη του Φιλελληνικού Κομιτάτου, εγκρίθηκε ένα δάνειο 800.000 λιρών με τον οίκο Λόφναν (9 Φεβρουαρίου 1824). Το δάνειο είχε

τόκο 5%, προμήθεια 3%, ασφάλιστρα 1,5% και περίοδο αποπληρωμής 36 χρόνια. Ως εγγύηση για την αποπληρωμή του δανείου τέθηκαν από ελληνικής πλευράς τα δημόσια κτήματα και όλα τα δημόσια έσοδα. Το δάνειο αμέσως μειώθηκε αφού το είχε οριστεί στο 59% του ονομαστικού (472.000 λίρες) και αμέσως μετά αφαιρέθηκαν προμήθειες, χρεολύσια, η προκαταβολή των τόκων δύο ετών συνολικής αξίας 98.000 λιρών, με μόλις 298.000 λίρες να φτάνουν εν τέλει στην Ελλάδα, με την κυβέρνηση Κουντουριώτη να σπαταλά το μεγαλύτερο μέρος του στην εμφύλια διαμάχη, διαψεύδοντας οικτρά τις όποιες ελπίδες υπήρχαν για μια - υποτυπώδη έστω- ανάπτυξη. Σύντομα έγινε ξεκάθαρο ότι η Ελλάδα δεν μπορούσε να αποπληρώσει το δάνειο και έτσι στις 31 Ιουλίου του 1824 το Βουλευτικό αποφασίζει τη σύναψη και νέου δανείου, λίγες εβδομάδες μετά την καταστροφή της Κάσου και των Ψαρών κι ενώ η Επανάσταση βρίσκεται σε κρίσιμο στάδιο, με την ίδια...επιτυχημένη ομάδα των Ορλάνδου και Λουριώτη να κάνει πάλι τις διαπραγματεύσεις. Σύντομα εγκρίθηκε δάνειο ονομαστικής αξίας 2.000.000 λιρών και όπως και στο πρώτο δάνειο, το ποσό να μειώνεται στις 816.000 λίρες, αφού το δάνειο είχε οριστεί στο 55% του ονομαστικού (1.100.000) και από αυτό παρακρατήθηκαν 284.000 λίρες για προκαταβολή τόκων δύο ετών, χρεολύσια, προμήθεια και άλλες δαπάνες. Το δάνειο αυτή τη φορά το διαχειρίστηκαν Άγγλοι τραπεζίτες, οι οποίοι απευθείας αφαίρεσαν 212.000 λίρες για την αναχρηματοδότηση του πρώτου δανείου, 77.000 για την αγορά όπλων και πυροβόλων, από τα οποία ελάχιστα ήρθαν στην Ελλάδα, 160.000 για την παραγγελία 6 ατμοκίνητων πλοίων, από τα οποία μόνο τρία έφθασαν στην Ελλάδα («Καρτερία», «Επιχείρηση», «Ερμής») και 155.000 για τη ναυπήγηση δύο φρεγατών στην Νέα Υόρκη, από τις οποίες μόνο η φρεγάτα «Ελλάς» ήλθε στην Ελλάδα, ενώ η δεύτερη πουλήθηκε για να χρηματοδοτηθεί η πρώτη. Τελικά, στην Ελλάδα έφθασε μόνο το ποσό των 232.558 στερλινών, δηλαδή λιγότερο από εκείνο που έλαβε κατά το πρώτο δάνειο, αν και το δεύτερο είχε συναφθεί σε υπερδιπλάσιο ύψος. Τα δύο δάνεια, τα οποία χαιρετίστηκαν ως «σωτήρια» από το ελληνικό πολιτικό κατεστημένο, όχι μόνο δεν βοήθησαν ποτέ τον Ελληνικό Αγώνα, αλλά έφεραν πιο πολλές διαμάχες, ενώ έθεσαν επίσης τη χώρα σε τροχιά εξάρτησης από τις «Μεγάλες Δυνάμεις», εξάρτηση η οποία κατά πολλούς συνεχίζεται μέχρι τώρα.

Σε γενικές γραμμές, η χρηματοδότηση της ελληνικής επανάστασης έγινε από τις Σπέτσες, τα Ψαρά και την Ύδρα, όπως αυτό είχε αναγνωριστεί από τις εθνοσυνελεύσεις, από Έλληνες του εξωτερικού που στήριξαν χρηματικά την επανάσταση και φυσικά από τους ίδιους τους επαναστατημένους Έλληνες. Μιά άλλη πηγή χρηματοδότησης είναι τα λάφυρα από τις επιδρομές και τις μάχες. Οι επιδρομές του Οδυσσέα Ανδρούτσου σε καραβάνια εφοδίων των Οθωμανών εξασφάλισαν υλικά,

τρόφιμα και όπλα και πολεμοφόδια για μία ολόκληρη πόλη. Είναι δεδομένο ότι οι Σουλιώτες είχαν Ρωσική χρηματοδότηση για αγορά όπλων από την Ιταλία. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης, καταναλώθηκε πλούτος και οικονομικές δομές που υπήρχαν καταστράφηκαν εξαιτίας του πολέμου. Επιπλέον, εμφανίστηκε το φαινόμενο της πειρατείας και ληστείας.

Ο οικονομικός και κοινωνικός ρόλος του ελληνικού στοιχείου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 18ο αιώνα

Σε όλη την διάρκεια του 18ου αιώνα, ολόκληρη η Βαλκανική, όπως άλλωστε και το σύνολο της οθω-μανικής επικράτειας, παρουσίαζε ορισμένα από τα βασικά χαρακτηρι-στικά μιας παραδοσιακής αγροτικής κοινωνίας, μιας κοινωνίας στην οποία ο αγροτικός –φυσικός τομέας– εμφανιζόταν ως ο εξωτερικά κυρίαρχος. Τυπικά έχουμε να κάνουμε με μια κοινωνία στην οποία το σύνολο σχεδόν της ιδιοκτησίας ανήκει στο κράτος, το οποίο και απορροφά την μερίδα του λέοντος από το υπερπροϊόν που το αποσπά κατά βάσιν άμεσα με την μορφή των πολλαπλών σε είδος ή χρήμα φορών από τους αμέσους παραγωγούς και την αναγκαστική υπερεργασία που πήρε η βαθμιαία καθιέρωση ποικίλων μορφών αγγαρείας.¹

Όμως η πραγματικότητα δεν ήταν ακριβώς αυτή. Το τέλος των τουρκικών κατακτήσεων και η ανάπτυξη μιας αναγκαστικής «εσω-στρέφειας» δίνουν την δυνατότητα στο να ολοκληρωθούν μορφοποιή-σεις που η προηγούμενη περίοδος, χωρίς ουσιαστικά να ανακόπτει, πε-ριόριζε έως έναν βαθμό, την ανοιχτή προς τα έξω έκφραση τους. Η βαθμιαία θραύση της παραδοσιακής δομής αλλάζει σταδιακά τον χα-ρακτήρα των από την περίοδο των βυζαντινών ήδη κληρονομημένων μεγάλων ιστορικών πόλεων, που σταματούν σιγά-σιγά να αποτελούν τμήμα του κυρίαρχου αγροτικού χώρου, μεταβαλλόμενες σε κέντρα νέας ποιοτικά διάφορης οικονομικής λειτουργίας.² Η αργή, πλην βασικό-τατη αυτή μετατροπή του πρώην οργανωμένου σε οργανωτή της χα-λαρής και εκτεταμένης αγροτικής περιφέρειας, ανοίγει νέες προοπτι-κές στην πορεία του δοσιματικού αυτού σχηματισμού.

Αυτό φυσικά χαρακτηρίζει περισσότερο τα παράλια αστικά κέντρα που ήταν οργανικά δεμένα έστω και με μιαν περιορισμένης μορφής εμποροναυτική δραστηριότητα. Για την αχανή «εσωτερική έρημο», η πραγ-ματικότητα της κλειστής φυσικής οικονομίας φαίνεται να παραμένει μόνιμο καθεστώς. Οι περιορισμένες μορφές εκχρηματισμού παρουσιά-ζουν σοβαρά μειονεκτήματα, στον βαθμό που «ο εκχρηματισμός ωστόσο αυτός προσανατολίζεται περισσότερο στην εξυπηρέτηση της φορολογι-κής προσόδου παρά στην επέκταση και

εδραίωση των χρηματικών σχέσεων στη διαδικασία της αγροτικής παραγωγής. Η υποχρεωτική εμπορευματοποίηση, εξάλλου, δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της φορολογίας και έτσι οι δυνατότητες για δημιουργία καθαρών εισοδημάτων ανακόπτονται, με αποτέλεσμα την καταχρέωση και την αλλοτρίωση των χωρικών: αυτή ή αρνητική επίπτωση του έξω-οικονομικού εκχρηματισμού της αγροτικής οικονομίας έχει σαν σύμπτωμα την αποκοπή του άμεσου παραγωγού από την αγορά ή ειδικότερα την περιορισμένη συμμετοχή του σε ένα προστάδιο αγοράς, σε ένα σύστη-μα τιμών που δεν επιτρέπει την πραγματοποίηση χρηματικών καθα-ρών εισοδημάτων».³

Τα όρια ανάμεσα στην δυναμική της καπιταλιστικής ανάπτυξης και το βάρος της επικρατούσας οικονομικοκοινωνικής δομής, στην περίοδο αυτή, είναι δύσκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Πολύ περισσότερο μάλιστα, στον βαθμό που ξεφεύγοντας από την ασάφεια γενικών το-ποθετήσεων, επιδιώκουμε να στοιχειοθετήσουμε την όποια μας άποψη για τον συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό, χρησιμοποιώντας τα αναγκαία εκείνα ιστορικά στοιχεία που η επιστημονική έρευνα έφερε στο φως, τα οποία όμως, από μόνα τους, δεν καλύπτουν επαρκώς ένα τόσο πολύπλοκο και σύνθετο ζήτημα.

Η σημαντική έλλειψη αυτών ακριβώς των στοιχείων περιορίζει την απόπειρα μας αυτή, χωρίς όμως να την εξουδετερώνει. Από τα μέχρι σήμερα πάντως υπάρχοντα στοιχεία, μπορούμε κατ' αρχήν να παρατηρήσουμε τα εξής: Ανεξάρτητα από τις ερμηνείες που δίνονται, είναι ιστορικό γεγονός, ότι το καθεστώς της κλειστής φυσικής οικονομίας δέχεται ισχυρά πλήγματα σ' όλη την διάρκεια του 18ου αιώνα. Την ανάπτυξη αστικών θυλάκων σ' όλη τη Βαλ-κανική και ειδικότερα στο μαλακό της υπογάστριο μας την δίνει ανάγλυφη η αγωνία των Γάλλων προξένων της Ανατολής που διαπιστώνουν λ.χ., ότι από το 1746 «τα ελληνικά μεσολογγίτικα πλοία κυριαρχούν τώρα απολύτως στην ακτοπλοΐα της σκάλας και δεν γίνεται πια λόγος για καμμιά άλλη σημαία...»⁴.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας δίνει ο Φελίξ Μπωζούρ το 1797 «ο πληθυσμός της Ελλάδας δεν μπορεί να υπολογιστεί πάνω από 1.920.000 ψυχές», δηλαδή το 20,6% περίπου του συνολικού πληθυσμού της Βαλκανικής με βάση τα στοιχεία του 1820. Στις αρχές του 19ου αιώνα (1820) ο πληθυσμός της Ελλάδας των σημε-ρινών γεωγραφικών ορίων αποτελούσε κατά τον Ö. Barkan το 36,8% του συνόλου του βαλκανικού πληθυσμού. Ο περισσότερος πληθυσμός της χώρας σαν αποτέλεσμα της αδιάκοπης μετακίνησης των πεδι-νών πληθυσμών προς την ασφαλέστερη ορεινή ενδοχώρα, κατοικεί στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές, όπου και πραγματοποιούνται τα 2/3 της αγροτικής και βιοτεχνικής παραγωγής στα

τελευταία χρόνια του 18ου αιώνα. Δεν είναι η πεδινή Ελλάδα και τα πλούσια νησιά του Αρ-χιπελάγους που αποτελούν τους ζωτικούς οικονομικούς χώρους. Είναι τα άγονα, δυσκολοπόρθητα αιγαιοπελαγίτικα νησιά και οι δυσπρόσιτες ορεινές περιοχές του ηπειρωτικού χώρου που δίνουν το μέγιστο οικο-νομικό, κοινωνικό και πολιτικό βάρος στην Ελλάδα του δεύτερου μι-σού του 18ου αιώνα και του πρώτου τέταρτου του 19ου.

Η ελληνική εμποροναυτική δραστηριότητα υπαρκτή από τα τέλη του 15ου αιώνα ολοκληρώνεται και ουσιαστικοποιείται στα μέσα του 18ου. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη αυτή διεδραμάτισε η σταδιακή παρακμή των ιταλικών ναυτικών πόλεων και ιδιαίτερα της κυρίαρχης στον χώρο της Αδριατικής και κατ' επέκτασιν στην Δ. Στερεά, Πε-λοπόννησο και Κρήτη, Βενετίας, της οποίας ο κύκλος άρχισε να κλείνει το 1669 με την κατάληψη της Κρήτης από την Τουρκία ύστερα από δύομισι περίπου δεκαετίες πολέμων και άγριου ανταγωνισμού.

Πραγματικά, είναι γεγονός ότι ανεξάρτητα από τους εξ αντικειμένου ανταγωνισμούς-περιορισμούς μέσα από τους οποίους αναπτυσσόταν το εξωτερικό εμπόριο που οφειλόταν στην διεθνοποίηση της αγοράς και ανεξάρτητα από τις ιδιόμορφες συνθήκες μέσα στις οποίες συνετελείτο η βιοτεχνική παραγωγική διαδικασία στον νοτιοβαλκανικό χώρο, η στα-διακή μετατόπιση της εμπορικής δραστηριότητας προς τις νότιες πε-ριοχές του συγκροτήματος, εκεί δηλαδή όπου δέσποζε η ελληνική παρουσία, δίνει την δυνατότητα στο ήδη πρωτογενώς συγκροτημένο ελλη-νικό εμποροναυτικό στοιχείο, να απλώσει ακόμα περισσότερο την πα-ρουσία του, επιβάλλοντας την σταδιακά στους περιορισμένους δυναμικού Βαλκάνιους ανταγωνιστές Εβραίους - Σέρβους και περιορίζοντας σχε-τικά τους Μικρασιάτες Αρμενίους.⁵

Η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον ρωσοτουρκικό πό-λεμο, ο ηπειρωτικός αποκλεισμός και οι ναπολεόντειοι πόλεμοι ανοί-γουν νέα περιθώρια στην ανάπτυξη της εμποροναυτικής και βιοτεχνι-κής δραστηριότητας. Ένας έντονης μορφής οικονομικός οργασμός δια-περνά το σώμα του αναπτυσσόμενου ελληνικού αστισμού. Η ουσιαστική αυτή οικονομική ανάπτυξη, οδηγεί στην άνδρωση πολλών παράλιων και αρκετών ηπειρωτικών αστικών κέντρων και στην ταχύτα-τη ανέλιξη της Θεσσαλονίκης και της Σμύρνης σε βασικές οικονομι-κές δεσπόζουσες της περιοχής.

Η ανοδική αυτή πορεία του ελληνικού στοιχείου αντανακλάται και στην πολλαπλών επιπέδων δραστηριότητα του που αναπτύσσει ως ελληνική διασπορά στον ευρύτερο παροικιακό χώρο. Η λειτουργία της νέας ελληνικής διασποράς αποτελεί μίαν εξαιρετικά σημαντική πα-ράμετρο στην διαδικασία αναγέννησης και συγκρότησης του νεότε-ρου Ελληνισμού. Χωρίς την συμπερίληψη της παρουσίας και

συνεισφοράς της είναι αδύνατο, να συγκροτηθεί μια συνεκτική άποψη για την συνολική δράση του Ελληνισμού στα έντονα προεπαναστατικά χρόνια. Καθ' όλα εντυπωσιακή η δράση της ελληνικής διασποράς, επεκτείνεται όχι μόνο στα κατεξοχήν κέντρα άνθησης της που βρίσκονται στις τρεις μεγάλες αυτοκρατορίες (Οθωμανική, Ρωσική, Αψβουργική), αλλά και στα ανεπτυγμένα κράτη της Δυτικής Ευρώστης και την λεκάνη της Μεσογείου από το ένα άκρο της στο άλλο.⁶

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στον ευρύτερο «ελλαδικό χώρο», που και αποτελούσε την σπονδυλική στήλη του υπόδουλου Ελληνισμού.

Πιο αναλυτικά.

Ο ελληνικός χώρος του 18ου αιώνα ανήκε στον νοτιοβαλκανικό-ανατολικομεσογειακό ιστορικό χώρο. Ο χώρος αυτός αποτελούσε μια «ενδιάμεση ζώνη», ανάμεσα στο υπό διαμόρφωση κέντρο των ανεπτυγμένων καπιταλιστικά δυτικοευρωπαϊκών κρατών και την αχανή «έρημο» της αφρικανοασιατικής περιφέρειας. Σ' αυτή την περίοδο, σημειώνεται δραστηριοποίηση της οικονομίας και ανάπτυξη των εμπορικών ανταλ-λαγών που από την αρχή όμως διαμορφώνεται στο δυναμικά επικαθορισμένο πλαίσιο του διεθνούς αποικιοκρατικού καταμερισμού της εργασίας.

Το πλαίσιο αυτό διαμορφώνει τα χαρακτηριστικά του άνισου αγώ-να ανάμεσα στην ντόπια υπό διαμόρφωση εμποροναυτική-βιοτεχνική αστική τάξη και την δυτικοευρωπαϊκή που πάλευε να επιβάλει το δικό της καθεστώς, παγιδεύοντας, υπονομεύοντας ή καταστρέφοντας όλες εκείνες τις επιλογές που οδηγούσαν στην διαμόρφωση μιας ανεξάρτητης οικονομίας. Η αναγκαστική αυτή πραγματικότητα διαμόρφωσε, σε σημαντικό βαθμό, τους όρους μιας ιδιόρρυθμης ανάπτυξης των πα-ραγωγικών σχέσεων μέσα από την εξάπλωση βασικά των εμποροναυτικών δραστηριοτήτων, χωρίς μια ανάλογη σε ποιότητα τουλάχιστον ανάπτυξη-εξάπλωση των εμπορικών, βιοτεχνικών και «βιομηχανικών» δραστηριοτήτων στο εσωτερικό. Ενώ δηλαδή η διαμόρφωση μιας αξιόλογης εμποροναυτικής τάξης των νησιών και των παράλιων πό-λεων είναι γεγονός, δεν μπορούμε το ίδιο να ισχυριστούμε για την μι-κρή εμπορική και βιοτεχνική τάξη που δρούσε στην πεδινή και την ορεινή ενδοχώρα και κυρίως εκεί όπου ο κοινοτικός βίος είχε παρουσία και ισχύ.

Πράγματι, είναι γεγονός, ότι η δυναμική παρουσία των κοινοτή-των, που λειτούργησαν ως ένα είδος παρακράτους σε όλη την διάρ-κεια της Τουρκοκρατίας, δημιούργησε ένα αφετηριακά θετικό πλαί-σιο για την δημιουργία συλλογικών μορφών πολιτικής και οικονομικο-κοινωνικής δραστηριότητας.⁷ Η ελληνική λ.χ. βιοτεχνία-«βιομηχα-νία» (νημάτων και βαφής, βυρσοδεψίας, σαπουνιού, κ.λπ.), αναγκα-στικό αποτέλεσμα της

ιδιόρρυθμης τροπής που πήρε η βιοτεχνική-«βιομηχανική» δραστηριότητα στα Βαλκάνια, διαμορφώθηκε, κατά κανόνα, στην βάση συντροφικών συσσωματώσεων.

Φυσικά, το γεγονός ότι συγκροτήθηκε και στήριξε την όποια της ανάπτυξη στους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης μέσα στο καθε-στώς μιας αδύναμης και επισφαλούς εσωτερικής αγοράς, δεν αναιρούσε την καπιταλιστική μορφή της. Απλά και μόνο εξέφραζε την ανάγκη μιας μερικής μείωσης του αναπόφευκτου ανταγωνισμού ανάμεσα στους εργαζομένους και τους εργοδότες, στον βαθμό που η όποια βιοτεχνική-βιομηχανική ανάπτυξη, αντιμετώπιζε την ωμή πραγματικότητα της οθωμανικής αυθαιρεσίας σε όλη την σφαίρα του κοινωνικού πολιτικού, στρατιωτικού και νομικού πεδίου. Πραγματικότητα που τελικά δεν μπόρεσε να την υπερβεί. Έτσι παρ' όλες τις προσπάθειες που καταβάλλει να οργανωθεί και οργανώσει την εσωτερική αγορά, προσκρούει σ' ένα εξαιρετικά δυσμενές πλαίσιο. Χωρίς κρατικά στηρίγματα, έχοντας καταφύγει στα πιο φτωχά εδάφη, με βαριές και ολοένα αυξανόμενες φο-ρολογικές υποχρεώσεις και με ανύπαρκτη την πολιτική συγκέντρωση και ενοποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων που θα μπορούσε να διασφαλίσει ίσως μια κρατική οργάνωση, είναι ουσιαστικά καταδικασμένη στην εξαφάνιση ή την ακούσια υποβάθμιση και περιθωριοποίηση.⁸

Κι αυτό, παρ' όλον ότι κατ' αρχήν διαγραφόταν μια αισιόδοξη προο-πτική για το μέλλον της ελληνικής βιοτεχνικής-«βιομηχανικής» παραγωγής όπως αυτό συνάγεται από την αξιολογή ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων με την Κεντρική αλλά και την Βορειοδυτική Ευρώπη. Είναι λ.χ. γεγονός ότι οι Έλληνες έμποροι-επιχειρηματίες της περιόδου είχαν κάτω από τον ουσιαστικό τους έλεγχο το αυστρουγγρικό εμπόριο με την Ανατολή και είχαν ιδρύσει εμπορικούς οίκους-πρακτορεία σε αρκετά μεγάλα ευρωπαϊκά εμπορικά κέντρα όπως στην Μασσαλία ή στο Λιβόρνο, ακόμη και στην Μινόρκα όπου, υπό αγγλι-κή «προστασίαν», δρούσε ικανός στόλος ελληνικών (κυρίως πατμιακών) πλοίων.

Η αξιολογή αύξηση των εξαγωγών στα τέλη του 18ου αιώνα, οδη-γούσε σε σημαντική κεφαλαιοποίηση από την μια και από την άλλη, στην ανάγκη για έναν αντίστοιχο προσανατολισμό της αγροτικής πα-ραγωγής που σημείωνε αξιολογή επίδοση στις εύφορες σταφιδοπαραγωγικές πεδινές εκτάσεις. Στα τέλη του 18ου αιώνα η βιοτεχνία απασχολεί 40-50.000 περίπου άτομα και κινητοποιεί κεφάλαια το λι-γότερο 50.000.000 χρυσών φράγκων.⁹

Η από πολλές πλευρές ευνοϊκή αυτή εικόνα αλλοιωνόταν από την ωμή πραγματικότητα του ότι, η δράση και η ανάπτυξη του γηγενούς και ιδιαίτερα του πεδινού και ορεινού βιοτεχνικού και εμπορικού στοι-χείου,

προσέκρουε καθημερινά στην υπάρχουσα οθωμανική και αποικιοκρατική πραγματικότητα. Η ανάπτυξη των υφαντουργικών βιοτεχνικών κέντρων, θαυμαστή από πολλές πλευρές, στον βαθμό που ξεπερνά τα τοπικά πλαίσια της αδύναμης και ισχνής σε απορροφητικό-τητα εσωτερικής της αγοράς, συνδεδεμένη με τα κεντροευρωπαϊκά κατ' αρχήν και τα δυτικοευρωπαϊκά αργότερα, αντίστοιχα βιομηχανικά κέντρα, βρίσκεται μπροστά σε ζωτικά διλήμματα. Διλήμματα που συνδέονται με την αναδιάρθρωση-καταστροφή της υπάρχουσας δομής και της προσαρμογής της στις απαιτήσεις μιας μεγάλης και απαιτητικής αγοράς που έχει κατακλυστεί από πανούργους και εμπειροπόλεμους αντιπάλους.

Διαφορετικά παρουσιάζονται τα πράγματα στον εμποροναυτικό χώρο. Η ασφυκτική παρουσία του Οθωμανού στις ηπειρωτικές περιοχές, σε συνδυασμό με τους επικαθορισμούς που προδιέγραψε η κυριαρχία του μητροπολιτικού κεφαλαίου στην ζωτική αυτή «ενδιάμεση ζώνη», προ-σανατόλισε σημαντικά του τμήματα στο εξωτερικό εμπόριο. Για πάνω από μισόν αιώνα (μέχρι και την δεκαετία του 1770), το εξωτερικό εμπόριο στην ανατολικομεσογειακή λεκάνη κυριαρχείται από τους Γάλλους αποικιοκράτες. Ο σκληρός όμως ανταγωνισμός με τον ανερχόμενο Βρετανό ανταγωνιστή, διαμορφώνει μια νέα πραγματικότητα στην οποία ο προσεταιρισμός και η συνεργασία με το γηγενές εμπορικό στοιχείο γινόταν αναγκαία.

Πραγματικά, «Ο ευρωπαϊκός οικονομικός κύκλος πού περιέβαλλε τις αγορές και προστατευόταν από τον κατακτητή, με άμεσο αποτέλεσματα μεγάλα αποικιακά κέρδη, έσπασε μέσα στην ίδια του την δράση, επειδή κάθε μία από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, ζητούσε μεγαλύτερη θέση για τα δικά της εμπορεύματα, εις βάρος της άλλης. Αυτό όμως δεν μπορούσε να το επιτύχει, χωρίς να προσεταιρισθή το τοπικό ελληνικό εμπορικό κεφάλαιο, χωρίς δηλαδή να εκχώρηση σ' αυτό ένα ποσοστό, ολοένα και πιο μεγαλύτερο από τα συναποκομιζόμενα κέρδη. Ο ρόλος του ελληνικού αυτού κεφαλαίου, χαράζεται από τα πράγμα-τα σαν ρόλος ενδιάμεσος. Και τέτοιος παρέμενε και μετά την ανεξαρτησία. Όμως ήτανε από τους ενδιάμεσους εκείνους ρόλους, χωρίς τους οποίους δε θα μπορούσε να κατανοηθή η εμπορική δράση πού έγινε όχι μόνο στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, αλλά και σ' ολόκληρη την Ανατολή».¹⁰

Μέσα σ' αυτό το κλίμα που σφραγίζεται από τον άγριον ανταγωνισμό, διαμορφώνονται οι όροι για την ανάπτυξη, άνδρωση και συμμετοχή του ελληνικού παράγοντα στο διεθνές αποικιοκρατικό εμπόριο. Η ανάπτυξη του, εξαιρετικά εντυπωσιακή, φαντάζει μετέωρη και εξωπραγματική, στον βαθμό που δεν θα συνδεθεί οργανικά με τα στοιχεία της συγκυρίας της περιόδου εκείνης και ιδιαίτερα το στοιχείο της κάτω από το βάρος των

αγγλικών πιέσεων σημαντικής υποχώρησης των Γάλλων από την περιοχή. Γιατί είναι γεγονός έξω από κάθε αμφισβήτηση ότι η ρωσική σημαία, οι ναπολεόντειοι πόλεμοι και ο αγγλι-κός αποκλεισμός συνέβαλαν «ορθόδοξα»-«ανορθόδοξα» στην κορύ-φωση της ελληνικής ναυτεμπορικής παρουσίας.

Η ελληνική λοιπόν ναυτεμπορική τάξη αναδύεται στο επίπεδο που προκύπτει από την διεθνή συγκυρία, ιδιαίτερα ευνοϊκή γί' αυτήν, στην συγκεκριμένη περίοδο που εξετάζουμε. Περίοδο, που, ας μην ξεχνά-με, χαρακτηρίζεται από την μείωση της σημασίας των εμπορικών λιμένων της Συρίας και Αιγύπτου και την άνοδο της Θεσσαλονίκης, της Σμύρνης, της Σύρου, της Πελοποννήσου, της Δ. Ηπείρου και της Στερεάς. Χάρη σ' αυτήν την ιδιαίτερη κατάσταση που κορυ-φαία της στιγμή υπήρξε η μετά την συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή περίοδος, μπόρεσε να διευρύνει τις ναυτεμπορικές της δρα-στηριότητες και να επεκτείνει την διείσδυση της στην γειτονική Ευρώπη, διαμορφώνοντας ένα νέο σύνθετο πλαίσιο συναρτημένης-εξαρτημένης συνεργασίας με τους Ευρωπαίους αποικιοκράτες. Χα-ρακτηριστικό της όλης ανόδου είναι το πέρασμα του συνολικού εσωτερικού εμπορίου και του μεγαλύτερου μέρους από το εξωτερικό, στα ελληνικά χέρια.¹¹

Η σημαντική ώθηση που δόθηκε στην ελληνική ναυτιλία και τις ευρύτερες ελληνικές εμπορικές δραστηριότητες στην αμέσως μετά την συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή περίοδο, αποτελεί μια πραγματικότητα που ευσύνοπτα περιγράφει ο Φάνης Μιχαλόπουλος, επισημαίνοντας ότι: «Διά της Συνθήκης αυτής –θαύματος μοσχοβίτικης και φαναριώτικης επιτηδειότητας– εδημιουργείτο ιδιαίτερο σχεδόν δίκαιο για τους Ραγιάδες. Όχι μόνο χορηγήθηκε αμνηστεία στους Έλληνες, αλλά ως πλήρης εμπορική ελευθερία παραχωρήθηκε σ' αυτούς, εκείνη που τόσο συνετέλεσε στην πρόοδο της ελληνικής ναυτιλίας κατά τις επόμενες δεκαετηρίδες. Στην προκήρυξη του Καπετάν Πασά αναφερόταν ρητώς: «Εσείς οι Ραγιάδες όλων των νήσων της άσπρης θάλασσας, πταίσται και άπταισται ομοίως Μωραΐτες και παν άλλο γένος να είσθε συχωρεμένοι από μέρους της βασιλείας μας. Να ησυχάσετε όλοι κοινώς εις τα κατοικητήριά σας, ως και πρότερον, χωρίς υποψίες,πραγματευόμενοι με ελευθερίαν ομοίως εις τα καϊκια σας»... Διά των προνομίων τούτων, που χορηγήθηκαν στους Έλληνες, σε μικρό διάστημα η Μεσόγειος κι η Μαύρη Θάλασσα καλύφθηκαν από καράβια ελληνικά. Ναυπηγεία πλοίων ιδρύθηκαν στην Ύδρα τα 1746, στις Σπέτσες τα 1783, στα Ψαρά τα 1782 και στο Γαλαξίδι και το ελληνικό ναυτικό προ της Γαλλικής Επανάστασεως περιλάμβανε τετρακόσια μεγάλα πλοία».¹²

Κι αυτό δεν είναι μια post festum αυθαίρετη διαπίστωση Ελλή-νων ιστορικών, αλλά συνάγεται από την έρευνα των άμεσων και έμμεσων

πηγών της περιόδου. Ο πολύ προσεκτικός στις παρατηρή-σεις του Φελίξ Μπωζούρ διαπιστώνει την ελληνική κυριαρχία πάνω στην ρωσική, γαλλική, γερμανική και ολλανδική εμπορική δραστη-ριότητα, κυριαρχία που ισοδυναμούσε ουσιαστικά με τον έλεγχο του 60% του εξαγωγικού αλλά και εισαγωγικού εμπορίου της Θεσσαλο-νίκης. Κι είναι ανάλογης υφής οι εναγώνιες επιστολές των Γάλλων προξένων της Άρτας, Ντυμπροκά και Μπουϊγ, που συστηματικά πα-ρακολουθούν και καταγράφουν την ανοδική πορεία της ελληνικής ναυτεμπορικής δραστηριότητας στην Δ. Ήπειρο, Στερεά και Πελοπόν-νησο.

Η αντίδραση τους, πολύ φυσική, αποτυπώνει την πραγματικότητα του ότι τα ελληνικά, αλλά υπό ρωσικήν –κυρίως– σημαία πλοία ήλεγχαν τα δύο τρίτα έως και τα τρία τέταρτα του εμπορίου της ανατολικομεσογειακής λεκάνης, (δύο, μόλις δεκαετίες πριν τα τέλη του 18ου αιώνα, η κυρίαρχη θέση του ελληνικού στοιχείου στο διαμετα-κομιστικό εμπόριο της Αλεξάνδρειας αποτελούσε γεγονός), συμπερι-λαμβανομένου και του Ευξείνου (όπου το παράνομο εμπόριο σιτηρών, μονοπωλούμενο κατ’ ουσίαν από τους Έλληνες ναυτεμπόρους «έδινε και έπαιρνε» προσκομίζοντας πελώρια κέρδη), διευρύνοντας –κατ’ επέκτασιν– την σφαίρα δράσης της και στην κεντροευρωπαϊκή και την ανατολικοευρωπαϊκή οικονομική ενδοχώρα.¹³

Είναι, λοιπόν, απολύτως ερμηνεύσιμο γιατί η όλη κατάσταση και ιδιαίτερα η ρωσική στάση προκάλεσε την αντίδραση της Γαλλίας που συστηματικά επί ολόκληρη σειρά ετών παρακολουθούσε με αγωνία μέσω των προξένων της την ραγδαία άνοδο του ελληνικού ναυτεμπορικού στόλου. Στον βαθμό που οι ρωσικές φιλοδοξίες για κάθοδο στον Νότο συνέπιπταν με τα ελληνικά συμφέροντα, οι Γάλλοι κατέβαλαν γενναίες προσπάθειες για να ανακόψουν με κάθε τρόπο την σύγκλιση αυτή, όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στο απόσπασμα της αναφοράς του Γάλλου προξένου των Επτανήσων στον Τούρκο ναύαρχο που παραθέτει ο Σαιν Σωβέρ.¹⁴

Οι θετικές επιπτώσεις της κατάστασης αυτής επιδρούν στο σύνολο της παραγωγικής δραστηριότητας συντελώντας στην ενδυνάμωση της βιοτεχνικής και στην ποσοτική και ποιοτική καλυτέρευση της αγρο-τικής παραγωγής.¹⁵

Η επίμονα βαθύτερη προσέγγιση του ιδιόμορφου, μοναδικού στην περίπτωση του, τρόπου διαμόρφωσης-συγκρότησης του ελληνικού εμποροναυτικού κεφαλαίου, είναι φρονούμε, ο μόνος ουσιαστικός δρό-μος που μπορεί να φωτίσει την πραγματικότητα της σημερινά ιδιόρ-ρυθμα μητροπολιτικής ελληνικής κοινωνίας.

Όπως και άλλη φορά τονίσαμε¹⁶, η ελληνική αστική τάξη αρχίζει να μορφοποιείται και να δρα μ’ ένα τρόπο διαφορετικό από αυτόν που

πραγματοποίησαν οι αντίστοιχες δυτικοευρωπαϊκές. Κι αυτό οφείλεται, πέρα από τις άλλες ιδιορρυθμίες, στο γεγονός ότι γεννήθηκε και δια-μορφώθηκε κάτω από ένα καθεστώς έλλειψης κρατικής υπόστασης, μια και η υποταγή του ελλαδικού γεωγραφικού χώρου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενέτασσε την όλη οικονομική διάρθρωση του στις γενι-κές συντεταγμένες που επέβαλε ο οθωμανικός «φεουδαρχισμός».

Αυτό φυσικά, δεν αναιρεί το γεγονός εμφάνισης και ανάπτυξης των αστικών στοιχείων, έστω και σ' έναν χώρο ασφυκτικά υποτελή. Απλά και μόνο καταδεικνύει τους αργούς και βασανιστικούς ρυθμούς μέσα από τους οποίους πέρασε η ανάπτυξη αυτή, όπως και τις αναγκαιό-τητες που επέβαλαν την εκμετάλλευση κάθε ρήγματος (διομολογή-σεις, ξένες σημαίες, διαμετακόμιση, πειρατεία¹⁷, κ.λπ.) που οδηγούσε στην όποια συσσώρευση κεφαλαίου.

Οι απόψεις εκείνες που λειτουργούν με το όραμα μιας «χημικά καθαρής» καπιταλιστικής ανάπτυξης, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον κατεξοχήν στην οικονομία, φοβούμεστε ότι κατά κανόνα αγνοούν ή υποτιμούν την ίδια την οικονομία. Πώς αλλιώς μπορεί να ερμηνευθεί η λογική απαξίωσης που έχουν για τον κλάδο των μεταφορών που είναι, όπως ορθά το θέτει ο Καρλ Μαρξ, ένας αυτοτελής βιομηχανι-κός κλάδος¹⁸. Ο κλάδος λοιπόν αυτός ήταν εκείνος που κυρίως συγκέντρωνε την «δύναμη πυρός» του ελληνικού κεφαλαίου και αυτός ο κλάδος είναι που σχεδόν αγνοείται από ένα μεγάλο μέρος των αναλυ-τών της οικονομικής μας ιστορίας.

Αυτή λοιπόν ακριβώς η θέση της στον παγκόσμιο καταμερισμό της εργασίας, που κατοχυρώθηκε μέσω της δυναμικής ανάδειξης της στην βιομηχανία των μεταφορών, είναι το στοιχείο που οδηγεί την αστική μας τάξη σ' αυτόν τον τρόπο ιδιόρρυθμης-μονόπλευρης ανάπτυξης. Αυτός, ο οικονομικός και ιστορικός λόγος, είναι που μέχρι και σήμερα την «σπρώχνει» να αναπτύσσεται κατά πρώτο λόγο στον βιομηχανι-κό τομέα των θαλάσσιων μεταφορών κι όχι η «κακή» της επιλογή, το «αντεθνικόν» του χαρακτήρα της, το «περιπλανώμενον του Έλληνας», η «εξαρχής» αντιδραστικότητά της και άλλα τέτοια ιδεολο-γήματα που ενδέχεται, ίσως, να αποτελούν στοιχεία κρίσης της συ-μπεριφοράς ενός ατόμου όχι όμως και μιας τάξης.

Η εκμετάλλευση της πολιτικής λοιπόν συγκυρίας, που κορυφαία της περίπτωση ήταν η συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή, όπως αναλυτικότερα αναφερθήκαμε πιο πάνω, αλλά και της καθόλου οικο-νομικοκοινωνικής συγκυρίας, που κορυφαίες περιπτώσεις ήταν η ύπαρξη πλεονάσματος αγροτικών προϊόντων και η ζήτηση τους από την Δύση σε συνδυασμό με την εξόχως ανταγωνιστική διαμετακομιστική δυνα-τότητα της ελληνικής εμποροναυτικής αστικής τάξης, αποτελούν

ένα ικανό, κατά την γνώμη μου εργαλείο για να ερμηνεύσουμε την αδιαμ-φισβήτητη ελληνική οικονομική παρουσία και ισχύ σε ολόκληρη την νοτιοανατολική μεσογειακή λεκάνη.

Χαρακτηριστικό όλης αυτής της ιστορίας, είναι ότι το ναυτεμπορικό ελληνικό κεφάλαιο, δρώντας με κριτήριο την επιδίωξη του μέγιστου δυνατού κέρδους, πραγματοποίησε το μεγαλύτερο μέρος της συσ-σώρευσης του έξω από τον κυρίως ελληνικό χώρο (στις παροικίες και αλλού). Λίγο μετά την απελευθέρωση θα εισβάλει ολοκληρωτικά με την μορφή –κυρίως– του τραπεζικού και θα επιβάλει τους «ρυθ-μούς» του στο ισχνό νεοελληνικό κρατίδιο.

Το ελληνικό κεφάλαιο δεν πραγματοποιεί λοιπόν την πρωταρχική του συσσωρευση στηριζόμενο αποκλειστικά στην καταστροφή της αγροτικής τάξης, αλλά –ταυτόχρονα– και στην διεθνή αποικιοκρατική του δράση, κομίζοντας πελώρια κέρδη που πραγματικά δεν αντιστοιχούν στην ισχνή εσωτερική πολιτικοστρατιωτική του βάση.

Η ιδιόρρυθμη λοιπόν αυτή αφετηριακή διαμόρφωση είναι που προσδιορίζει τα ιδιαί-τερα χαρακτηριστικά της ελληνικής αστικής τάξης. Είναι αυτή που προσδιορίζει την αδυναμία, αντιφατικότητα και ενδοτικότητα της στις «διεθνείς» της σχέσεις. Είναι εκείνη που προσδιορίζει τον συμβιβασμό της με τους «κοτζαμπάσηδες», συμβιβασμό που οδήγησε στο συγκε-κριμένο μεταπελευθερωτικό συγκρότημα εξουσίας.

ΦΟΙΝΙΚΑΣ

Ο Φοίνικας ήταν το πρώτο νόμισμα που κυκλοφόρησε στο κράτος της σύγχρονης Ελλάδας. Παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 1828, όπου και αποτέλεσε τη βασική νομισματική μονάδα της Ελλάδος. Αποφασίστηκε από την Δ' Εθνοσυνέλευση (στο Άργος). Το όνομα του νομίσματος προέρχεται από το μυθικό πουλί Φοίνικα και συμβολίζει την αναγέννηση της Ελλάδας, το σύμβολο που αποτελεί και την Φιλική Εταιρία.

Ο Φοίνικας αποτελούνταν από εννέα μέρη καθαρού αργύρου και ένα μέρος χαλκού. Κυκλοφόρησε σε υποδιαίρεσεις του ενός, πέντε, δέκα, και είκοσι λεπτών, ενώ πέντε Φοίνικες αντιστοιχούσαν σε μία Αιγίδα. Ο Φοίνικας αντικατέστησε το Οθωμανικό kurus.

Μόνο ένας μικρός αριθμός νομισμάτων κοπήκαν ενώ οι περισσότερες συναλλαγές στην Ελλάδα εξακολουθούσαν να πραγματοποιούνται με ξένα νομίσματα. Λόγω της έλλειψης μετάλλων για την κοπή χρήματος, η κυβέρνηση δημιούργησε το 1831 τραπεζογραμμάτια αξίας 5, 10, 50 και φοινίκων χωρίς να έχει τα αντίστοιχα κεφάλαια. Το αποτέλεσμα ήταν να απορριφθεί από το λαό. Το 1832, το νομισματικό σύστημα αναμορφώθηκε και δημιουργήθηκε η δραχμή η οποία και αντικατέστησε το Φοίνικα.

Χρυσά νομίσματα δεν κόπηκαν ποτέ, λόγω έλλειψης χρυσού. Η ίδια έλλειψη υπήρχε και σε ασήμι με αποτέλεσμα ο φοίνικας να κοπεί σε (13.612 νομίσματα), μόνο και μόνο για να υπάρξει μια εικόνα της νέας νομισματικής μονάδας. Την 31η Ιουλίου 1829 η Εθνοσυνέλευση ενέκρινε την ίδρυση του Εθνικού Νομισματοκοπείου της Ελλάδος στην Αίγινα ενώ ως πρώτη μέρα κυκλοφορίας του νέου νομίσματος. Στο Νομισματοκοπείο της Αίγινας, είχαν κοπεί μόνο 12.000 αργυροί φοίνικες, μέγεθος χαρακτηριστικό της οικονομικής κατάστασης του νέου ελληνικού κράτους. Το νομισματικό σύστημα της νεώτερης Ελλάδας ορίστηκε στη βάση του κανόνα αργύρου, αν και τα περισσότερα νομίσματα που κυκλοφόρησαν ήταν χάλκινα μικρής αξίας.

Η ΔΡΑΧΜΗ

Η Δραχμή ήταν η νομισματική μονάδα των αρχαίων Ελλήνων. Ως νομισματική μονάδα καθιερώθηκε για πρώτη φορά στο νεότερο ελληνικό κράτος επί αντιβασιλείας Όθωνα στις 8 Φεβρουαρίου 1833.

Στις 23 Δεκεμβρίου 1865 συγκροτήθηκε η Λατινική Νομισματική Ένωση μεταξύ Γαλλίας, Βελγίου, Ελβετίας και Ιταλίας με σύμβαση, η οποία και καθιέρωσε το διμεταλλικό νομισματικό σύστημα. Το σύστημα αυτό προέβλεπε ταυτόχρονη κυκλοφορία χρυσών και αργυρών νομισμάτων, τα οποία αποτελούσαν απεριόριστα μέσα πληρωμής και η μεταξύ τους σταθερή ανταλλακτική σχέση ήταν από το νόμο καθορισμένη. Η Ελλάδα προσχώρησε στην εν λόγω Ένωση τελικά το 1868.

Η Λατινική Νομισματική Ένωση έπαυσε να υπάρχει ουσιαστικά από την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, με την καθιέρωση της αναγκαστικής κυκλοφορίας των τραπεζογραμματίων. Το διμεταλλικό σύστημα εγκαταλείφθηκε οριστικά από τις χώρες την Ένωσης το 1928.

Τα προγράμματα διαρθρωτικών αλλαγών στην ελληνική οικονομία, που εφαρμόστηκαν το 1985, το 1990, το 1993 και κυρίως μετά το 1994, συνέτειναν στην άρση μακροοικονομικών ανισορροπιών, στην επιτάχυνση της ανάπτυξης και στη διατήρηση χαμηλού πληθωρισμού. Βασικός στόχος ήταν η ένταξη της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης-το πρώτο μεγάλο βήμα έγινε στις 14 Μαρτίου 1998, όταν η δραχμή εντάχθηκε στον Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών. Ακολούθησε στις 15 Ιανουαρίου 2000 η έγκριση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή της ένταξης της δραχμής στο κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα (ευρώ), ορίζοντας την ισοτιμία δραχμής-ευρώ στις 340,75 δραχμές, ανατιμώντας την κατά 3,5% (ήταν η πρώτη φορά στη μεταπολεμική περίοδο που το εθνικό νόμισμα ανατιμήθηκε). Σύμφωνα με τη συνθήκη της ΟΝΕ, από 1^{ης} Ιανουαρίου 2002 η δραχμή αντικαταστάθηκε-όπως και τα νομίσματα των άλλων κρατών της ΟΝΕ)-από το ευρώ.

ΕΥΡΩ

Το **ευρώ** είναι το επίσημο νόμισμα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εντάχθηκε στις 1η Ιανουαρίου 1999 και έγινε το νόμισμα περισσότερων από 300 εκατομμυρίων ανθρώπων στην Ευρώπη. Τα τρία πρώτα χρόνια το χρησιμοποιούνταν μόνο για λογιστικούς σκοπούς, π.χ. στις ηλεκτρονικές πληρωμές. Τα τραπεζογραμμάτια και τα κέρματα ευρώ τέθηκαν σε κυκλοφορία στις 1η Ιανουαρίου 2002 και αντικατέστησαν τα τραπεζογραμμάτια και τα κέρματα των εθνικών νομισμάτων σε δώδεκα χώρες.

Σήμερα, είναι το επίσημο νόμισμα σε 17 από τα 28 κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων, εδαφών και νησιών τα οποία είτε αποτελούν μέρος κάποιας χώρας της ζώνης του ευρώ είτε συνδέονται με αυτή. Οι χώρες που χρησιμοποιούν το ευρώ απαρτίζουν τη ζώνη του ευρώ ή Ευρωζώνη. Υπεύθυνη για την νομισματική πολιτική στην Ευρωζώνη είναι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

ΚΕΡΜΑΤΑ ΕΥΡΩ

Τα κέρματα έχουν μία κοινή και μία εθνική όψη. Στην κοινή όψη απεικονίζονται η αξία του κέρματος και ένας χάρτης της Ευρώπης. Σχεδιαστής της είναι ο Βέλγος Luc Luycckx. Η εθνική όψη διαφέρει για κάθε χώρα. Όλα τα κέρματα έχουν στο σχέδιό τους και τα 12 αστέρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ημερομηνία κοπής τους. Ένα ευρώ διαιρείται σε 100 λεπτά και υπάρχουν 8 διαφορετικές αξίες. Αν και το ευρώ σε όλες τις χώρες έχει το ίδιο όνομα, για την υποδιαίρεσή του χρησιμοποιείται ο όρος cent (σεντ). Στην Ελλάδα χρησιμοποιείται ο όρος λεπτό καθώς και παλιότερα το λεπτό αποτελούσε υποδιαίρεση της δραχμής, ενώ στην Κύπρο ονομάζεται σεντ

Επίσης μπορούμε να αναφέρουμε ότι τα κέρματα των € 0,01 και € 0,02 δεν χρησιμοποιούνται στη Φινλανδία και στην Ολλανδία. Οι χώρες αυτές θεώρησαν ότι τα κέρματα αυτά έχουν δυσανάλογο μεγάλο διαχειριστικό κόστος, έτσι σταμάτησαν την εξαγωγή τους. Τα κέρματα αυτά παραμένουν νόμιμα, απλά οι τιμές στρογγυλοποιούνται στο πεντάλεπτο (€ 0,05). Έτσι, τιμές που λήγουν σε € 0,01, € 0,02, € 0,06 και € 0,07 στρογγυλοποιούνται προς τα κάτω, ενώ αυτές που λήγουν σε € 0,03, € 0,04, € 0,08 και € 0,09 προς τα πάνω. Η στρογγυλοποίηση εφαρμόζεται στο τελικό ποσό μόνο.

Λόγω του γεγονότος ότι τα δύο αυτά κράτη έχουν εκδώσει λίγα κέρματα αυτών των αξιών μέχρι τη διακοπή της παραγωγής τους, τα κέρματα αυτά έχουν ιδιαίτερη αξία για τους συλλέκτες.

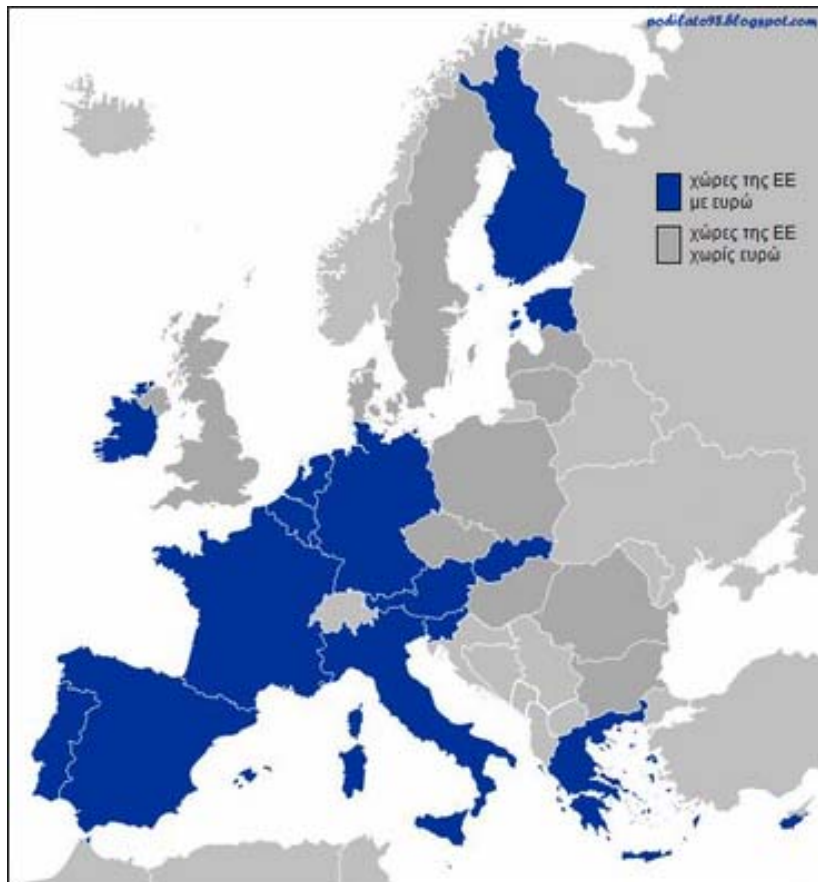
ΕΥΡΩΖΩΝΗ

Μέλη της Ευρωζώνης είναι οι: Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ελλάδα, Εσθονία, Ιρλανδία, Ισπανία, Ιταλία, Κύπρος, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Ολλανδία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Σλοβενία και η Φινλανδία.

Το Μονακό, ο Άγιος Μαρίνος και η Πόλη του Βατικανού χρησιμοποιούν το ευρώ βάση επίσημης συμφωνίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση και κόβουν δικά τους κέρματα ευρώ.

Η Ανδόρα υπέγραψε με την Ευρωπαϊκή Ένωση στις 30 Ιουνίου του 2011 συμφωνία για να μπορέσει να κόψει δικά της κέρματα ευρώ από τον Ιούνιο του 2013. Η κοπή θα γίνεται σε δύο νομισματοκοπεία του Παρισιού και της Μαδρίτης.

Το Μαυροβούνιο και το Κόσοβο χρησιμοποιούν επίσης το ευρώ χωρίς επίσημη συμφωνία.

ΕΥΡΩ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το ευρώ αντικατέστησε τη δραχμή το 2001. Τα ελληνικά κέρματα ευρώ απεικονίζουν από ένα μοναδικό σχέδιο για κάθε ένα από τα οχτώ νομίσματα. Όλα σχεδιάστηκαν από τον Γεώργιο Σταματόπουλο. Τα μικρής αξίας νομίσματα απεικονίζουν ελληνικά πλοία. Τα μέσης αξίας απεικονίζουν σημαντικούς Έλληνες της νεώτερης ιστορίας. Τέλος, οι απεικονίσεις των δύο μεγαλύτερης αξίας νομισμάτων σχετίζονται με την αρχαία ελληνική ιστορία και μυθολογία. Όλα τα κέρματα φέρουν τα 12 αστέρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το έτος κοπής καθώς και το ανθέμιο, σήμα του Νομισματοκοπείου Αθηνών, που λειτουργεί υπό την επίβλεψη της Τράπεζας της Ελλάδος. Χαρακτηριστικό των Ελληνικών κερμάτων είναι ότι η τιμή του κάθε κέρματος γράφεται με το Ελληνικό αλφάβητο.

Επίσης, το euro cent ονομάζεται λεπτό στα ελληνικά σε αντίθεση με τις άλλες γλώσσες που υιοθέτησαν τη λέξη σεντ.Επίσης η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα που έκανε χρήση της έκδοσης αναμνηστικού νομίσματος των δύο ευρώ. Το πρώτο τέτοιο νόμισμα εκδόθηκε το 2004 με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας.

ΕΥΡΩ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Η Κύπρος μπήκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004 και στις 13 Φεβρουαρίου 2007 υπέβαλε αίτημα προσχώρησης στην Ευρωζώνη. Η χώρα έγινε δεκτή στην Ευρωζώνη και αντικατέστησε την κυπριακή λίρα με το ευρώ την 1η Ιανουαρίου 2008.

